Raftul Denisei

PREMIUL GONCOURT – ALEGEREA ROMÂNIEI 2017

FRANÇOIS-HENRI DÉSÉRABLE

UN ANUME DOMN PIEKIELNY

ROMAN

ebook HUMANITAS fiction

FRANÇOIS-HENRI DÉSÉRABLE

UN ANUME DOMN PIEKIELNY

Traducere din limba franceză și note de
ADINA DINIȚOIU

Colecţie coordonată de DENISA COMĂNESCU

Această carte a beneficiat de susţinerea programelor de sprijin editorial ale Institutului Francez, precum şi de susţinerea Ambasadei Franţei în România.

FRANÇOIS-HENRI DÉSÉRABLE
UN CERTAIN M. PIEKIELNY
Copyright © Éditions Gallimard, Paris, 2017
All rights reserved.

© HUMANITAS FICTION, 2018, pentru prezenta versiune românească (ediţia digitală)

ISBN: 978-606-779-472-4 (epub)

EDITURA HUMANITAS FICTION
Piaţa Presei Libere 1, 013701 Bucureşti, România
tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51
www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro
Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro
Comenzi telefonice: 021.311.23.30

Cuprins

Prima parte
Partea a doua
Partea a treia
Mulțumiri
Credite fotografice

Pentru şoarecii trişti

„[…] căci n-am şti să spunem mai bine.“
ROMAIN GARY *Les cerfs-volants*

Prima parte

1

În mai 2014, hazardul m-a făcut să ajung pe strada Jono Basanavičiaus, la Vilnius, în Lituania.

Un prieten al meu urma să se căsătorească şi m-a luat să-i fiu martor. Mi-ar plăcea, a zis el, să-mi organizezi înmormântarea. Am obiectat că era puţin cam devreme, că avea încă mulţi ani în faţă şi că, în plus, arăta înfloritor, dar că, în caz de nevoie, aş şti să-i port de grijă văduvei lui. Înmormântarea vieţii de holtei, a precizat el. Ah, am zis eu, vrei să spui o plimbare pe Champs-Élysées, deghizat în cowboy? Voia să spună striptease şi hochei pe gheaţă.

Am luat, aşadar, bilete pentru Minsk, unde se desfăşura un turneu de hochei care trebuia să ne servească drept alibi, pentru că vezi tu, dragostea mea, ce putem face dacă viitorul mire e amator de patine şi crose, dacă visează să asiste la campionatele mondiale şi dacă ele au loc, anul acesta, în Belarus, unde fetele sunt atât de frumoase, atât de blonde şi n-au nici o problemă să se dezbrace? Altfel, am jurat noi cu mâna pe inimă şi degetele încrucişate, la Minsk n-o să avem ochi decât pentru patinoar şi hotel. Eram patru, iar în avion nu mai erau decât trei locuri, nici o problemă, am spus, o să iau un zbor pentru Vilnius, şi de la Vilnius iau trenul către Minsk. Aşa m-am trezit în Lituania.

2

Despre Lituania nu aveam decât o imagine naivă şi sumară, cu contururi imprecise. Epocile se confundau, se ciocneau în mintea mea într-un amestec folcloric şi bizar: vedeam, la grămadă, cavaleri ce-şi cabrau caii în mijlocul străzilor cenuşii, pe Tătucul popoarelor apucându-l de gât pe Gediminas[1] sau nişte *aparatcik* luptând împotriva regatului tătarilor. Toate acestea n-aveau nici cap, nici coadă, şi mi-am dat seama destul de repede că Lituania îmi era necunoscută. Nu ştiam, în cele din urmă, decât două sau trei lucruri fără prea mare interes: că se scria fără *h* după *t*, că era cel mai mare dintre cele trei state baltice, că avea aproape trei milioane de locuitori. (La drept

vorbind, ştiam şi numele celui mai bun jucător de hochei lituanian, dar, presimţind că nu-mi va fi de nici un folos, mă străduiam să mi-l scot din cap – să ne debarasăm de el o dată pentru totdeauna scriindu-l aici, Dainius Zubrus, şi să nu mai vorbim de el.)

3

La Vilnius, în ziua aceea soarele era în grevă, cerul era cenuşiu, decolorat, iar ploaia bătea toba pe tabla avioanelor – un ritm savuros, deşi uşor monoton pentru a-mi ura bun venit. După ce mi-am recuperat valiza, am luat un taxi şi am coborât în faţa gării. Era ora prânzului, trenul meu către Minsk pleca peste vreo două ore, aveam deci timp să mănânc şi apoi să-mi iau biletul, cât despre vizitat oraşul, poate cu altă ocazie.

Am intrat într-un restaurant la subsol, una din acele taverne cu pereţi din piatră, cu tavanul afumat şi şemineu în care, iarna, arde un foc zdravăn: vatra şemineului, nefolosită primăvara, îmi surâdea cu gura ei căscată, murdară, în timp ce în tavan pâlpâiau două becuri, aruncând o lumină palidă către impermeabilul galben, uzat, al singurul client din acea zi, un tânăr lăsat cu toată greutatea, pentru a nu zice de-a dreptul prăbuşit peste masă, cu obrazul sprijinit în palmă, şi cu cealaltă mână agăţată de mânerul unei halbe.

Voiam să fac cale-ntoarsă, dar privirile ni s-au întâlnit; tânărul mă fixa cu privirea lui stinsă, în adâncul căreia s-a însufleţit brusc ceva ce semăna cu o flacără: fardată ca o regină, chelneriţa se apropia şi ea. Era tânără, şi mai tânără decât clientul de la masă; avea părul blond, strâns în coc; purta o cămaşă albă, cu decolteu generos, lăsând la vedere sânii exuberanţi şi bogaţi precum complimentele tânărului de la masă, care-i făcea curte fără prea mare succes (îmi închipui, fiindcă nu vorbesc lituaniana).

Cu un gest al mâinii, autoritar şi binevoitor, suveran, regina mi-a indicat o masă, într-un colţ. Am deschis meniul, legat grosolan în plastic: urme de degete, lăsate de clienţi, ca tot atâtea dovezi de necontestat ale trecerii lor pe aici, se suprapuneau peste numele felurilor de mâncare lituaniene. Am comandat un burger. Şi aveţi Wi-Fi? Da, a răspuns chelneriţa, şi mi-a întins o bucată de hârtie pe care era scrisă, cu litere minuscule, parola (X-fh3_pH-

38, aşa ceva nu se uită). Am renunţat să mai tastez combinaţia absurdă de cifre, litere şi liniuţe de toate felurile, am scos o carte din valiză, am citit câteva pagini (nu era foarte bună), am pus-o pe masă: venise burgerul pe care-l comandasem. Am cerut apoi nota (opt euro optzeci).

De ce oare, scoţând din portofel o bancnotă de zece euro şi îndreptându-mă spre chelneriţă cu ea în mână, am lăsat portofelul pe masă, atât de la vedere între farfuria goală şi cartea prea plină? Există mistere ce nu vor fi niciodată descifrate. Cert e că, după ce i-am plătit reginei care nu era a Angliei (*Keep the change*, îi spusesem, dar ea îmi dăduse înapoi un euro şi douăzeci de cenţi), m-am întors la masă, unde n-am mai găsit decât farfuria şi cartea: portofelul nu mai era acolo. M-am întors către tânărul de la cealaltă masă, poate că văzuse ceva? Nu, dispăruse şi el (era clar că n-aveam noroc). M-am trezit, aşadar, fără nici un ban – nepunând la socoteală, desigur, inestimabila sumă pe care i-o dăduse înapoi regina pajului ei –, într-un loc în care nu cunoşteam nici limba, nici vreun locuitor, în afară de Dainius Zubrus, şi pe el doar după nume.Trenul de Minsk pleca în mai puţin de treizeci de minute şi eu tot nu aveam bilet. Afară ploua.

4

Tata! Trebuia să-l sun pe tata, cât mai urgent, asta e, era singura soluţie. I-am explicat totul în trei fraze, Vilnius, taverna şi ploaia care începuse, şi l-am rugat să-mi trimită pe cât de repede cu putinţă bani prin Western Union. Apoi am strigat după un taxi, care m-a lăsat în faţa agenţiei – o să plătesc cursa după ce voi intra în posesia banilor, i-am spus. Daa, a zis în lituaniană şoferul îmbrăcat în canadiană (era o lună de mai mai degrabă rece). Am adăugat că dispuneam de un euro şi douăzeci de centime, şi că, dacă dorea, eram dispus să i-l las ca garanţie. Daa. Mă întorc imediat, îi zic, durează cinci minute. Treizeci şi cinci de minute mai târziu, aveam bani să-mi plătesc biletul – dar trenul nu mă aşteptase.

Mi-am plătit cursa, apoi am lăsat taxiul să plece, nu mai aveam nevoie de el. O ploaie puternică mă lovea peste faţă; priveam picăturile de apă cum cad în rafale, în fascicolul luminos al farurilor taxiului, care se îndepărtase deja. Următorul tren Vilnius–Minsk pleca în aceeaşi seară, îmi rămâneau

câteva ore de aşteptare; puteam să hoinăresc prin oraş în voie. Dar unde să mă duc? În ce scop? Să vedem. Am mers la întâmplare; copacii îşi scuturau trist picăturile de ploaie; câteva frunze zăceau, umede, pe trotuare; m-am lansat în cucerirea oraşului, trăgând după mine valiza, ale cărei roţi formau două rigole paralele, efemere, ce dispăreau la scurtă vreme. Am mers drept înainte, apărându-mă vag de aversă cu cartea pe care o aveam la mine (nu era mai bună nici pe post de umbrelă). La prima intersecţie, am luat-o la dreapta, pe o stradă lungă pe care am mers trei sute de metri, lăsând arbitrar, în stânga mea, bulbii verzi ai unei biserici ortodoxe (atunci când, trei ani mai târziu, a trebuit să mă întorc la Vilnius pentru a patra oară, bulbii aceia nu au mai fost verzi, ci auriţi, repictaţi aşa cum fuseseră la origine, aşa cum – mi-a trecut prin minte atunci – trebuie să-i fi văzut *el* în fiecare zi, când pleca de acasă), pentru a continua să merg la dreapta, pe strada Jono Basanavičiaus. La numărul 18, pe faţada unui imobil de stuc galben, al cărui portic dădea într-o curte interioară, se afla o plăcuţă pe care era scris, în lituaniană şi în franceză:

SCRIITORUL ŞI DIPLOMATUL
FRANCEZ
ROMAIN GARY
(VILNIUS, 1914 – PARIS, 1980)
A TRĂIT ÎNTRE 1917 ŞI 1923
ÎN ACEASTĂ CASĂ PE CARE
O EVOCĂ ÎN ROMANUL SĂU
PROMISIUNEA ZORILOR

Am rămas locului, stupefiat, cu apa curgându-mi şiroaie, pronunţând cu voce tare această frază: „La numărul 16, pe strada Wielka Pohulanka, la Wilno, locuia un anume domn Piekielny“.[2]

5

Fraza aceasta venea de undeva. Pesemne într-o zi o citisem, o ţinusem minte, se impregnase acolo şi rămăsese aşa, imuabilă printre amintiri, aceste

fragmente risipite, plutind ici-colo în limburi, şi care ţâşnesc uneori la suprafaţă, în mod neaşteptat.

6

M-am adăpostit sub portic şi am verificat pe internet – care e un supliment de memorie: strada Wielka Pohulanka îşi schimbase numele. Se numea acum strada Jono Basanavičiaus, iar numărul 16 de atunci corespundea acum numărului 18. Deci chiar aici, într-una dintre aceste clădiri de stuc galben, la numărul 18, pe strada Jono Basanavičiaus, fost numărul 16, pe strada Wielka Pohulanka, locuise Romain Gary între şapte şi unsprezece ani, din 1921 până în 1925 (şi nu din 1917 până în 1923, aşa cum era scris pe placa comemorativă în faţa căreia stăteam eu şiroind de ploaie, aproape cu un secol mai târziu), în vremea când nu purta încă numele său de război, care va deveni şi numele său de scriitor, ci numele de naştere, Kacew, Roman Kacew.

Ploaia încetase. Norii, grăbiţi, au luat cu ei cenuşiul de pe cer. Soarele şi-a făcut apariţia şi am pătruns în curtea imobilului ca într-un loc de cult, în tăcere, cu aceeaşi deferenţă involuntară, gravă. Nu mai exista depozitul de lemne în care, cu un secol înainte, buturugile ocrotiseră plânsul unui copil, şi nici grămada de cărămidă, vestigiu al unei uzine de muniţii. Magaziile dispăruseră şi ele. Dar terenul viran era acelaşi, invadat de maşini ale căror capote lustruite de ploaie reflectau cerul, mai erau câţiva arbori, vârful clădirilor ce se înălţau împrejur. Într-una din aceste clădiri – care dintre ele? – locuise Roman Kacew. În alta, sau poate în aceeaşi, un anume domn Piekielny.

7

Cum să distingi ceea ce ţine de literatură de ceea ce nu ţine de ea? „Dacă nu putem găsi voluptate în a citi şi reciti o carte, spunea Oscar Wilde, nu e de nici un folos s-o citim nici măcar o dată.“ E un criteriu subiectiv, excesiv, extrem de excesiv, şi la fel de exclusiv; subscriu la el: de fiecare dată când există dorinţa de a reciti, avem de-a face cu literatura autentică.

Am citit şi recitit *Promisiunea zorilor*: în plină lună de august, în Apulia cea potopită de soare, în ziua de Crăciun la Vilnius, în microrepublica Uzupis, în inima iernii la Jūrmala, pe plajele acoperite de zăpadă ale Mării Baltice, ba chiar am luat cartea cu mine şi în expediţia în Nepal, şi am citit câteva pagini din ea, într-o dimineaţă, având în faţa mea muntele Annapurna. Am citit-o în diverse perioade, aproape peste tot unde am fost, şi totuşi, de fiecare dată când mi se întâmplă să o recitesc, această „autobiografie în întregime autentică şi deloc romanţată“, mă simt, pentru totdeauna, tânărul acela care i-a întors paginile pentru prima oară, lungit în pat, pe cearşaful verde cu alb, în cămăruţa casei de cărămidă roşie din Amiens, de pe şoseaua Jules-Ferry, la numărul 18.

8

Aveam şaptesprezece ani; îmi petreceam cea mai mare parte a timpului pe gheaţă, cu o crosă în mână şi cu patinele în picioare; nu citeam. Mă întorceam din Statele Unite, unde plecasem cu un an înainte, având ca unic bagaj o geantă de hochei încărcată cu visuri iluzorii. Directorul liceului La Providence din Amiens nu voia să mă înscrie în ultima clasă de liceu. Nu absolvisem clasa dinainte, asta dacă nu se lua în considerare anul petrecut într-un liceu american, unde urmasem deliberat cursurile cele mai inutile, la naiba cu matematica şi chimia. La sfârşitul anului, doamnă – i-a spus directorul mamei mele –, e bacul de franceză, şi a adăugat apoi că dacă mă înscria direct în ultima clasă însemna să risc să repet anul. Fiul meu, domnule – i-a răspuns mama cu aplomb –, nu are timp de pierdut: e destinat unui viitor strălucit. Va face o *teză* de doctorat, a adăugat ea, pronunţând apăsat cuvântul, pe care-l învăluia într-o aură sacră. Dar, doamnă – a mai spus directorul. Nici un dar, domnule director – a insistat mama. Bine, a cedat directorul, eu v-am avertizat.

M-am străduit, sărmanul de mine, să-i dau dreptate directorului: anul acela am avut o deosebită grijă să nu fac nimic, *mai ales în timpul orelor de franceză*. Aveam vreo douăzeci de cărţi în programă, dintre care n-am citit decât una singură. Cred că printre ele erau *Cidul*, *Jacques Fatalistul* sau *Cuvintele*, aş fi putut să mă opresc asupra uneia dintre ele, dar nu, am ales

Promisiunea zorilor. De ce această carte şi nu alta? Nu ştiu. Datorită copertei, fără îndoială. O fotografie a autorului îmbrăcat în soldat, locotenent de artilerie, drept ca o lumânare în faţa unui avion care nu se zăreşte prea bine, care poate că e un biplan, sau poate că nu. Poartă o cască, ochelari de aviator şi haina de piele care „îi împinsese pe atâţi tineri să se lase recrutaţi“. Suntem în 1942 sau 1943. Ceea ce va povesti în *Promisiunea zorilor* încă nu a fost scris: este trăit.

N-aş putea să spun ce mi-a plăcut de la început în această poveste. Copilăria la Wilno, apoi la Nisa, mica rezistenţă, apoi cea mare, explozia revanşei? Umorul ca „armă albă a oamenilor dezarmaţi“? Figura acestei Mina Kacew, mamă dominatoare, intruzivă, grotescă, tragicomică, iubitoare, mult prea iubitoare, excesivă, care îi hotăra destinul fiului ei? Sau poate această coincidenţă destul de tulburătoare: mama mă născuse exact la aceeaşi vârstă la care îl născuse Mina Kacew pe Romain Gary. Am citit şi recitit *Promisiunea zorilor*, şi în scurtă vreme a sosit şi momentul recapitulărilor. N-am recapitulat nimic: mi se părea absurd să stau închis în casă ca un scrib, în timp ce primăvara făcea loc verii; afară, pe stradă, în parcuri, mă aştepta luna iunie, mă aşteptau fetele. Le voiam servile şi serviabile, aservite; cu greu puteam accepta că era nevoie de o amânare între manifestarea dorinţei mele şi împlinirea ei. Intenţiile mele erau clare, scopurile mele – limpezi ca lumina zilei, dar amânate fără încetare. După bac, poate, spuneau fetele, dar acum, nu, trebuie să recapitulăm, înţelegi? Opuneau cărţile buzelor mele[3]: eşti mult prea serios când ai şaptesprezece ani. Eu voiam să le văd lungite în patul meu, disponibile şi lascive, să le contemplu îndelung, să le strâng nerăbdător în braţe, dar în loc de asta stăteam închis în camera mea, nesătul, nesatisfăcut, cu libidoul *ad libitum*, cu toate aceste cărţi necitite şi cu aceea a lui Gary, pe care o reciteam fără oprire.

A venit şi examenul oral al bacului la franceză. Aveam o şansă din douăzeci să reuşesc. M-am prezentat la examen fără speranţă, ca un condamnat la moarte, căruia i s-au legat mâinile la spate, i s-au acoperit ochii, a fost întrebat dacă vrea să spună un ultim cuvânt, şi care, aşteptând salva cu pieptul ridicat, ghicind prezenţa decisă a ofiţerului şi, la zece paşi, a călăilor săi cu puştile pregătite pentru tragere, dă el însuşi comanda

plutonului şi strigă: *Foc!*

Dar nici un glonţ n-a ţâşnit din ţevile puştilor. A fost un miracol. Ce poţi să-mi spui despre capitolul VII din *Promisiunea zorilor*? Fiindcă rămăsesem cu gura căscată, au crezut la început că nu citisem cartea. Ştii, a precizat examinatoarea, pasajul acela despre un anume domn Piekielny, din cartea lui Romain Gary? Am povestit atunci viaţa autorului, am analizat textul, i-am schiţat geneza, am vorbit îndelung de acest domn Piekielny, şi am agrementat totul cu figuri de stil, metafore, perifraze şi litote (am dat chiar şi o zeugmă[4] ca exemplu). Examinatoarea m-a complimentat şi m-a sărutat pe obraji. Ne-am despărţit ca nişte prieteni buni.

Seara, când m-am întors acasă, nimeni nu a crezut de cuviinţă să mă întrebe ce făcusem. Tatăl meu, deşi ştia la ce să se aştepte, a sfârşit totuşi prin a pune întrebarea: şi cum a fost proba orală? Nu atât de rea, i-am răspuns, cred că m-am descurcat. Dacă chiar te-ai descurcat, a zis el ridicând ochii spre cer, să zicem dacă iei peste 16/20[5], o să cumpăr bilete pentru finala jocurilor olimpice de la Torino. Câteva luni mai târziu, în finală, Suedia bătea Finlanda cu 3 la 2. Eram printre spectatori.

9

M-am gândit din nou la golul învingător dat de Nicklas Lidström, în minutul patruzeci, dintr-o superbă lovitură de colţ, apoi am părăsit curtea imobilului şi am coborât pe strada Jono Basanavičiaus către oraşul vechi. La intersecţie se afla statuia de bronz a unui băiat care avea ochii în lacrimi – dar poate erau numai picături de ploaie. Băiatul îl reprezenta pe Roman la vârsta de opt sau nouă ani, privind foarte sus spre cer, ca pentru a-l lua drept martor. La picioarele statuii, în ziua aceea, era un trandafir. Nu era chiar totul pierdut: mai existau încă oameni, în lumea asta meschină, care să depună trandafiri la picioarele scriitorilor.

10

Nu-mi mai aminteam atunci de ce micul Roman din bronz, şiroind de ploaie în ziua aceea, ţinea la piept un pantof. Am recitit a nu ştiu câta oară

Promisiunea zorilor. Abia în capitolul XI e dezlegat misterul: mâncase pantoful pentru a impresiona o brunetă cu ochi deschişi la culoare, pe care o chema Valentina.

Nu uitasem, însă, pasajele dedicate mamei sale, care îl crescuse singură la Wilno, în cultul Franţei; cursurile de matematică şi de vioară, de dans, de scenă, de pictură şi de canto pe care i le oferise ea – care avea atât de puţine mijloace – lui – care avea atât de puţin talent (cu excepţia literaturii, „ultimul refugiu de pe pământ, al tuturor acelora care nu ştiau încotro s-o apuce“); energia de care dăduse dovadă pentru ca fiul ei adorat să devină un om de lume, iar apoi să aibă lumea la picioare; femeile pe care i le promisese (va cunoaşte „marile balerine, primadonele, alde Rachel, Duse“); gloria pe care ea i-o promisese (o să fie un Victor Hugo); banii pe care i-i făgăduise (se va îmbrăca la Londra); credinţa ei neclintită, certitudinea pe care o avea că Romuşka al ei va deveni un om important.

11

Îmi aminteam mai puţin de pălăriile de damă pe care le plimbase din casă în casă, cu „faţa străluminată de o aprigă hotărâre maternă“; de vecinii cărora li se păreau misterioase şi bizare sosirile şi plecările acestei străine, ale acestei refugiate ruse, cu valizele şi cutiile ei; de acuza că deţinea obiecte furate, de care apoi fusese absolvită, dar rămăsese rănită, şi de modul în care, luându-şi fiul de mână, îl trăsese afară din apartament, pe scară, mergând din uşă în uşă şi sunând, bătând la uşi, urlând că femeile acelea, „ploşniţele mic-burgheze“, habar nu aveau cui aveau onoarea să-i vorbească: Romuşka al ei va fi „ambasador al Franţei, cavaler al Legiunii de onoare, autor dramatic de seamă, Ibsen, Gabriele D’Annunzio“. Nu-mi aminteam nici de „hohotele de râs ale ploşniţelor mic-burgheze“. Îmi aminteam, în schimb, foarte bine de reacţia pe care o avusese un alt vecin, un anume domn Piekielny.

12

Memoria e despotică, schimbătoare şi selectivă, ea triază arbitrar , după

bunul ei plac. Aşa poţi uita, încetul cu încetul, chipul bunicii, dar rămâi cu amintirea vie, precisă, imuabilă, a unei partide de scrabble cu ea. Unde e, aşadar, logica? N-aş putea spune. Uităm titlurile filmelor pe care le-am văzut, ale cărţilor pe care le-am citit, dar ne aducem aminte de o scenă, de o frază, sau chiar de un capitol întreg. Nu uitasem capitolul VII din *Promisiunea zorilor*. Şi, cu siguranţă, nici numele de Piekielny.

13

„Dramatica dezvăluire a măreţiei mele viitoare, făcută de mama în faţa locatarilor de la numărul 16 de pe Wielka Pohulanka, nu a avut acelaşi efect comic asupra tuturor spectatorilor. Printre ei se afla un anume domn Piekielny – ceea ce, în polonă, înseamnă *Infernal*.“ Aşa începe capitolul VII din *Promisiunea zorilor*.

Gary precizează de la început că „niciodată un nume nu s-a potrivit mai anapoda cu acela care îl purta“. Domnul Piekielny, scrie el, „semăna cu un şoarec trist, titirisit şi frământat de gânduri; avea aerul discret, şters şi, până la urmă, absent al omului silit prin forţa împrejurărilor să plutească, fie şi doar foarte puţin, pe deasupra pământului. Avea o fire impresionabilă, aşa încât siguranţa desăvârşită cu care mama îşi trâmbiţase profeţia, punându-şi o mână pe creştetul meu, în cel mai curat stil biblic, îl tulburase adânc“.

De aceea, când i se întâmpla să-l întâlnească pe băiat pe scară, Piekielny se oprea să-l contemple cu gravitate, uneori îl invita la el în apartament, oferindu-i fie soldăţei de plumb, fie o fortăreaţă din carton, bomboane ori rahat turcesc: „Pe când mă îndopam – nu ştii nicicând ce te-aşteaptă mâine –, micuţul domn stătea aşezat în faţa mea, trecându-şi degetele prin ţăcălia pârlită de tutun“. Iar apoi, într-o zi, a continuat Gary, „a sosit în sfârşit şi rugămintea tulburătoare, venită din străfundul inimii sale, semn al unei ambiţii mistuitoare şi nemăsurate pe care acest cumsecade şoarec-om o dosea sub jiletcă“. Proiectându-şi privirea în cea a lui Roman „într-o rugă mută“ şi cu „flacăra unei ambiţii zănatice“ lucindu-i în ochi, şoarecul trist i-a spus băiatului că „mamele simt chestiile astea“: poate că chiar va deveni cineva important, poate că chiar va scrie cărţi, sau în ziare. Atunci, aplecându-se spre el, punându-i o mână pe genunchi, i-a spus cu voce joasă:

„Păi, când o să întâlneşti personalităţi, oameni de vază, făgăduieşte-mi că o să le spui… Promite-mi că o să le spui: la numărul 16 de pe strada Wielka Pohulanka, din Wilno, locuia domnul Piekielny…“

Gary ne mai spune atunci că „blajinul şoarec din Wilno îşi va fi încheiat de mult, în crematoriile naziste, mărunta existenţă, alături de alte câteva milioane de evrei din Europa“, dar că el, la toate întâlnirile cu mai-marii acestei lumi, s-a achitat mereu, scrupulos, de promisiunea pe care o făcuse: „De la tribunele ONU la ambasada din Londra, de la Palatul Federal din Berna la Palatul Élysée, în faţa lui Charles de Gaulle şi a lui Vîşinski, în faţa înalţilor demnitari, n-am omis niciodată să pomenesc de existenţa omuleţului, ba chiar am avut bucuria să pot anunţa, nu doar o dată, pe marile reţele ale televiziunii americane, înaintea a zeci de milioane de telespectatori, că *la numărul 16, pe strada Wielka Pohulanka, din Wilno, locuia un anumit domn Piekielny*, Dumnezeu să-l aibă în pază!“

14

Oamenii cred că scriitorul îşi alege întotdeauna subiectul cărţilor sale. Pretinde că descrie moravurile de provincie? Se retrage ca un ascet la Croisset, asudă zi şi noapte vreme de cinci ani şi ne dă *Madame Bovary*. Hotărăşte să facă o cronică a anilor 1830? În timp ce poporul ridică baricade, el se baricadează în camera sa, de unde va ieşi cu *Roşu şi negru*. Preferă să descrie o contrautopie? Se întoarce într-o Londră distrusă, mutilată, de unde va arunca, în faţa lumii, universul înspăimântător, totalitar, din *1984*.

Dar nu se întâmplă mereu aşa, în orice caz nu prea des, pentru a nu spune niciodată. Dar dacă scriitorului îi place să creadă că, în acest domeniu, e pur şi simplu atotputernic, că asupra lui nu acţionează nimic altceva decât propria-i voinţă, pură, inalterabilă, lipsită de constrângeri, cu ce drept să-i luăm această plăcere? De ce să nu-l lăsăm să se amăgească cu asemenea iluzii? Trebuie oare să-i spunem că, de fapt, subiectul îl alege pe el, mai mult decât ar alege el însuşi subiectul? Evenimente eteroclite, banale în aparenţă, şi a căror logică îi scapă, se succedă într-o dezordine înşelătoare; încetul cu încetul, ele încep să se îmbine perfect, să *capete sens*; ideea se

naşte, evoluează, iar scriitorul, frapat de evidenţa lucrurilor, se loveşte peste frunte, evrika, *şi-a găsit subiectul*; cartea e gata, poate s-o citească deja în minte: nu mai rămâne decât să fie scrisă.

15

Nu ştiu dacă cred în Dumnezeu ori în hazard – dar ce este hazardul, dacă nu Dumnezeul necredincioşilor? Pentru ca ideea acestei cărţi să se nască, a fost nevoie însă de o înlănţuire perfectă de subjonctive trecute: a trebuit ca *Promisiunea zorilor* să fi fost în programa bac-ului la franceză; ca lectura cărţii să mă fi impresionat atât de mult; ca, ani mai târziu, un tânăr anume să fi devenit prietenul meu; ca el să fi întâlnit o fată şi să se fi îndrăgostit; ca iubirea aceasta să fi fost reciprocă şi durabilă; ca el s-o fi cerut în căsătorie pe o plajă din Croaţia, pe când soarele apunea, într-o seară de iulie; ca el să mă fi rugat să fiu martor al iubirii lor; ca el să fi fost la fel de pasionat de hochei; ca un turneu, asta pica bine, să se fi ţinut în Belarus; ca singurul avion pentru Minsk să fi fost plin, fără nici o şansă de a prinde un loc; după care a fost Vilnius, apoi taverna, apoi portofelul furat, apoi Western Union, apoi străzile din Vilnius străbătute la mica şi fericita întâmplare; a trebuit apoi să existe placa comemorativă şi, într-un final, ca o frază anume să iasă la suprafaţă din sfumatoul memoriei.

16

În această serie de *evenimente eteroclite, banale în aparenţă*, am vrut să văd o reţea întreagă de injoncţiuni. Cine era oare acest „şoarec trist“? Ce viaţă avusese el? Ce se întâmplase cu el? Trebuia să încep ancheta, nu mai aveam de ales. Trebuie să ştii să te înclini în faţa acestei combinaţii a hazardului care ne guvernează vieţile. Am decis, încetul cu încetul, să plec în căutarea unui anumit domn Piekielny.

Note

---

1. Mare duce al Lituaniei (cca 1275–1341).

2. Toate citatele din *Promisiunea zorilor* reproduse în text sunt preluate din versiunea românească a cărţii, semnată de Daniel Nicolescu (Humanitas Fiction, 2018).

3. Joc de cuvinte bazat pe sonorităţi asemănătoare: *(leurs) livres – (mes) lèvres*.

4. Figură de stil prin care se unesc gramatical două sau mai multe substantive cu un verb sau cu un adjectiv care, logic, nu se raportează decât la unul dintre substantive.

5. În sistemul de notaţie din învăţământul francez, nota maximă este 20/20.

Partea a doua

17

Cine vrea să navigheze îmbracă un tricou în dungi, o scurtă marinărească şi, din cochetărie, îşi pune pe cap o bonetă alb cu albastru – la care, pentru mai multă fantezie, îşi poate atârna un ciucure roşu. Cine se pregăteşte să facă scufundări îmbracă un costum de scafandru, îşi pune în picioare labe de scufundare, pe faţă – o mască şi îşi procură un tub pentru oxigen. Cine vrea să deschidă o anchetă îşi ia un trenci, o pălărie, trage câteva fumuri din pipă şi îşi face rost de o lupă – sau nu face nimic din toate acestea, ci dă căutare pe Google.

18

Se spune că pe Google putem găsi aproape orice dorim. Dar se spune mai puţin că putem găsi – mai ales – şi ce nu dorim, iar dacă tastăm „Piekielny“ în motorul de căutare, printre alte sute de mii de rezultate, putem să dăm peste videoclipul unui rapper polonez, peste adresa restaurantului Piekielny Ruszt, unde se serveşte grătar – dar unde îmi imaginez că, pe lângă grătar, se serveşte şi bucătărie poloneză, stropită cu bere, bătrâna Piwo, dată pe gât dintr-o înghiţitură, după care îţi ştergi cu mâneca spuma rămasă pe buze –, sau, pe a treia pagină de căutări Google – în profunzimile web-ului –, poţi da peste un dicţionar online în care se confirmă ce a scris Gary în *Promisiunea zorilor*: „piekielny“ înseamnă în polonă „infernal“. Dar despre un anumit domn Piekielny din Wilno nu se spune nimic.

19

Aprofundând căutarea cu ajutorul cuvintelor-cheie, dăm totuşi, în cele din urmă, peste două nume: Johann Piekielny, născut la 20 aprilie 1907 la Lódź, în Polonia, deportat la Dachau pe 6 mai 1940. Conform unui alt site, el ar fi murit la Mauthausen, la o dată necunoscută. Ar putea fi oare acest Johann Piekielny cel menţionat de Gary? Datele şi locurile indicate nu se potrivesc însă: Lódź se află la şase sute de kilometri de Vilnius, unde Gary a

locuit între septembrie 1921 şi august 1925. Johann Piekielny avea atunci între paisprezece şi optsprezece ani. Ne e greu să ni-l închipuim drept un *om mărunţel cu ţăcălia pârlită de tutun*.

Joseph Piekieliński, căruia i se spunea *părintele Piekielny*, născut în 1897 la Szadek în Polonia, nu departe de Lódź, dar la fel de departe de Vilnius. Între 1932 şi 1941, a fost preotul parohiei din Jaworzno, în Silezia. Arestat de nemţi, a fost şi el deportat la Dachau, unde a murit în martie 1942. Nici el nu e acel Piekielny din *Promisiunea zorilor*, cel care locuia la numărul 16, pe strada Wielka Pohulanka.

20

Şi atunci, cine era acest domn Piekielny, şi ce se ştia despre el? Pe Google nu aflai nimic, şi nici Gary nu spusese mare lucru – iar puţinul pe care-l zisese poate că nu era adevărat: fiecare paragraf din *Promisiunea zorilor* putea fi pus la îndoială. Dar dacă paleontologul poate să reconstituie un dinozaur având la dispoziţie numai humerusul şi două vertebre, eu de ce n-aş putea face la fel cu un şoarec?

21

Gary ne spune, aşadar, că semăna cu un şoarec trist, meticulos de curat şi mereu frământat de gânduri. Ne mai spune că avea un aer discret, şters, dacă nu de-a dreptul absent. Cam atât despre aspectul fizic – nu ştim mai mult despre înfăţişarea lui. De unde putem deduce că avea o înfăţişare elegantă, cel puţin pe măsura mijloacelor epocii şi locului: pantofi întotdeauna curaţi, mereu aceeaşi pereche, dar mereu lustruită, curăţată cu scuipat în zilele de sabat; pantaloni negri sau mai degrabă antracit, puţin prea largi, dar fără ostentaţie; pe cămaşa puţin prea largă – o cravată puţin prea scurtă, dar niciodată strâmbă, mereu bine ajustată, înnodată aşa cum trebuie s-o înnodăm întotdeauna; bretele pe care se apuca să le ridice atunci când uita să şi le pună (în curtea imobilului erau copii); o vestă pe interiorul căreia avea un ceas de buzunar, pentru timpul ce trece, şi peste care purta o redingotă cu guler de castor, pentru vremea rece, o frumoasă redingotă

neagră, căptuşită cu astrahan, căreia îi îndepărta poalele atunci când se aşeza, şi pe care o purta chiar şi pe vreme bună, pentru că îi venea de minune şi era cochet – şi pentru că, spunea el, îi încălzea oasele bătrâne.

22

Şi totuşi, Piekielny nu era atât de bătrân. Gary nu ne dă mai multe detalii, dar ni-l imaginăm ca pe un bătrânel şubred, aruncând priviri pe furiş la gleznele fetelor, în iunie, pe sub tei, când căciulile îmblănite dorm în fundul dulapului, sau privindu-le obrajii înroşiţi de frig, iarna, când crengile desfrunzite ale teilor se apleacă sub albul zăpezii, şi a sosit timpul să-şi pună căciula pe cap, iar apoi să se întoarcă din drum, şchiopătând, sprijinindu-se în baston.

Dar ne înşelăm. El a murit în timpul războiului, ne spune biograful său (dacă trei pagini pot ţine loc de biografie), la cincisprezece-douăzeci de ani de la întâlnirea lor în imobilul de pe strada Wielka Pohulanka, la numărul 16, pe la începutul anilor ’20. Nu era, aşadar, bătrân, cel puţin nu în vremea când în Vilnius, care se numea Wilno, l-a cunoscut Gary, care se numea Kacew, pe acest vecin ce se numea Piekielny. Ce vârstă să fi avut? Nu ştie nimeni, şi poate că n-a ştiut nimeni niciodată: era din aceia asupra cărora timpul nu-şi lasă amprenta, oameni fără vârstă, ce-şi rezervă dreptul de a păstra tăcerea în privinţa vârstei lor, iar atunci când sunt întrebaţi, se sustrag cu eleganţă răspunsului – la ce bun să vorbească de un lucru care se schimbă în fiecare an?

Trebuie să fi avut între patruzeci şi cincizeci de ani. Vreau să cred că păruse întotdeauna puţin mai bătrân decât era: în tinereţe, barba lui de trei zile îl îmbătrânea cu treizeci de ani; la bătrâneţe, se temea că, dacă o lăsa să crească, o să-l îmbătrânească cu trei secole; a optat pentru barbişon: se purta la Paris şi dădea un aer rafinat. Roşcat de la tutun, ne spune Gary – asta înseamnă că Piekielny fuma. Şi, într-adevăr, putem să-l vedem într-o seară de iarnă, a mers îndelung în noapte, fără motiv şi fără scop, dacă nu cel de a asculta cum scârţâie zăpada sub tălpile sale în vreme ce priveşte stelele, apoi, odată ajuns acasă, şi-a scos încălţările ca să-şi încălzească picioarele la focul din sobă, şi iată-l acum scoţând dintr-o tabacheră de argint trei fire de

tutun – cu siguranţă, în seara aceasta, nu-şi refuză nimic –, umple o pipă, o aprinde, trage câteva fumuri care învăluie salonul (atât de mult încât nici nu-l mai vedem).

23

Îl regăsim a doua zi dimineaţă, la fereastră: Piekielny, în lumina aurie a zorilor, bea o cafea aburindă, priveşte terenul viran şi depozitul de lemne acoperite de zăpadă în timpul nopţii, apoi grămada mare de cărămidă care – semn de eleganţă, instinct gregar sau teamă de frig – a fost şi ea acoperită de un strat alb, în fine, toate bune şi frumoase, dar acum trebuie să meargă la muncă.

24

Desigur că lucra. Nu era dintre acei *Luftmenschen* blazaţi, departe de contingenţele materiale ale vieţii. Nu se bucura de o rentă, şi nici nu trăia pe spinarea vreunei femei. Piekielny muncea din greu. Ce făcea mai exact? Gary nu ne spune nimic nici despre acest lucru. Să zicem doar că pleca dimineaţa devreme şi se întorcea noaptea, pe întuneric. Să fi fost mecanic, tâmplar, băcan, fierar, şelar, rotar, cojocar, tinichigiu, pietrar, frizer, ţăran, tăbăcar, comerciant de ţesături, torcător, împletitor, ciorăpar? Habar n-am. O fi ştiut oare cineva? Şi oare mai ştie cineva astăzi?

25

Gândindu-mă mai bine, nu cred că era băcan sau comerciant. Vi-l imaginaţi în spatele unei tejghele, desfăcând cutiile de cafea, de rahat turcesc, stofele ori soldăţeii de plumb? E la fel de puţin probabil să fi avut o meserie care cerea un efort fizic mai mare: Piekielny, pare-se, avea o constituţie delicată. Robusteţea îi era străină. Nu dădea deci nici cu secera, nici cu ciocanul. Lucru care exclude din oficiu de pe listă meseriile de mecanic, tâmplar, ţăran, fierar, rotar, tinichigiu şi tăbăcar. Sper, însă, din toată inima că nu era nici şelar, nici pietrar, nici torcător (n-am nici cea mai

vagă idee despre ce e vorba în cazul lor). Atunci ce-ar fi putut fi? Cojocar? Frizer? Dar tatăl micului Roman era cojocar, iar noi nu aveam atâta îndrăzneală, deci Piekielny trebuie să fi fost frizer.

26

Era o frizerie minusculă, pe o străduţă aflată la doi paşi de strada Wielka Pohulanka, având drept firmă o mustaţă din fier forjat, deasupra căreia scria cu litere aurite: *Piekielny. Frizer*. Acolo, te dezbrăca de haină prompt, delicat, atârna redingota şi pălăria de cuierul din perete, apoi te invita să iei loc într-un fotoliu vechi din lemn ros, cu tetieră şi suport pentru picioare. În clipa aceea, se dădea doi paşi înapoi, şi într-o tăcere absolută, solemnă, cu pămătuful în mână, te cerceta îndelung, cu gravitate, precum Michelangelo cu dalta lui, în faţa blocului de marmură neşlefuită care trebuia să-l dea pe *David*. După care dilua praful de săpun într-un bol, îţi întindea spuma pe faţă şi, imperial, fără să clipească şi fără să-i tremure mâna, apuca un brici a cărui lamă, odată scoasă din teacă, strălucea precum lama ghilotinei. Trebuia să-l vezi atunci, în acel moment fugitiv care preceda execuţia artei sale: spaimă şi voluptate se amestecau în privirea lui, aşa cum trebuie să se fi amestecat, de mii de ori, în privirea lui Sanson[6], a cărui lamă celebră reteza capete cu nemiluita. La fel ca Sanson, te prevenea, te ruga să nu faci mişcări bruşte – cel puţin dacă ţineai la viaţă (lucru de care, în clipa aceea, nu-i prea păsa călăului) –, apoi recădea în tăcerea lui şi, conştiincios, teatral, îţi tundea barba fără să scoată o vorbă – se poate să razi barba, se gândea el, fără să spui verzi şi uscate[7]. O dată în sensul de creştere a firului de păr, a doua oară în sens invers, după care, stingând cu piatră-acră senzaţia de arsură produsă de brici, aplica un balsam hidratant producţie proprie, şi îţi întindea pe faţă un mic prosop alb, îmbibat cu apă fierbinte, care îţi provoca o uşoară euforie. Într-un final, dacă erai client fidel şi aveai o pilozitate abundentă, frizerul aprindea un chibrit la flacăra căruia, cu un gest viu şi precis, îţi ardea părul din urechi (specialitatea lui). După aceea, se dădea din nou doi paşi înapoi, de data asta pentru a-şi contempla opera de artă terminată. Răsucea fotoliul pentru a-l întoarce către oglinda mare cu ramă de lemn negru, şi aştepta febril să-ţi vadă reacţia. Febril, pentru că era un

artist, şi pentru că stabilea preţul în funcţie de satisfacţia clientului: un zâmbet larg te costa trei zloţi, doi zloţi – pentru o jumătate de zâmbet, nimic – dacă rămâneai impasibil (unii clienţi profitau de asta, mimând neplăcerea pentru a fi scutiţi de plată). La sfârşit, frizerul îţi dădea redingota şi pălăria şi, ţinându-ţi uşa, îţi mulţumea că ai venit, şi îţi ura la revedere. Şi, în vreme ce plecai cu mustaţa tunsă franţuzeşte, ungureşte sau periuţă, oprindu-te în faţa primei vitrine pentru a te contempla (am făcut-o cu toţii), în frizeria lui, Piekielny îşi umplea pipa şi îşi acorda o pauză meritată. Sau poate că îşi continua munca fără întrerupere. Dar poate că mă înşel şi nu era frizer, nu fusese niciodată, nu mai mult decât aş fi eu şelar, pietrar ori torcător.

27

Există, în schimb, un lucru asupra căruia nu cred că mă înşel: nu era căsătorit şi nu avea copii – e cel puţin impresia pe care ne-o dau cele câteva pagini despre el pe care ni le-a lăsat Gary. Oare Piekielny cunoscuse iubirea? Şi, dacă iubise, fusese oare iubit, la rândul lui? Nu i-ar fi displăcut ca seara, după ce se întorcea de la muncă, să găsească masa pusă, aşternută cu o faţă de masă brodată, tacâmuri din argint, poate şi cu flori şi lumânări; să se aşeze în capul mesei precum un rege înconjurat de curtea lui; iar curtea aceasta, la celălalt capăt al mesei, să fie o femeie tânără şi frumoasă, care să-l servească în tăcere, aşa cum se cuvine; sau poate şi mai bine, să-i vorbească cu blândeţe, în limba ameţitoare, amestecată a cartierului lor evreiesc, să-l întrebe, într-un amestec de idiş şi polonă, cum fusese ziua de muncă, iar el să ridice din umeri, *ei, ştii*, şi continuând să mănânce, să pună pe masă rezultatul muncii lui cotidiene – scriind aceste rânduri, pot vedea zloţii ce strălucesc în mii de scântei în lumina lumânărilor, aşa cum străluceşte privirea îndrăgostită a soţiei sale, dar totul ne îndeamnă să credem că el n-a cunoscut aşa ceva: magnificul rege cina singur în fiecare seară; şi nu avea altă curte decât cea pe care, în funcţie de anotimpurile potopite de soare ori încărcate de zăpadă, o zărea mai jos, pe fereastră.

Ca orice om, avusese şi el povestea lui de dragoste; era încă tânăr şi era într-o zi de marţi. O femeie fardată, purtând mănuşi şi pălărie intrase în frizeria lui în plină lună de august; ce voia oare de la el? Domnule, îi

spusese ea, soţul meu e infirm şi i-a crescut mult barba. Veniţi acasă la noi şi tundeţi-i-o, o să vă plătesc dublu. În ziua aceea, Piekielny nu avea clienţi; o urmase, cu pămătuful într-un buzunar şi briciul în celălalt, cu pipa în colţul gurii. Au ajuns în faţa unei clădiri enorme, au traversat, rând pe rând, camerele până au intrat în dormitor, unde Piekielny s-a trezit în compania stăpânei casei – şi în absenţa stăpânului locurilor. Nu va întârzia prea mult, îi spusese ea. Între timp, aş face în continuare, cu plăcere, oficiile de gazdă, dar sunt puţin obosită. Îmi permiteţi să mă întind o clipă? Piekielny îi permisese, şi femeia fardată, cu mănuşi şi pălărie, îşi scosese mănuşile, apoi pălăria, apoi restul (e foarte cald aici, îmi permiteţi să mă fac comodă? Piekielny îi permisese), după care îl invitase să vină lângă ea. Atunci Piekielny o pătrunsese prin faţă, prin spate, din nou prin faţă, dar mai sus, la nivelul feţei, mai mult din spirit de echitate decât din simplă plăcere, pentru ca nici un orificiu să nu se simtă lezat. Erau savant întrepătrunşi, când soţul îşi făcuse apariţia în cameră, surprins, apoi furios, foarte bărbos şi deloc infirm. Mulţi ani mai târziu, unii ar fi jurat că văzuseră, în ziua aceea, un bărbat scund cu barbişonul roşcat de la tutun, deşi nu în totalitate, alergând în pielea goală pe străzile din Wilno, cu pipa în colţul gurii şi hainele în mână. De atunci nu se mai întâmplase nimic. În privinţa dragostei, Piekielny nu mai cunoştea decât cuvântul care o denumea; nu existase nimeni în viaţa lui. Nici o zână a casei, lângă care să se cuibărească în cearşafurile proaspete, nici măcar o teribilă Piekielnya, puţin dotată pentru elanurile de tandreţe, o femeie bătrână şi acră, care i-ar fi făcut o scenă atunci când, după ce băuse mult, desfăcuse corsaje, refăcuse lumea şi scuturase cu dosul palmei inevitabilul panaş al fumului – cel al pipelor, gros, amestecându-se cu aburul, mai clar, al răsuflărilor ameţite de băutură –, s-ar fi întors acasă noaptea, dintr-una din acele cafenele interlope ascunse în penumbra unei curţi din spate, pentru a se lăsa să cadă, cu toată greutatea lui măruntă, în patul conjugal. Nici măcar acest lucru – un lucru totuşi atât de neînsemnat – nu-i fusese dat să-l cunoască, iar într-o bună zi avea să moară.

Într-o zi ca oricare alta – deşi sperase, mulţi ani la rând, în secret că va putea scăpa de această obligaţie pe care o considera demnă de dispreţ – avea să moară. Cine îşi va aduce aminte atunci de el? Faptul că o stelă – o

sărmană *matzevah* din piatră cenuşie, pusă strâmb, invadată de buruieni şi fără pietriş – ar fi putut atesta, ea singură, trecerea lui pe pământ i se părea intolerabil. Şi dacă consimţea să se supună poruncilor Cerului, nu putea, totuşi, să lase soarta memoriei lui în grija lui Dumnezeu; se resemna la gândul morţii, dar nu şi la cel al tăcerii seculare: refuza ca numele lui să moară odată cu el. Trebuia ca, în ciuda legilor timpului ce se scurge, cineva să pronunţe câteodată, în vreun colţ de lume, acest nume de Piekielny. La Vilnius sau în altă parte. La Paris, de pildă, acolo unde am decis să urmez ancheta mea lituaniană: era timpul să scriu o scrisoare.

28

Era 9 octombrie 2014, o zi de miercuri sau joi. Îmi aduc aminte perfect, fiindcă în ziua aceea mă trezisem destul de devreme, pe la zece dimineaţa. Tocmai mă mutasem la Paris, peste tot zăceau cutii care trebuiau desfăcute, dar nu aveam chef s-o fac. M-am apucat să scriu o scrisoare în care ceream să fie consultat registrul imobilului din strada Wielka Pohulanka nr. 16, între anii 1921–1925. După care am strecurat scrisoarea într-un plic, şi mă pregăteam să ies s-o duc la poştă când am primit un telefon de la Clément.

29

Cu câţiva ani mai înainte, la terasa cafenelei Le Refuge, de pe *rue* Lamarck din Paris, văzusem la o masă, în faţa unei beri blonde şi fructate, un tânăr de vreo douăzeci de ani, cu părul castaniu şi buclat. Aştepta pe cineva şi, în acest timp, transcria din memorie, pe faţa de masă din hârtie, cele douăzeci şi cinci de catrene din *Le bateau ivre*[8]. Ciudat mod de a omorî timpul, i-am zis. Se descurcă fiecare cum poate, a răspuns el, şi apoi a adăugat că se numea Clément. Conversaţia s-a legat repede între noi; împărtăşeam amândoi un viciu inavuabil, deşi nepedepsit de lege: eram pasionaţi de scris. Ne-am revăzut apoi, şi am devenit foarte buni prieteni.

30

— Ai văzut? mi-a spus Clément.

— Ce să văd? i-am răspuns.

— Modiano!

— A bătut recordul mondial la săritura cu prăjina?

— A luat Premiul Nobel!

Am ridicat braţele către cer, ca şi când eu însumi aş fi obţinut premiul – în literatură, ca şi în sport, avem dreptul să fim şovini. M-am gândit la Philip Roth, pe care mi l-am imaginat în casa lui din Connecticut, ridicând nu braţele, ci ochii către cer, clătinând din cap, apoi luându-se cu mâinile de cap şi exclamând, într-un final, neîncrezător: Patrick *fucking who*?

Iată de ce îmi amintesc perfect de ziua în care am pus la poştă scrisoarea către Departamentul Central al Arhivelor Lituaniene – vă dau şi adresa, nu se ştie niciodată: Lietuvos centrinis valstybės archyvas, O. Milašiaus g. 21, LT-10102 Vilnius, Lituania.

31

Arhivele lituaniene sunt situate la periferie. Nu le-am văzut în timpul primei mele călătorii la Vilnius. Când am părăsit curtea imobilului, în capitolul 9, m-am îndreptat către vechiul oraş, am trecut prin faţa statuii din bronz a băiatului, la picioarele căruia era un trandafir, apoi am continuat să merg la întâmplare pe străzi, cu acea melancolie difuză care pune uneori stăpânire pe mine şi mă face să văd lumea printr-un *filtru sepia*.

E o afecţiune cronică şi necunoscută. Sunt, poate, singurul care suferă de ea. Constă, pentru cel care e atins de ea, în faptul că îmi reprezint mediul în care evoluez nu aşa cum e el, ci cum a fost într-o perioadă dată a Istoriei.

Când sunt la Paris, filtrul meu e unul *revoluţionar*. Mi s-a întâmplat astfel, după ce am coborât cu scuterul *rue* de Rivoli, strecurându-mă periculos şi în dispreţul codului rutier între diverse vehicule motorizate, conduse de şoferi mai mult sau mai puţin politicoşi, să ajung în Place de la Concorde şi să zăresc în centrul ei nu hieroglifele şi vârful aurit al obeliscului, ci Libertatea purtând boneta frigiană, faţă în faţă cu sora ei mai mică, ghilotina, dispreţuitoare şi majestuoasă, cu luneta ei, sistemul de basculare şi, desigur, lama de cuţit sângerie, strălucitoare, maculată de

sângele vreunui nefericit pe care tocmai îl decapitase, în uralele mulţimii. Cine nu s-a aflat niciodată pe un Vespa de un roşu strălucitor, în faţa călăului ce ridică de păr o căpăţână şi mai roşie, sângerândă, proaspăt separată de trunchi, acela nu cunoaşte fiorul pe care ţi-l procură un filtru sepia.

Dacă, de cele mai multe ori, filtrul meu nu are consecinţe palpabile, nu e cazul mereu, ba dimpotrivă – atunci trec drept un *original*, dacă nu chiar un nebun. Astfel, nu voi uita niciodată ziua în care, luând dejunul cu o prietenă la restaurantul Procope, *rue* de l'Ancienne-Comédie, am crezut că-i văd la o masă, conspirând într-un colţ, pe Danton, Marat şi Robespierre, şi sărind brusc în picioare, cu paharul ridicat, în faţa chelnerilor uimiţi, am început să strig: Trăiască Revoluţia!

La Vilnius, în acea zi, eram cuprins de o criză acută de filtru sepia, epoca 1920. Pe o anume stradă, unde staţionau două rânduri de taxiuri, îmi imaginam birjari cu pălării şi pelerine; într-o altă piaţă, unde turiştii îşi făceau selfie-uri, vedeam vânzători ambulanţi, căruţaşi, hamali, tocilari; şi auzul meu suferea de sepia: intrând într-un bar de unde răzbătea inegalabilul ritm al lui Eminem, eu auzeam înălţându-se riturnela, populară şi sacadată, pătrunzătoare şi monotonă, a unei flaşnete.

Am ieşit din bar şi am dat doar de rafale de vânt în care se amestecau rafale de ploaie – şi atunci am resimţit, izbindu-mă în faţă, senzaţia de rafale de vânt în care se amestecau rafale de ploaie: măcar acest lucru nu se schimbase. Ceva mai departe, am intrat într-o librărie, mai mult pentru a mă adăposti decât pentru a consulta cărţile, care trebuiau să fie, toate, în lituaniană. Pe un raft din spate, erau însă câteva romane americane în spaniolă, germană, italiană, franceză, şi un ghid al oraşului Vilnius, pe care l-am răsfoit nonşalant.

Una dintre primele fraze pe care le-am citit – îmi amintesc ca şi cum aş fi citit-o chiar acum – îl informa pe cititor că „aproape şaizeci de mii de evrei trăiau la Vilnius înainte de război", că „la sfârşitul războiului rămăseseră mai puţin de două mii" şi că „astăzi nu mai erau decât o mie două sute". Şi apoi, puţin mai jos, o altă frază: „Din cele o sută şase sinagogi câte număra oraşul în 1940, astăzi nu a mai rămas decât una".

Filtrul meu sepia a dispărut deîndată: mă întorsesem în *realitatea*

nemiloasă; am cumpărat ghidul şi am citit câteva pagini, secţiunea „Arte, bucătărie şi istorie“, apoi secţiunea „Nu rataţi!“, subcapitol al secţiunii „Ce puteţi face/vedea“, potrivit căruia panorama pe care ţi-o oferea Turnul Gediminas merita „cu adevărat să arunci o privire“. Aveam de omorât câteva ore înainte de trenul pentru Minsk; m-am hotărât să urmez sfaturile din ghid şi să mă duc să văd acest faimos Turn Gediminas, patruzeci şi opt de metri de cărămidă roşie, deasupra cărora se înălţa un stâlp pe care fluturau cele trei culori ale drapelului lituanian, şi unde, pe vremea lui Piekielny, fluturaseră pe rând cele două benzi de culoare orizontale ale Poloniei, apoi secera şi ciocanul Uniunii Sovietice, svastica naziştilor, şi din nou secera şi ciocanul Uniunii Sovietice – dar Piekielny nu mai era atunci pe aici ca să le vadă, aşa cum nu mai putea să vadă că acest oraş în care mă aflam, aproape un secol mai târziu, oraşul *său*, Vilnius al său, căruia îi spunea Wilno, şi care mai era numit, înainte de război – am aflat din ghid – „„Ierusalimul Lituaniei“, acest Vilnius aproape că dispăruse, era o Atlantidă înghiţită de valurile roşii şi verzi, nu mai exista acest Vilnius – despre care ghidul spunea, în secţiunea „Arte, bucătărie şi istorie“, că fusese „*aproape* golit de locuitorii să evrei“, *judenrein*, cum ar fi zis naziştii.

32

Timp de câteva luni, am locuit la Veneţia. Mă trezeam în zori, către prânz (trebuie să fi fost în zori pe undeva, la cinci sau şase fusuri orare de Veneţia), mă duceam să iau micul dejun în piaţa Santa Maria Formosa, mereu acelaşi, *una brioche a la crema e una cioccolata calda*, după care, fie lungit pe capacul din bronz al puţului din mijlocul pieţii, fie sprijinit de marginile sale modest decorate, citeam vreme de o oră, apoi mă întorceam acasă, scriam, iar apoi, când se însera, îmi trăgeam pe mine un şort, un tricou, mă încălţam cu o pereche de bascheţi şi, îmbrăcat în felul acesta, plecam să alerg. Patruzeci şi cinci de minute mai târziu, oriunde mă aflam, mă opream din alergat şi rămâneam acolo să-mi recapăt suflul, contemplând peisajul din faţa mea – cel mai adesea apa şi, deasupra ei, vapoarele, o mulţime de vapoare, vaporetti, vapoare cu trei catarge, pacheboturi, iole, traulere, iahturi, caiace, pirogi, bărci de toate felurile, inevitabilele gondole

care-şi croiau drum de-a lungul canalelor sau ancorate de stâlpi înfipţi în noroi, gondole imobile, acoperite cu pânză albastră, unduind precum clapele de pian, din care ieşea unul şi acelaşi sunet, clipocitul valurilor ce se loveau de prorele lor cu şase dinţi. Mi se mai întâmpla să mă opresc în umbra unei *calle* minuscule (dintre cele în care se refugiază tinerii veneţieni, noaptea, sub cerul plin de stele, pentru a sfida, între pereţii înguşti ai străduţei, interdicţia parentală care spune că n-au voie aşa ceva sub acoperişul familiei), în faţa porţii unei case, pe care o cercetam îndelung, scrutându-i cele mai mici detalii, grinda de deasupra, glaful, feroneriile, panourile şi pilaştrii, traversele, fundaţia, mânerul clanţei aurit, decorat cu cap de maur sau mâner încastrat în gura unui leu etc., sau mă opream pe Fondamenta delle Zattere – cel mai frumos loc din lume – ori pe cheiul Esclavons – care nu e nici el de lepădat.

Într-o seară, când mă oprisem din alergat acolo, în dreptul hotelului Danieli, mi-am recăpătat suflul în Piaţa San Marco, sub dublul şir de coloane ajurate ale Palatului Dogilor, apoi, întinzându-mi muşchii după alergat în faţa acelei moschei contrariate cu „pavajul înclinat şi umflat“ căreia i se spune Bazilica San Marco, mi-am dat seama că, chiar în faţa mea, se aflau trei stâlpi roşii, susţinuţi de piedestale de bronz fin cizelate, şi pe care nu-i remarcasem niciodată până atunci. Probabil că-i puseseră acolo de curând, mi-a trecut prin minte, iar apoi nu m-am mai gândit la asta.

Câteva luni mai târziu, într-o după-amiază, pe când mă întorsesem la Paris, am vizitat Muzeul Jacquemart-André (mi se întâmplă prea rar ca să nu merite subliniat: doar ştiţi cât de tare mă plictiseşte, în general, să vizitez muzee). Acolo am dat peste tabloul unui peisagist veneţian, a cărui muză era însăşi Veneţia: *Piaţa San Marco* (Canaletto, 1740).

În faţa acestui tablou, am rămas minute întregi, stupefiat: piaţa era *exact* aşa cum o văzusem cu câteva luni înainte, începând cu bazilica şi campanila ei, continuând cu turnul cu ceas şi ajungând până la cele trei catarge roşii uriaşe, a căror prezenţă acolo era *puţin* mai veche decât joggingul meu de seară, din moment ce – aveam dovada în faţa ochilor – erau acolo şi pe vremea lui Canaletto. Dacă pictorul, mi-am zis, ar trebui să se întoarcă azi în Cetatea Dogilor, la peste două sute cincizeci de ani de la moartea lui, nu s-ar simţi *complet* depeizat.

Cu siguranţă, însă, că ar avea câteva motive de uimire: s-ar mira, fără îndoială, să vadă acele bărci fără vâsle, ce par să se mişte doar prin puterea gândului; ar fi poate speriat de insectele acelea cu traiectorii atât de drepte, care lasă în urmă nori efemeri, albul ce ţâşneşte din aripile lor sfârşind prin a se risipi în albastrul cerului; s-ar nelinişti să afle unde au dispărut dalmaţii, albanezii, flamanzii, grecii, milanezii, tătarii, mongolii, şi s-ar întreba din ce ţinuturi îndepărtate provin hoardele acelea barbare ce poartă borsete la brâu şi şosete în sandale, afişându-şi incultura şi, la capătul unei prăjini, o amuletă caraghioasă pe care o înalţă atât de des în faţa lor.

Nu pretind că unele transformări ale oraşului, unele schimbări în fizionomia lui nu l-ar mira, şi ele: ce s-a întâmplat, s-ar întreba Canaletto, cu Biserica San Geminiano? Şi de când se află grădini în partea orientală din Castello? Şi aceste trei poduri suplimentare, construite deasupra Marelui Canal? Şi ce este această oroare, pe Campo Manin? Oare arhitectul Veneţiei a fost spânzurat între coloanele Pieţei San Marco?

Dar, în cele din urmă, ar recunoaşte Veneţia lui: ar găsi-o, fără îndoială, ciuntită, urâţită de turismul de masă, dar nu ar avea senzaţia că şi-a pierdut *toate* reperele, supărătoarea impresie că e aruncat pe pământ necunoscut, în timp ce Piekielny, mă gândeam plimbându-mă pe străzile din Vilnius, dacă ar trebui să se întoarcă aici, *hic et nunc*, acest Piekielny neîndoielnic stupefiat, cu siguranţă întristat, n-ar găsi nimic, aproape nimic care să-i fie familiar, nimic care să-i poată aminti de oraşul Wilno de atunci, din epoca aceea pe care o cunoscuse, şi care se cufundase odată cu el în puţul fără de fund al trecutului.

33

Plimbându-mă în Vilnius, mă gândeam, aşadar, la Veneţia. Vilnius era anti-Veneţia. Timpul operase aici în moduri diferite, având consecinţe opuse: de o parte – Veneţia – cristalizarea trecutului, de cealaltă – Vilnius – aneantizarea lui, pur şi simplu.

34

Mă înşelam.

Urma să aflu, mai târziu, că topografia oraşului nu fusese *total* bulversată. În afară de Turnul Gediminas, supravieţuiau, aproape peste tot în Vilnius, străzi, grădini, pieţe, monumente, clădiri anterioare epocii în care trăise Piekielny, pe care ochii lui le văzuseră fără îndoială, şi pe care puteau să le vadă şi ochii mei: uriaşul tort de căsătorie cu care seamănă catedrala, Grădina Bernardinilor, Poarta Aurorei, o mulţime de biserici deasupra cărora se înalţă Dealul celor Trei Cruci, oraşul Vilnius catolic era, aşadar, încă acolo, dar oraşul lui Piekielny, acel Vilnius evreiesc, cu ale sale *yeshivot*[9], cu sinagogile sale, cu lăcaşurile sale de rugăciune, acel Ierusalim al Lituaniei dispăruse în întregime.

35

„Blajinul şoarec din Wilno îşi va fi încheiat de mult, în crematoriile naziste, mărunta existenţă, alături de alte câteva milioane de evrei din Europa.“

Când am început această anchetă, nu ştiam aproape nimic despre Piekielny, nu-i ştiam prenumele, vârsta, nici măcar profesia, dar ştiam că murise în timpul războiului, asasinat de nazişti. Numele lui trebuia să figureze undeva, în registrul vreunui lagăr – viaţa lui redusă la un joc al scriiturii de mâna unui funcţionar al morţii.

Ştiam – ori credeam că ştiu – că Piekielny călătorise.

Cunoscuse promiscuitatea vagoanelor, trezitul în toiul nopţii, când totul e cufundat în beznă, senzaţia de ameţeală provocată de câmpurile nesfârşite şi pustii ale Poloniei, şuieratul trenului care ajunge la capătul şinelor, într-o gară fără nume.

Nu se mai întorsese din călătorie.

Piekielny era evreu. Nu unul dintre acei *evrei solari şi abili mânuitori ai limbajului* proveniţi direct din Kefalonia, nu, el era un evreu al zăpezilor şi al tăcerii, taciturn, şters, respectând sabatul, temându-se de Dumnezeu, iubindu-l pe Dumnezeu, văzându-I prezenţa în orice lucru – un nor pe cer? Barba lui Yahve! – şi punându-se de bunăvoie sub protecţia Lui (chiar dacă îşi încuia mereu de două ori uşa – nu eşti niciodată suficient de prudent). Iar

în rugăciunile sale de dimineaţă, nu-I cerea decât un singur lucru, un lucru mic, derizoriu şi grandios în acelaşi timp, care mă emoţionează nespus: ca damnaţii de pe Pământ să fie cunoscuţi, fie şi pentru o clipă, de către cei care le erau stăpâni.

Dar rugăciunile, nu-i aşa?, nu-i angajează decât pe cei care le spun. Şi apoi bărbosul atotputernic nu are timp să îndeplinească toate rugăminţile, cu atât mai puţin să audă totul, nu-L blamăm, Îl înţelegem, aşa cum îl înţelegem şi pe Piekielny: nu putea să-şi pună nădejdea doar în El, avea nevoie de garanţii *în caz că*, în ipoteza în care Celălalt acolo sus ar fi fost prea ocupat. Or în imobilul său locuia puştiul acela căruia mama lui îi promitea marea cu sarea: numele tău, îi spunea ea, va fi, într-o zi, gravat cu litere de aur pe pereţii liceului, vei fi un D'Annunzio, îi spunea ea, vei fi un Victor Hugo, o să câştigi Premiul Nobel, îi spunea ea, şi atunci Piekielny şi-a zis că, la urma urmei, de ce nu? – ce avea de pierdut, în afară de rahatul turcesc şi de soldăţeii de plumb? O să se ducă să vorbească cu el.

36

Despre Piekielny ştiam, aşadar, cele câteva lucruri care se găseau în *Promisiunea zorilor*, nici mai mult, nici mai puţin decât cele câteva rânduri lăsate de mâna lui Gary. Or Gary murise, lăsând în întuneric secretele acestui bărbat mărunţel, pe care le pusese în lumină preţ de un capitol, luându-le cu el în albastrul ultimului capitol la Menton, şi mă îndoiam că mai erau încă în viaţă oameni care să fie în măsură să-mi lumineze cercetarea.

Poate că exista, totuşi, undeva cineva care ar fi putut să-l întâlnească din întâmplare, un domn foarte bătrân născut înainte de război la Wilno, a cărui pupilă s-a dilatat, într-o seară de iarnă, la vederea unui bărbat mărunţel în redingotă: bărbatul se întorcea de la piaţă, având în buzunar o cutie de rahat turcesc, îi oferise şi lui câteva bucăţele, şi nu ar fi fost imposibil ca domnul acela foarte bătrân, aducându-şi aminte de această scenă, să-şi amintească gustul aproape elastic, în gură, al bucăţilor de rahat, ţinute între limbă şi cerul gurii, să-şi mai amintească cum îi întinsese bărbatului mărunţel o mână mică, pentru a-i mulţumi solemn, cum o fac copiii, şi cum bărbatul îi

pusese o mână pe cap domnului bătrân, trecându-i-o prin părul alb, ce fusese blond.

Dar nu trebuia să-mi fac iluzii: dacă exista, şi dacă scena aceasta avusese loc, acest domn foarte bătrân nu ştiuse, fără îndoială, niciodată numele bărbatului mărunţel în redingotă, iar dacă-l cunoscuse, nu şi-l mai aducea aminte, iar dacă-şi amintea, amintirile lui erau vagi, iar dacă nu erau vagi, erau anecdotice, şi apoi, presupunând că încă trăia, cum ar putea fi găsit? A trebuit să mă supun imediat evidenţei: nu voi şti niciodată *cu adevărat* cine era Piekielny. Dacă existaseră martori ai vieţii lui, timpul îi făcuse să dispară.

37

De ce, atunci când mă gândesc la Piekielny, parcă aud muzică de vioară? Poate că ştia să cânte la vioară. Serile de iarnă la Wilno erau lungi: trebuia să le petreacă cumva. Existau pentru asta mii de posibilităţi, şi una dintre ele, nu mai improbabilă decât alta, consta – plecând de la instrumente cu corzi, de suflat sau, mai rar, de percuţie – în producerea acelui limbaj universal, a acelei incomprehensibile şi totuşi sublime alchimii fără de care viaţa ar fi mai săracă. Iar când stau şi ascult, gândindu-mă la Piekielny, aud sunet de vioară. O vioară pe care o cumpărase, fără îndoială, la mâna a doua, la începutul secolului, cu câteva ruble sau zloţi – deşi nu făcea, viermii îi roseseră eclisele, una dintre chei îi lipsea, la fel ca acel caraghios căluţ de mare, din lemn uscat, căruia i se spune gâtul viorii, şi apoi trebuie spus că vioara era uzată până la corzi, arăta atât de rău încât nici măcar un violonist virtuoz, vreun Paganini din Wilno, n-ar fi putut să scoată din ea decât un sunet răguşit, ruginit, ceva ce ar fi semănat cu vocea aspră a unui beţivan polonez, în decembrie, când se întoarce acasă, după doza zilnică, înaintând cu chiu, cu vai prin zăpada înnegrită, pe care calcă cu paşi nesiguri, blestemând cerul, noaptea şi pe toţi gură-cască.

Piekielny nu era lutier, însă era meşter priceput, nu mai puţin decât altul, şi îndemânatic, şi luni la rând reparase cu răbdare vioara, mergând până la a-i sculpta el însuşi un gât sublim, care nu semăna deloc cu căluţul de mare obişnuit: îi dăduse forma unei mustăţi răsucite la capete, amplă, groasă, cu

vârfurile uşor întoarse – proustiană, ar fi spus, dacă l-ar fi cunoscut pe Proust, dar Proust era atunci necunoscut, ori cunoscut numai de câteva contese, de frecventatorii de saloane cu joben şi particulă, ce vor deveni stâlpii catedralei sale împotriva timpului.

În tinereţea lui, Piekielny cântase la vioară, cu o adevărată frenezie, dar apoi fusese nevoit să muncească pe rupte pentru a-şi câştiga existenţa, aşa încât, mutându-se pe strada Wielka Pohulanka, nu-i mai rămânea decât noaptea pentru a se dedica ocupaţiei sale favorite, or toată lumea ştie că noaptea oamenii dorm. Atunci îşi scotea vioara din suportul ei – o cutie de culoare gălbuie, tapisată în interior cu catifea violet, pe care o găsise abandonată în curtea imobilului –, întindea firele arcuşului, se aşeza la pupitru în faţa ferestrei deschise către cerul înstelat, apoi, potrivindu-şi instrumentul pe gât, între claviculă şi maxilar, începea să cânte, aşa, o bună parte din noapte, dar niciodată nu ieşea vreun sunet din corzile viorii: niciodată arcuşul nu atingea corzile viorii, pe care o răsucea cum voia. Vecinii lui adormiseră, fără îndoială, iar dacă nu dormeau încă, se temea ca muzica lui să nu-i deranjeze, sau să-i obosească, sau să nu le fie pe plac, încât să-i ceară să înceteze cu *scârţâitul*, iar el voia să fie cât mai discret cu putinţă, să nu audă vorbe la adresa lui, şi avea de gând să-şi trăiască viaţa fără să primească nici cel mai mic reproş: faptul că exista îi producea o mare confuzie. Şi atunci se abandona în voluptuoasa melodie a tăcerii, trecându-şi la nesfârşit arcuşul peste lemnul lăcuit al viorii, cântând fără să cânte, dar privind cu adevărat către cerul înstelat.

38

Stelele de pe cerul din Wilno străluceau la fel ca la Nisa – dar la Nisa, ele străluceau deasupra mării. Familia Kacew, mamă şi fiu, a ajuns aici, *via* Varşovia, în vara lui 1928. Mama devine aici administratoarea hotelului-pensiune Mermonts, o modestă pensiune de familie cu vreo douăzeci de camere, dintre care una – mai mare şi mai frumoasă decât celelalte – este rezervată fiului, care începe să scrie.

Or, pentru a-şi face un nume în domeniul Literelor, trebuie mai întâi să ai unul. Unele nume îţi asigură un destin căruia în van ai încerca să i te

sustragi: ce poţi face altceva, de pildă, atunci când te numeşti Chateaubriand, decât să fii un mare scriitor? „Aproape mort“ când a venit pe lume, era deja nemuritor, şi nu m-aş mira să aflu că opera lui era deja acolo, strălucitoare şi indiscutabilă, invizibilă, îndărătul scutecelor nou-născutului: nu-i mai rămânea decât s-o semneze cu numele lui.

Când, la optsprezece ani, am început să mâzgălesc pe hârtie câteva fraze stângace, lipsite de ritm ori de poezie (recitindu-le astăzi, aş vrea să-mi prezint scuzele mele cele mai plate arborilor, pe care probabil i-am ofensat), n-aveam nici un fel de talent, dar aveam un nume de scriitor. Acest Désérable, cu accentul lui tonic pe ultima silabă şi conotaţia lui *à la* Québec, mi se părea *destul de satisfăcător*. Aş fi vrut să pot spune acelaşi lucru despre François-Henri: mama ţinuse să-mi pună un prenume dublu, fiindcă era o culme a şicului – credea ea. Eu îl găseam mai degrabă demodat, bătrânicios, cu aer de Vechiul Regim, şi mi s-a confirmat acest lucru când am publicat prima carte: volumul dumneavoastră despre Revoluţie, mi-a spus un librar, ei bine, închipuiţi-vă că, văzând prenumele pe copertă, am crezut la început că e o reeditare a unei cărţi uitate, ceva de genul memoriile unui academician din secolul al XIX-lea, ca să vezi ce e şi cu prenumele…

Acest prenume, nu ştiu dacă ţin la el, dar îmi aparţine, mă acomodez cu el, şi când mi se pare prea lung, îl reduc suveran la cele două iniţiale. Tânărul Kacew, în ce-l priveşte, n-avea nimic împotriva prenumelui său, Roman, şi ajungând la Nisa, s-a mulţumit să-l francizeze în Romain. Cât despre nume, era *niet*, exclus: „Un mare scriitor francez nu poate purta un nume rusesc, i-a spus mama lui. Dacă ai fi un ilustru violonist, ar fi mers, dar pentru un titan al literaturii franceze, nu se potriveşte…“ *Titanul* care nu scrisese încă un rând petrecea „ore întregi încercând pseudonime“, dar abia în 1943, într-o Londră plină de foc şi sânge, a găsit acest *Gary*, astăzi atât de francez, care în rusă înseamnă: „arde!“.

39

Ajunseseră la Nisa pentru că trebuiseră să părăsească Wilno. După ce se vânduseră destul de prost, pălăriile făcute de mama lui începuseră să se

vândă mai bine, apoi din nou mai prost, apoi Roman se îmbolnăvise şi trebuise să fie îngrijit, grăbind ruina mamei lui şi punându-i din nou pe drumuri, la Varşovia, unde Mina avea rude, apoi la Nisa, unde n-avea rude, dar era în Franţa şi acolo, se gândea ea, Romuşka al ei îşi va împlini destinul pe care i-l hărăzise. Trebuiseră, aşadar, să părăsească pentru totdeauna apartamentul de la numărul 16, de pe strada Wielka Pohulanka: „Ni s-a pus sechestru pe mobilă şi-mi amintesc de un polonez durduliu şi chel, cu mustăţi de gândac, care se afla într-un treapăd continuu prin saloane, cu servieta subsuoară, însoţit de doi complici care păreau scoşi din Gogol, pipăind îndelung rochiile de prin dulapuri, fotoliile, mângâind maşinile de cusut, pânzeturile şi manechinele de răchită“.

Iată ce scrie în *Promisiunea zorilor* în legătură cu întâmplările triste de la Wilno. Ce aflăm de aici? Că Gary l-a citit pe Gogol.

40

Înainte să-l citească, trebuie să fi auzit vorbindu-se despre el, dacă nu la şcoală, cel puţin de la mama sa, care poate că l-a jucat, în teatrele imperiale de la Petersburg ori Moscova, sau, dacă nu, pe scenele montate în grabă în mijlocul vreunui sat, pe marginea Volgăi, în faţa mujicilor cuprinşi de oboseală, cu obrajii roşii de la frig şi alcool.

Iar dacă Mina Kacew nu l-a jucat pe Gogol, n-a putut să nu-i povestească viaţa acestuia fiului ei, şi parcă o aud cum, într-o seară, la lumina unei lumânări aprinse, îi vorbeşte despre frăţia excesivă, exil şi mistică, despre moştenirea sacră de la Puşkin şi melancolie, despre manuscrisele lui arse în sobă şi marele autodafé din februarie 1852, despre băile îngheţate şi, în fine, despre *scara* pe care a cerut-o, implorând, în zori pentru a putea urca spre ceruri. În acea seară ori în alta, contează prea puţin, i-a citit, cu vocea ei uşor răguşită, câteva pagini din Gogol, în timp ce el adormea, iar ea n-a putut să-l privească adormind – pe băieţelul acela ieşit din măruntaiele ei – fără să nu se roage ca el să fi *ieşit* şi din – dar mai ales din – *Mantaua* lui Gogol, ca unchiul Fiodor, ca mulţi alţii după el, şi în timp ce băieţelul visa nobili, mujici în blănuri de oaie, valeţi în livrea, partide de whist până în zori, brişti hurducând pe străzile din Petersburg, sate în care izbele semănau

cu nişte stive de buşteni, cazaci călărind către stele, ea nu s-a putut împiedica să viseze pentru el un destin identic cu destinul celui care-i făcuse, prin pana lui, să se înalţe şi ei până la stele.

41

În *Comme un roman*, Daniel Pennac stabileşte o listă de drepturi imprescriptibile ale cititorului, printre care *dreptul de a citi oriunde*. Pennac scriitorul povesteşte cum, în timpul serviciului său militar, soldatul Pennacchioni[10] se oferea voluntar, în fiecare dimineaţă, să facă infamanta muncă de *curăţare a toaletelor*. Şi asta nu pentru că era un fanatic al mopului şi al măturii, ci pentru că cincisprezece minute cât dura curăţarea toaletelor erau de ajuns încât ceilalţi să uite de el şi să-l lase singur toată dimineaţa, aşezat pe un WC de faianţă, şi ţinând în mână operele complete ale lui Gogol, o mie nouă sute de pagini ascunse în buzunarul drept al uniformei sale militare. Din această faptă de arme, scrie Pennac, „nu au mai rămas decât doi alexandrini, gravaţi foarte sus în fonta unui bazin de apă al toaletei, şi care se află printre versurile cele mai somptuoase ale poeziei franceze:

Nu mă sfiesc să spun, să afle pedagogul,
Că la toalete l-am citit de-a fir a păr pe Gogol“[11].

42

De Gogol nu citisem, înainte să încep această anchetă, decât o singură carte, şi această carte o citisem la birou, adică în pat. (Nu-i nevoie decât de două lucruri în viaţă: încălţări comode şi un pat bun. Petrecem două treimi din timpul nostru în cele dintâi, şi o treime în cel de-al doilea.)

Cartea aceasta se numea *Suflete moarte*, capodoperă a lui Gogol, pe care Gary a evocat-o, de altfel, în *Chien Blanc* – un text întins pe două sute de pagini, scris incisiv, nelipsit de interes, dar nu un text de neuitat, şi care, în consecinţă, îmi place mai puţin. În *Chien Blanc*, deci, Gary scrie: „Amintiţi-vă că cuvântul «suflet» desemna până în 1860, data eliberării lor, sclavii din

Rusia. «Sufletul» era o unitate de vânzare şi de cumpărare, preţul unui suflet în epoca *Sufletelor moarte* a lui Gogol era în jur de două sute cincizeci de ruble, echivalentul a aproape douăzeci şi cinci de mii de franci vechi“. Ceea ce înseamnă azi puţin mai mult de două sute cincizeci de euro, dar nu acesta-i subiectul nostru: subiectul e că Gary l-a citit pe Gogol, şi că avem, în aceste rânduri – şi în cele din *Promisiunea zorilor* –, dovada literală, irefutabilă şi perfectă.

M-am hotărât, aşadar, şi eu să-l citesc pe Gogol, în întregime, începând prin a reciti *Suflete moarte*, sau cel puţin prima parte a *Sufletelor moarte* (partea a doua a fost arsă de Gogol), care debutează cu sosirea lui Cicikov, „consilier de colegiu, moşier, călătoreşte în interes personal“[12] (în realitate un escroc), în hotelul banal al unei capitale de gubernie, urmat de Selifan, vizitiul lui beat, şi de valetul Petruşka, despre care autorul ne spune că posedă un „iz propriu“[13]. Ajuns acolo, Cicikov îşi lasă bagajele, comandă cina, se informează „cu o precizie meticuloasă despre numele guvernatorului, preşedintelui tribunalului, procurorului şi ale tuturor înalţilor funcţionari“ şi cere „detalii şi mai amănunţite asupra proprietarilor funciari din împrejurimi“: vrea să ştie câte suflete posedă, la ce distanţă de oraş locuiesc, dacă vin adesea în oraş etc. Apoi vizitează oraşul, îşi prezintă omagiile sale tuturor notabililor de acolo, se duce la serata guvernatorului, unde joacă whist şi se arată afabil şi zâmbitor, se face invitat la alte serate, la care se dovedeşte „un om de lume desăvârşit, ştiind întotdeauna şi pretutindeni să susţină conversaţia“, astfel încât în curând lumea se simte onorată să-l aibă invitat la masă.

În acest punct Gogol inventează procedeul numit *cliffhanger*, care constă în a încheia un capitol creând o aşteptare cititorului (foarte frecvent în serialele de televiziune, când eroul, în ultimele secunde ale unui episod, se află, de pildă, în coşciug şi-l credem mort, dar iată că, dintr-odată, clipeşte din ochi; sau, nu atât de sumbru, dar nu mai puţin captivant, tocmai a fost surprins în compania amantei, în patul conjugal, de către soţia pe care o credea plecată în călătorie, şi atunci ce urmează să se întâmple? Continuarea în episodul următor).

În felul acesta, primul capitol din *Suflete moarte* se încheie cu un *cliffhanger* eficient, deşi lipsit de fineţe: „Aceasta este impresia, foarte

măgulitoare pentru el, pe care musafirul a făcut-o în oraş şi care s-a menţinut până când o apucătură ciudată a lui şi o îndeletnicire la fel de ciudată […] despre care cititorul va afla în curând, au descumpănit cu desăvârşire aproape întreaga urbe.“[14] Şi aş putea să fac şi eu la fel, să mă folosesc de *cliffhanger* aşa cum a procedat autorul *Sufletelor moarte*, să precizez că, dacă aduc vorba de el, n-o fac degeaba, că există poate acolo mai mult decât a nu ştiu câta digresiune, că soarta lui Piekielny se joacă atât în paginile lui Gary, cât şi în cele ale lui Gogol (dar poate că nu, în cele din urmă, poate că Gogol n-are nimic de-a face cu această poveste, şi că, terminând-o de citit, te vei întreba ce naiba era cu el aici. Vom vedea).

43

La Nisa, Romain creşte, îşi dă bac-ul, continuă să scrie, mai întâi în Aix, apoi la Paris, unde se înscrie la drept – lucrul pe care-l facem, cel mai adesea, când, la optsprezece ani, nu ştim ce vrem să facem în viaţă.

Am ştiut întotdeauna, în ce mă priveşte, cărei vocaţii voiam să-mi consacru viaţa. Mi-am pus patinele în picioare încă de la vârsta de cinci ani, la Amiens, pe gheaţa Coliseumului, gheaţa aceea frumoasă, uimitor de albastră, înconjurată de şiruri roşii de bănci, unde mi-am petrecut copilăria, făcându-mi numărul în fiecare seară, inclusiv în weekend. Gheaţa mă învăţase ceea ce ştiam dintotdeauna: nimic, în afară de un patinoar, nu mă atrăgea.

Cu bac-ul luat, am decis, fireşte, să fiu un jucător de hochei profesionist – şi să nu fac decât asta. Tatăl meu s-a bucurat (el însuşi fusese jucător, apoi antrenor de hochei); mama, în schimb, era pe punctul să leşine. Era *în afara discuţiei*: nu-şi crescuse fiul pentru a-l vedea împingând un disc de cauciuc la capătul unei crose, fie ea şi prelungită cu o paletă savant curbată. Jucător de hochei profesionist? Şi de ce nu, mi-a zis ea, fachir care scuipă flăcări în piaţa din faţa catedralei? Voiam să joc hochei? Era de acord, cu condiţia ca în acelaşi timp să fac şi studii.

Eram la vârsta la care eşti docil, încă respectuos faţă de autoritatea părinţilor, şi mai ales lipsit de mijloace de existenţă, aşa că am consimţit. Dar ce fel de studii, şi pentru cât timp? Ce vrei tu, a precizat mama, numai

să ajungi până la teza de doctorat (se încăpăţâna ea). Am decis atunci să mă înscriu la facultate, de formă, jurându-mi să nu pun niciodată piciorul acolo.

Majoritatea clădirilor Universităţii Picardie Jules-Verne, inaugurată în 1969, se află la periferie: după *evenimente*[15], s-a considerat că e mai înţelept să-i trimită pe potenţialii *provocatori de dezordine* în afara oraşului – la ce bun să răstorni ordinea stabilită în mijlocul câmpurilor de sfeclă? Numai facultăţile de ştiinţe, economie, medicină şi drept – ai căror studenţi, pe bună dreptate sau nu, erau consideraţi mai puţin înclinaţi către revoltă – au fost plasate în centrul oraşului. Ele se află şi astăzi în plin centru al cartierului Saint-Leu, la doi paşi de catedrală, şi la trei de patinoar.

Ştiinţele mă îngrozeau, la fel de mult, dacă nu mai mult, ca durata studiilor de medicină. Rămâneau, aşadar, economia şi dreptul. Am dat cu banul, cu un puc de hochei pe post de ban: a căzut dreptul. Spre fericirea mamei mele, care mă vedea deja purtând toga cu bandă roşie de absolvent, şi se vedea pe ea mergând ţanţoşă la braţul meu pe *rue* des Trois-Cailloux – Champs-Élysées din Amiens –, unde voi trece drept doctor sau maestru (nu mă voi mulţumi cu o tezâ, voi fi şi avocat). Şi aşa m-am trezit în banca unui amfiteatru, urmând cursuri magistrale, unde am învăţat că un articol *dispune*, că se poate *face apel în instanţă* şi că se poate *face recurs*. Nu e imposibil să fi fost văzut traversând cu paşi mari holurile facultăţii, cu un aer concentrat, cu Codul civil sub braţ: eram dintre aceia care pronunţau doct cuvinte precum *sinalagmatic* sau *chirografar*, pentru care Morsang-sur-Orge, sâmbătă seara, era *the place to be*, şi care ştiau, evident, că *fraus omnia corrumpit*[16]. Aveam vârsta unui tânăr şi gravitatea unui bătrân erudit: un tinerel spilcuit dublat de un bătrânel, iată în ce mă transformasem. Au urmat examenele, rezultatele, laudele primite: mă înroşeam ca un solemn Dalloz[17] şi mă îmbătam de glorie măruntă. Primul semestru s-a încheiat. Nu a mai existat un al doilea.

Şomajul tinerilor, în perioada aceea, era endemic – nici mai mult, nici mai puţin decât astăzi. O lege, aşa-zis *pentru egalitatea de şanse*, trebuia să remedieze prompt această situaţie, în parte graţie acelui CPE, un dispozitiv miracol, ale cărui iniţiale acopereau realităţi cu totul diferite: Contract Primul Job[18] pentru guvern, Şomaj Precaritate Exploatare[19] pentru opoziţie, Contra-Putere Student[20] pentru tineri, dintre care o parte au protestat mai

întâi în stradă, apoi rapid în amfiteatre: aproape peste tot, s-au făcut adunări generale, au fost votate moţiuni de cenzură, au fost puse mese şi scaune în faţa porţilor de la intrare (se spunea pompos că „se ridicau baricade“). Majoritatea facultăţilor au fost blocate. Universitatea Picardie – în centrul oraşului, dar şi la periferie – nu a făcut excepţie: a devenit unul dintre bastioanele contestării studenţeşti.

În afară de rugăciunea de seară (cele patru ore consacrate în fiecare zi zeilor gheţii), m-am trezit lipsit de ocupaţie. Am profitat de asta ca să nu fac nimic, să visez, să mă plimb, să privesc cum cade ploaia (distracţie care, acolo, te poate ţine mult timp în priză, căci plouă fără încetare, iar absenţa ploii e un semn ce anunţă tot ploaia – dacă nu plouă înseamnă că *va ploua*); plictiseala aceasta a devenit repede supărătoare.

Nu ştiu cum, într-o după-amiază de martie, plimbările mele m-au adus pe *rue* de la République, în faţa Bibliotecii Louis-Aragon, nume care-mi era necunoscut, dar nu şi edificiul, vastă construcţie neoclasică susţinută de un rând de coloane dorice – prima dată când am văzut-o, am găsit-o de-a dreptul urâtă. Am intrat înăuntru ezitând, aşa cum te aventurezi într-un loc neexplorat şi vag ameninţător: erau acolo, cu miile, acele obiecte neexplorate şi vag ameninţătoare pe care le numim cărţi.

Am luat una la întâmplare, şi deodată, coborât de pe cal, mergeam de-a lungul tufişurilor de aluni şi trandafiri sălbatici, urmat de doi cai pe care valetul îi ţinea de frâie, mergeam în tăcerea trosnitoare a locurilor, cu bustul gol în soarele amiezii, mergeam şi zâmbeam, straniu şi princiar, sigur de victoria ce va să vină. În cinci zile de pură exaltare, am citit *Belle du Seigneur*[21], şi din acel moment, am trăit înconjurat de cărţi. În primăvara aceea, în care tinerii francezi erau în stradă, mă aflam la studiu când directorul a intrat, însoţit de cineva pe care nu-l cunoşteam, îmbrăcat ca un burghez, şi de un băiat de clasă care ţinea un pupitru mare; sau poate că eram cu Joseph K., ce fusese, cu siguranţă, calomniat, fiindcă, fără să fi făcut nimic rău, fusese arestat într-o dimineaţă; sau eram la Megara, suburbie a Cartaginei, în grădinile lui Hamilcar; ori poate că mă aflam, mulţi ani mai târziu, în faţa plutonului de execuţie.

Soarta CPE-ului care urma să fie pus în practică în curând îmi era indiferentă: să fi fost dărâmate instituţiile Republicii şi preşedintele –

ghilotinat sub ferestrele mele, că eu aş fi tras draperiile. Nu-mi mai păsa absolut deloc de toate acestea. Eram Kafka, atunci când nota în *Jurnalul* său, în vara lui 1914: „Germania a declarat război Rusiei. După-amiază, ore de înot“.

Legea a fost, într-un final, promulgată, apoi suspendată; într-o bună dimineaţă, a sunat ceasul Marii Revolte[22]; mesele au fost ridicate, scaunele au fost şterse de praf: nu mai existau *baricade*. Cursurile au fost reluate, dar eu nu m-am întors la ele. Ceilalţi mă credeau pe băncile facultăţii, dar eu eram la bibliotecă, unde citeam şi scriam. Nu ştiam atunci că întreaga mea viaţă urma să se sprijine pe aceste două verbe, până într-atât încât se va confunda cu ele.

44

Dar să ne întoarcem la Gary. Oare vorbind despre mine, nu vorbesc cumva despre el? Cred că ştiu ce înseamnă exigenţa unei mame; aveam şi eu o Mina Kacew, numai că a mea nu visa să scriu roman după roman pentru a atinge gloria – ci se gândea că o teză de doctorat mi-ar aduce mai sigur această glorie –, dar şi una, şi cealaltă voiau să le redăm însutit acel lucru de care viaţa le privase pe nedrept.

Pentru Mina, Literele nu erau suficiente: voia ca Romuşka al ei să devină unul dintre cei mai mari scriitori ai vremii sale, dar mai voia, în plus, ca el să ajungă nici mai mult, nici mai puţin decât ambasador. De unde dreptul. Câţiva ani în care îşi va neglija cursurile pentru a scrie, a începe şi a termina un roman care va fi refuzat, pentru a-i da să citească Proust unei fete ce lucrează într-un magazin de mezeluri, pentru a devora borcane cu castraveţi săraţi, sau croasante la Capoulade, la colţul dintre bulevardul Saint-Michel şi *rue* Soufflot, unde putem astăzi să mâncăm un burger de proastă calitate şi cartofi prăjiţi congelaţi, pentru a face dragoste cu o suedeză adorabilă care îşi va petrece noaptea la el[23], pentru a avea zeci de slujbe mărunte, printre care chelner într-un restaurant din Montparnasse, curier pe tricicletă, recepţionist într-un hotel de lux de la Étoile, figurant de cinema, spălător de vase la restaurantele Larue şi Ritz şi redactor de ştiri pentru ziare care îşi vor consacra coloanele, din ce în ce mai mai mult, mustăciosului exaltat de

la Berlin, un dictator german la modă. Dar lui Romain, în vremea aceea, puţin îi păsa de dictaturi, de Germania, şi mai ales de modă. Visa la plaje de nisip şi de pietriş, la tinere fete sprintene şi sumar îmbrăcate, nu prea virtuoase, şi aşa se face că-l regăsim în noiembrie 1938 la Salon-de-Provence, încorporat, sub soarele arzător al Sudului, înainte de a fi trimis sub acela mai timid al centrului Franţei, la Şcoala de Aviaţie din Avord, unde, „îmbrăcat în piele, cu cască, mănuşi şi ochelarii pe frunte“, e pe punctul să se înalţe în aer – poate nu în felul în care îşi imaginase până atunci. Au urmat apoi Bordeaux-Mérignac şi orele petrecute ca pilot militar, pilotând avioane de luptă şi bombardiere, apoi războiul, şi gata, antrenamentul terminat, a plecat în Anglia, unde era în joc onoarea Franţei.

45

Cam în acea perioadă, puţin înainte de a pleca la Londra – spune el într-un interviu –, a citit *Serile în cătunul de lângă Dikanka*. În „Fioroasa răzbunare“, una dintre povestirile din volumul lui Gogol, întâmplările se petrec la Kiev, în timpul cazacilor, când *esaulul* Gorobeţ petrece la nunta fiului său: „Căci tare le mai plăcea oamenilor din vechime să mănânce bine, să bea bine şi să se veselească şi mai bine“[24], aşa că lumea mănâncă, bea, se distrează, cântăreţii cântă, tinerele fete dansează, şi când sosesc icoanele, un cazac se transformă brusc într-un bătrân. Cei de faţă cred că e un vrăjitor, şi atunci „mârâind şi scrâşnind din dinţi, ca un lup, scrie Gogol, a pocitania a dispărut“[25].

De obicei, după o astfel de frază, închid cartea. Ceea ce numim *heroic fantasy* e prea puţin pentru mine. Dar cine eram eu ca să-l abandonez pe Gogol la mijlocul lecturii? Aşa că am continuat, şi trebuie să spun că bine am făcut. După mai multe pagini, în capitolul III, am dat peste acest pasaj care mă face să mă gândesc la Piekielny din *Promisiunea zorilor* – sau cel puţin la ideea pe care mi-o fac despre acel Piekielny din *Promisiunea zorilor*: „Cazacului […] îi place ca, trezindu-se în toiul nopţii, să să se uite la cerul presărat cu stele şi să se înfioare de răceala nopţii, care-i împrospătează oscioarele. Întinzându-se şi bolborosind prin somn, îşi aprinde luleaua şi se înfăşoară mai strâns în cojocul gros“[26].

Seamănă leit cu Piekielny.

46

Trecuse mai mult de o lună şi jumătate şi eu tot nu primisem un răspuns la scrisoarea mea. Mecanismul părea să nu funcţioneze. Oare nu exista acolo, la arhivele lituaniene, „una din acele santinele ale uitării, însărcinate să păstreze un secret ruşinos, şi să le interzică – celor care voiau aşa ceva – să regăsească cea mai mică urmă a existenţei cuiva?

Existau, totuşi, arhive – puţin a lipsit ca ele să nu mai fie. Nemţii îşi dăduseră toată silinţa să le facă să dispară, eforturi zădărnicite de zelul celor de la „Brigada de acte“ – e numele pe care şi-l dăduseră cei câţiva evrei din ghetoul din Wilno, rechiziţionaţi pentru a tria miile de documente confiscate, de a le selecta după un singur criteriu – garanţie a eficienţei nemţeşti: de o parte, cele care aveau o legătură frumoasă şi care, în consecinţă, trebuiau să fie trimise la Frankfurt sau Berlin, şi de cealaltă, restul, ce urma să fie distrus.

Mii de documente au fost sustrase jefuitorilor, ascunse prin pivniţe şi poduri, regăsite după război, apoi ascunse din nou: mustăciosul de la Moscova hotărând să ducă la bun sfârşit ceea ce începuse omologul lui berlinez, au trebuit să fie din nou ascunse. Ceea ce a şi făcut Antanas Ulpis, bibliotecarul graţie căruia, o jumătate de secol mai târziu, au putut fi, în cele din urmă, exhumate, clasate, aranjate şi uitate pe rafturi, până în ziua în care au fost descoperite, la îndemnul lui Romas Ramanauskas, preşedintele „Clubului Romain Gary din Vilnius“, mai multe dosare cartonate, dintre care unul conţinea actele de identitate ale unui anumit Roman Kacew, alte patru – pe cele ale mamei sale, Mina Kacew, alte şase – pe cele ale tatălui său, Leiba Kacew, iar alte două – registrele locatarilor de pe strada Wielka Pohulanka (Pohulanka Mare, în polonă) numărul 16.

47

Am trimis, prin urmare, un mail Elžbetei Šimelevičienė, arhivistă la Vilnius. Putea oare să consulte aceste registre, pentru perioada 1921–1925,

şi să-mi spună dacă găsea acolo menţionat un anumit domn Piekielny? Ea a luat la cunoştinţă cererea mea, pe care urma s-o transmită imediat, mi-a precizat, directorului Arhivelor Naţionale, Dalius Žižys. Opt zile mai târziu, am primit în ataşamentul unui mail scrisoarea de mai jos:

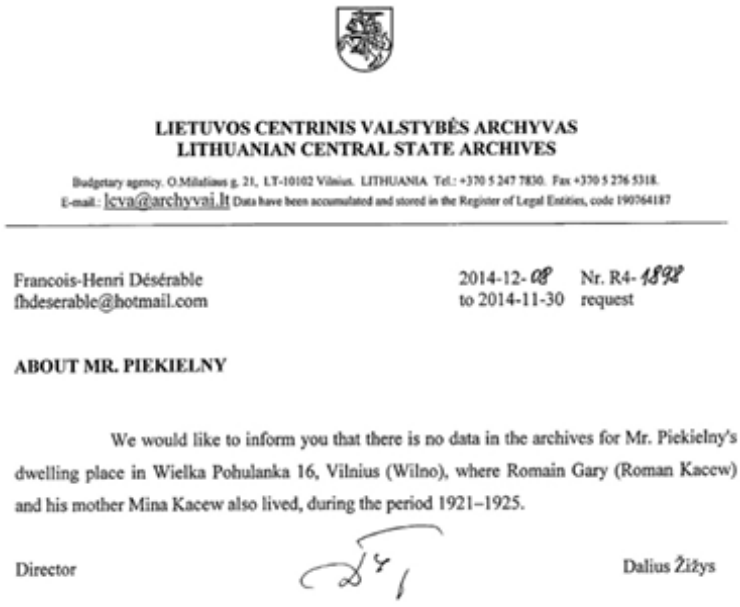

LIETUVOS CENTRINIS VALSTYBĖS ARCHYVAS
LITHUANIAN CENTRAL STATE ARCHIVES

Budgetary agency. O.Mildaliaus g. 21, LT-10102 Vilnius. LITHUANIA. Tel.: +370 5 247 7830. Fax +370 5 276 5318.
E-mail.: lcva@archyvai.lt Data have been accumulated and stored in the Register of Legal Entities, code 190764187

Francois-Henri Désérable
fhdeserable@hotmail.com

2014-12-08 Nr. R4-1898
to 2014-11-30 request

ABOUT MR. PIEKIELNY

We would like to inform you that there is no data in the archives for Mr. Piekielny's dwelling place in Wielka Pohulanka 16, Vilnius (Wilno), where Romain Gary (Roman Kacew) and his mother Mina Kacew also lived, during the period 1921–1925.

Director Dalius Žižys

(În legătură cu domnul Piekielny: Am dori să vă informăm că nu a fost găsită în arhive nici o menţiune referitoare la un domn Piekielny care să locuiască pe strada Wielka Pohulanka numărul 16, la Vilnius (Wilno), unde Romain Gary (Roman Kacew) şi mama lui, Mina Kacew, au locuit între 1921 şi 1925.)

48

În sala Marelui Consiliu din Palazzo Ducale, la Veneţia, se pot vedea portretele primilor şaptezeci şi şase de dogi, mai puţin cel al lui Marin Falier, al cărui chip – barbă albă lungă şi nas proeminent – a fost acoperit cu un voal negru după ce a fost judecat ca fiind vinovat de înaltă trădare, decapitat în curtea palatului şi osândit la *damnatio memoriae*, această condamnare post-mortem la uitare pe care am moştenit-o de la Roma antică şi care consta, prin mijloace diverse, în suprimarea retroactivă a oricărei urme a existenţei cuiva.

Începeam să mă întreb dacă Piekielny, deşi nu fusese, până la proba contrarie, nici doge, nici împărat roman, n-a fost şi el condamnat la

damnatio memoriae. Existau arhive – nişte oameni îşi riscaseră viaţa pentru ca ele să existe –, dar numele lui, în schimb, părea să nu aibă altă existenţă decât în cartea lui Gary, ca şi cum, în afara acestei cărţi, în spatele fiecărei urme de creion se aflase o ştersătură de gumă.

Iarna, la Vilnius, este în două culori. Soarele răsare la ora nouă, iar la ora patru după-masă se înnoptează şi oraşul se scufundă în întuneric. În restul timpului, totul e alb: acoperişurile caselor, domurile bisericilor, capotele maşinilor şi urmele pe care acestea din urmă le lasă pe şosea, albe şi ele.

Prima dată când am ajuns, din întâmplare, la Vilnius, era primăvară, şi ploua. A doua oară, a fost iarna, pe zăpadă, şi m-am dus acolo cu bună ştiinţă: decisesem să merg la Arhive, unde speram să consult registrele locatarilor de pe strada Wielka Pohulanka numărul 16. La urma urmei, mă gândeam, poate că fuseseră neglijenţi, poate că se înşelaseră, şi voiam să am inima împăcată: trebuia să constat *de visu* absenţa, din aceste registre, a unui anumit domn Piekielny.

Am ajuns acolo, fără să mă anunţ dinainte, într-o dimineaţă de decembrie, precum vânătorii în zăpadă, într-un Brueghel cel Bătrân. Coborât din taxi, trăgându-mi bine urechile căciulii, încheindu-mi paltonul până la gât, punându-mi în mâini mănuşile şi băgându-le în buzunarele dublu căptuşite, eram gata să înfrunt vântul rece – aproape la fel de rece precum clădirea masivă, destul de urâtă, în stil Le Corbusier, pur funcţională şi postsovietică ce se ridica în mijlocul pustietăţii, acolo unde odinioară se afla o pădure, ce fusese rasă cu buldozerul, stejari şi conifere, frasini doborâţi cu sutele, aşadar, pentru o clădire ce adăpostea vrafuri întregi de hârtie.

49

Reveniţi luni, mi s-a spus (pe un ton sec şi tăios, aproape vehement, nici dacă mi-ar fi zis să mă duc la dracu-n praznic, n-ar fi spus-o altfel). Era vineri, şi trebuia să mă întorc neapărat în Franţa înainte de duminică, aşa că am zis, puţin dezamăgit, de acord, o să revin luni, dar peste câteva luni. Şi dacă n-am putut, de această dată, să consult registrele, şederea mea la Vilnius n-a fost, totuşi, fără rezultat: în ziua următoare, am vizitat oraşul

vechi împreună cu Dalija Epstein, pe care o contactasem pentru că locuia acolo şi cunoştea bine povestea lui Gary. Era evreică – dar nu credincioasă, a precizat ea –, născută la Vilnius înainte de război, emigrată în URSS, unde rezistase puterii învăţând franceza, pe care o vorbea perfect, ca şi rusa, engleza, lituaniana, idiş şi polona (am şi câteva noţiuni de spaniolă, mi-a spus ea, şi pentru că aveam un aer puţin cam stupid, i-am răspuns că aveam şi eu câteva noţiuni de limbă picardă).

Stabiliserăm să ne întâlnim în faţa statuii băiatului îndrăgostit, în josul străzii Jono Basanavičiaus. Trandafirul nu mai era la picioarele lui, dar erau alte flori, nişte romaniţe puţin ofilite, pe care un admirator – sau o admiratoare? – le strecurase în pantoful pe care-l ţinea în continuare în dreptul inimii, privind spre cer. I-am făcut o fotografie, pe care i-am trimis-o lui Clément prin SMS (Ai observat, mi-a spus el prin SMS, cum zăpada care a căzut, probabil, din abundenţă în timpul nopţii îi face un joben pe cap? Aşteaptă o oră sau două, o să înceapă să se topească şi o să-i facă o pălărie melon).

Pot să încep, mi-a zis Dalija, prin a vă arăta imobilul în care au locuit Roman Kacew şi mama lui. Cunosc clădirea, i-am răspuns, am petrecut ore întregi în curte, dar n-am ştiut niciodată în care apartament… Nici nu terminasem de pronunţat fraza, că eram deja pe cale de a urca strada Jono Basanavičiaus, ea şi cu mine, unul lângă altul, şi deşi îmi potriveam pasul după al ei, mi se întâmpla să mă las dus de picioarele mele de douăzeci de ani (şi ceva), şi să o iau uşor înainte, în aşa fel încât, în dreptul numărului 18, când, depăşind-o cu un sfert de metru, mă pregăteam să intru pe poartă în curte, am auzit o voce slabă în spatele meu, murmurându-mi: dar nu e aici. Ce anume? Am zis. Clădirea, a răspuns ea, nu e cea de aici.

Plăcuţa comemorativă aşezată la numărul 18, pe strada Jono Basanavičiaus (fost numărul 16 al străzii Wielka Pohulanka), a fost pusă în aşa fel – la extremitatea stângă a clădirii, chiar lângă numărul 16 – încât sunt convins că oricine s-ar afla în faţa ei ar risca să se înşele. Şi astfel, curtea aceea în care intrasem prima dată *ca într-un loc de cult*, în care petrecusem ore întregi visând, lăsându-mi gândul să vagabondeze în voia amintirilor imaginare, această curte în care îmi reprezentasem mental, de mai multe luni încoace, scene în care micul Roman se întâlnea cu Piekielny,

această curte pe care o investisem întrucâtva cu un caracter aproape sacru, această curte, aşadar, nu era cea din *Promisiunea zorilor*, nu, era curtea de la numărul 16 al străzii Jono Basanavičiaus, fost numărul 14 al străzii Wielka Pohulanka, adică curtea vecinilor.

Unde nici Piekielny, nici Gary, aşadar, probabil că nu puseseră piciorul. Curtea – curtea *lor* – era cea de alături, identică cu aceasta, dar aflată zece metri mai încolo: acelaşi teren viran transformat în parcare, aceiaşi arbori ale căror nume nu le cunoşteam, aceleaşi imobile cu faţade de stuc galben. Aici – a zis Dalija, arătând cu degetul spre o fereastră de la primul etaj – locuiau Roman Kacew şi mama lui.

Mi-am îndreptat privirea spre această fereastră, dar cu răceală, într-un mod aproape clinic, fără emoţie, departe de acea cutremurare interioară pe care o simţisem prima dată când pătrunsesem în curtea de alături, rămasă de-atunci în mintea mea ca fiind cea despre care vorbise Gary în *Promisiunea zorilor*. Eram acolo, în curte, în cea *adevărată*, în faţa apartamentului, sub fereastra lui, şi puţin îmi păsa (îmi purtam pică mie însumi fiindcă nu-mi păsa). Să mergem, i-am spus Dalijei, care a luat indiferenţa mea drept o tulburare accentuată. Am trecut de poartă, apoi am ajuns din nou în dreptul numărului 16 (unde, ca de obicei, am fost cuprins de un frison uşor), pentru a coborî către oraşul vechi, din care o parte fusese ghetoul, în timpul războiului.

Şi care, înainte de război – i-am zis Dalijei – presupun că era cartierul evreiesc. Nu, m-a corectat ea, e o greşeală destul de răspândită. Mi-a explicat că prezenţa evreilor la Vilnius data din secolul al XIV-lea, că la început li se acordaseră numai câteva străzi bine delimitate ale oraşului, dar că, începând cu sfârşitul secolului al XIX-lea, erau liberi să se stabilească unde doreau. Uitaţi, a zis ea, să luăm exemplul acestei străzi, Jono Basanavičiaus, pe care ne aflăm: în anii ’20, locuiau aici câţiva ruşi, dar mai ales polonezi *şi* evrei. Puţin mai sus, la numărul 23, se afla o şcoală de băieţi în care se preda în idiş, la numărul 18 locuiau Roman Kacew şi mama lui, şi poate acest Piekielny, chiar în faţă, la numărul 17, era sediul Yiddish Pen Club, aici, la numărul 16, locuia eminentul filolog Max Weinreich, unul dintre fondatorii YIVO, cel mai mare centru de studii al culturilor evreiască şi idiş, mai jos, la numărul 5, unde astăzi e Ministerul Culturii, îşi avea

reşedinţa celebrul bancher Israel Bunimovich, iar la numărul 2 se afla domiciliul marelui rabin Chaim Ozer Grodzinski. Aşa că, sigur, a precizat ea, evreii erau mai mult sau mai puţin numeroşi pe cutare sau cutare stradă, dar nu exista, propriu-zis, un *cartier evreiesc*.

Dar existase un ghetou. Au fost chiar două, a spus Dalija: strada Vokiečiu, care se numea atunci Niemiecka, despărţea ceea ce se numea Marele ghetou, în care erau erau îngrămădiţi aproape treizeci de mii de persoane într-o batistă de buzunar – ca să fiu exhaustivă, e vorba de străzile Ligoninės, Rūdninkų, Žemaitijos, Lydos, Šiaulių, Ašmenos, Dysnos şi Mėsinių – de Micul ghetou, în care erau puţin mai mult de zece mii, şi care cuprindea doar străzile Stiklių, Gaono, Antokolskio, ca şi strada aceasta, Žydų, pe care ne aflăm acum (vorbeam în timp ce mergeam). *Žydų*, a spus Dalija, înseamnă *evrei* în lituaniană. În epocă, se numea *Žydowska*, ce înseamnă acelaşi lucru în polonă. Dar evreii îi spuneau *Yidishe gas*, aşa încât, sunt de acord, te poţi încurca în atâtea denumiri. Strada asta, aşa cum o vedeţi astăzi, nu seamănă deloc cu felul în care arătase în acea perioadă. A fost distrusă aproape în totalitate – de bombardamente în timpul războiului, şi în anii ’50, de sovietici. Vedeţi clădirea aceea urâtă din faţa dumneavoastră? E o şcoală. Înainte, a fost Marea Sinagogă: se afla acolo de trei sute de ani, şi putea să adăpostească până la trei mii de credincioşi, sub imense candelabre de bronz. În spatele dumneavoastră, în locul terenului de joacă pentru copii, se aflau case de rugăciune. Şi chiar alături, în dreapta dumneavoastră, casa lui Gaon de Vilna, unul dintre cei mai mari talmudişti din istorie. A murit în 1797, şi se odihnea la Šnipiškės, vechiul cimitir evreiesc ras de pe faţa pământului, cu lovituri de seceră şi ciocan. Dar să nu ne facem griji: pietrele de mormânt au fost refolosite pentru pavajul străzilor.

Glumiţi, i-am răspuns, nu-i aşa că glumiţi? Haideţi cu mine, mi-a zis Dalija, şi o să vedeţi dacă glumesc, şi trei sute de metri mai încolo urcam un rând de trepte, când ea mi-a spus atenţie, tocmai aţi călcat pe un mormânt. Cum aşa, am zis, ce mormânt? Priviţi, a spus, arătând cu degetul piatra de sub picioarele mele. Atunci am făcut un pas într-o parte, am îngenuncheat, am dat zăpada la o parte, şi am văzut, pe jumătate şters, şlefuit de miile de paşi, gravat în idiş pe ceea ce fusese o piatră tombală deturnată de la prima

ei folosinţă, un nume pe care n-am putut să-l descifrez, cel al unui bărbat ori al unei femei, pe care sute de oameni, în fiecare zi, îl profanau fără să ştie.

Dumnezeule! am exclamat.

Care Dumnezeu? Naziştii au distrus poporul evreu, iar Sovietele – patrimoniul. Rezultatul, a spus Dalija, e că n-a mai rămas nimic.

În privinţa acestei ultime fraze, o să-mi dea în continuare exemple concrete: pe cutare stradă (Gaono), o sinagogă devenise ambasada Austriei, pe alta (Vivulskio), se afla altădată YIVO, pe o a treia (Subačiaus), evreii erau adunaţi pentru a fi duşi în pădurea Ponar, unde erau aliniaţi la marginea unei gropi.

Şi pentru că un oraş nu e numai ceea ce se arată privirii, ci şi ceea ce se ascunde, n-am rămas pe trotuare să contemplăm faţadele: trecând dincolo de porticuri, împingând porţile, afundându-ne în curţile din spate, pătrundeam în inconştientul oraşului Vilnius, în căutarea a tot ceea ce timpul putuse refula, ascunde, şi care poate – speram eu – ar fi sfârşit prin a-şi face din nou apariţia.

Nu vă faceţi iluzii, a zis Dalija. Nu mai există nimic. Ba da, mai există totuşi ceva, a adăugat ea. Şi-a consultat ceasul, apoi a clătinat din cap: din păcate, va trebui să vă las, dar mai există un loc pe care am uitat să vi-l arăt. Vreţi să vedeţi tot ce a mai rămas din lumea evreiască de dinainte de război? Mergeţi pe strada Žemaitijos, mi-a spus ea, cu un aer misterios, fără nici o precizare în plus, şi priviţi în sus. Bine, i-am răspuns, apoi am salutat-o şi ne-am despărţit acolo unde ne dăduserăm întâlnire cu două ore mai devreme, în faţa statuii băiatului îndrăgostit (ce purta acum pe cap o beretă).

50

Începeam să înţeleg că nu numai timpul, ci şi spaţiul lucra împotriva mea. Acel oraş supranumit *Ierusalimul Lituaniei* fusese, în felul său, îngropat sub cenuşă, dar, în cazul lui, nu Vezuviul fusese de vină, ci războiul, iar norii fierbinţi de gaze fuseseră – pentru el – Germania nazistă, şi apoi Uniunea Sovietică. Iar dacă doream să ştim cum arăta el – sau cel puţin să ne facem o idee – înainte de erupţia din vara lui 1941, eram obligaţi să-l reconstituim mental, precum acele temple romane din Pompei, a căror

splendoare nu putem decât să ne-o imaginăm, recompunând în minte arhitravele, frizele şi cornişele, plecând de la vestigiile câtorva coloane amputate de două treimi din dimensiunile lor.

La Vilnius nu era nici o coloană, dar uneori apăreau ici şi colo urmele trecutului evreiesc al oraşului. Dalija îmi spusese să mă duc pe strada Žemaitijos şi să privesc în sus, ceea ce am şi făcut. Era o stradă mică ce făcuse parte, în timpul războiului, din Marele ghetou – se numea atunci strada Straszuna –, şi care, spre deosebire de multe alte străzi, nu se schimbase prea mult între timp: majoritatea caselor erau aceleaşi, unele locuite, altele abandonate, iar caldarâmul, pavat, nu fusese niciodată asfaltat. Pe această stradă, la 1 septembrie 1943, un grup de partizani se răsculase, ridicând o baricadă şi trăgând asupra naziştilor care, drept răspuns, îi bombardaseră, distrugând clădirea şi omorând cea mai mare parte dintre insurgenţi.

Dalija îmi spusese să ridic privirea – folosise aceste cuvinte –, pentru a vedea *ce mai rămăsese din lumea evreiască de dinainte de război*. Chiar la începutul străzii se afla o curte care servea drept parcare, acolo unde odinioară se ridica un imobil pe care Sovietele îl distruseseră. Din el nu mai supravieţuise decât o bucată de perete, iar pe acest perete, la nivelul etajului al doilea, la nivelul, aşadar, a ceea ce trebuie să fi fost o casă de rugăciune, era gravată în piatră o stea a lui David. Astfel, în ghetou, în vreme ce naziştii dădeau dreptate vechii idei nietzscheene care spunea că *Gott ist tot*[27], persecutându-i pe evrei şi privându-i de dreptul de a trăi în demnitate, apoi de a trăi pur şi simplu, bărbaţi, femei şi copii, printre care poate că se afla şi un anumit domn Piekielny, se adunaseră cu faţa la acest perete şi se rugaseră.

Am rămas ţintuit locului, cu lacrimi de emoţie în ochi, după care am continuat să urc strada. Puţin mai departe, la numerele 7 şi 9, apăreau pe faţade inscripţii în idiş. Erau firmele a ceea ce trebuie să fi fost, înainte de război, magazinele evreieşti, inscripţii care fuseseră acoperite cu vopsea după război, ca şi când pereţii erau un fel de palimpseste pe care puteai şterge o poveste pentru a o rescrie după bunul tău plac – dar vopseaua, de-a lungul timpului şi al intemperiilor, se scorojise şi căzuse, dezvăluind trecutul oraşului Vilnius şi aducându-i aminte că era încă, nu cu atât de mult

timp în urmă, oraşul supranumit *Ierusalimul Lituaniei*.

La numărul 9, pe strada Žemaitijos din Vilnius

51

Pe strada Žemaitijos, în faţa porticului de la numărul 9, m-am gândit din nou la o poveste pe care mi-o spusese bunicul meu din partea tatălui, şi care mi se părea atunci că era pandantul negativ al acelor inscripţii în idiş ce reapăruseră pe pereţi, graţie ploii.

Bunicul meu se născuse în 1914 – în acelaşi an ca Gary –, ceea ce înseamnă că în 1940, la fel ca Gary, era apt pentru a se duce să moară pe front. Nu a fost ucis, însă a fost rănit, luat în captivitate şi trimis într-un Oflag[28], în Westfalia, nu departe de castelul Thunder-ten-tronckh, dar fără vreun motiv de a fi optimist. După Armistiţiu, şi-a lăsat uniforma şi a fost admis la Val-de-Grâce, unde a stat aproape un an, după care s-a întors la

Amiens şi s-a ocupat de magazinul de unelte şi articole de menaj al tatălui său (magazinul exista încă din anul naşterii sale şi mai există şi astăzi, condus de unchiul meu), a întâlnit-o pe bunica mea, a luat-o de nevastă, i-a făcut şase copii, apoi a tăcut. Nu vorbea *niciodată* despre război: îl costase ochiul drept (îi rămăsese cel stâng), genunchiul stâng (îi rămăsese dreptul) şi mai ales tinereţea lui (pentru că, vezi tu, spunea el, după trei ani petrecuţi în serviciu militar, apoi alţi cinci în închisoare, nu-mi mai rămânea nimic din ea).

De la el mi-au rămas doar câteva amintiri, care nu au, totuşi, nimic ieşit din comun, dar care au fost, cu siguranţă, resimţite astfel în mintea unui copil (de pildă, felul în care mă strângea de mână atunci când traversam pe o trecere de pietoni), colecţia lui de timbre, care e, pe partea cealaltă, şi o colecţie de salivă, legitimaţia lui de student la drept şi o carte, una singură, un exemplar din *Contes de la bécasse*[29], publicată la Viena, îngălbenită, pătată, cu colţurile îndoite, pe prima pagină a căreia, pe post de *ex libris*, el a lăsat această adnotare: „Citită în captivitate“. Din conversaţiile pe care le-am avut împreună nu-mi amintesc nimic, sau prea puţin. Ştiu, totuşi, că ele au existat; nu mai ştiu despre ce au fost; ştiu că n-au fost despre război. Cu toate acestea, într-o zi, când îi vorbeam despre Germania, mi-a spus că se întorsese acolo o singură dată, „pentru afaceri“, într-un orăşel – dar nu mai e aici să-mi amintească numele lui.

Oprindu-se la un hotel, ceruse o cameră (*ein Zimmer, bitte*) cu vedere spre râu. Zilele trecute, îi explicase patronul, un bărbat de ispravă, care se arătase prietenos şi serviabil cu el, plouase fără încetare, râul ieşise din matcă, o jumătate de metru de apă, mormăise patronul (*Scheiße*), care pătrunsese până în pivniţă şi trebuise s-o golească de apă, iar de atunci aşteptau să scadă apele. În prima zi, nivelul apei începuse să scadă; în a doua zi, ajunsese la normal; în a treia zi, continuase să scadă anormal de mult, din oră în oră, în mod progresiv, lăsând să iasă la suprafaţă un cozoroc de bronz (*was ist das?*). În zilele următoare, fiindcă râul secase, avuseseră răspunsul: era o statuie, care fusese dată jos, probabil, după război, şi aruncată fără menajamente pe fundul apei. Capul era distrus şi plin de mâl, aproape de nerecunoscut, şi totuşi cunoscut de toată lumea, iar braţul drept, întins – părea că-i salută pe toţi gură-cască ce se înghesuiau pe mal. S-a

lăsat noaptea, curioşii s-au dus acasă, dar statuia a rămas acolo. Eram în camera mea, mi-a spus bunicul, la fereastră, când patronul a ieşit în pragul uşii hotelului. S-a uitat în dreapta, apoi în stânga, nu era nimeni, şi atunci l-am văzut pe patron întinzându-şi pe furiş braţul şi, ca şi cum nu s-ar fi întâmplat nimic, salutându-l pe Führer.

Poţi să îngropi trecutul, mi-a zis bunicul, dar asta nu-l va împiedica să revină la suprafaţă.

52

Oare şi Piekielny avea, în cele din urmă, să iasă la suprafaţă?

Nu depindea decât de mine să pescuiesc în apele Lethei.

Câteva luni mai târziu, m-am întors la Vilnius, de data aceasta având autorizaţia de a consulta arhivele. În bibliotecă, pe o masă, mă aşteptau o pereche de mănuşi albe şi două dosare cartonate. În primul se afla *Ksiega Meldunkowa mieszkańców domu n° 16 W. Pohulanka* (Registrul locatarilor de la numărul 16, de pe strada Wielka Pohulanka) pe anul 1921, iar în cel de-al doilea – registrul pe anul 1925.

În total, vreo şaizeci de pagini scrise în polonă: erau ceva mai puţin de trei sute de locatari în imobil, dintre care două treimi, aşa cum reieşea din menţiunea „*zyd*“ (abreviere de la „*zydowski*“), erau evrei, ceilalţi fiind, majoritatea, polonezi („*pol*“, de la „*polski*“). În afară de origine, registrele indicau, pentru fiecare locuitor în parte, numele şi prenumele, numele părinţilor, numărul apartamentului, data şi locul de naştere, situaţia conjugală, confesiunea, sursele de venit, adresa la care locuise înainte etc., şi totul era indicat, cel mai adesea, cu cerneală neagră şi mai rar violet, fantezie ce contrasta cu sobrietatea ansamblului. Pe a şaptesprezecea foaie (cerneală neagră), am găsit numele Minei Kacew şi pe cel al fiului ei, Roman, ceea ce, la urma urmei, nu era deloc surprinzător – locuiseră la numărul 16, pe strada Wielka Pohulanka, era un fapt incontestabil, existau mărturii care atestau acest lucru, şi, prin urmare, nu exista nici un motiv ca numele lor să nu se afle în registre –, şi totuşi, am fost tulburat să găsesc acolo aceste nume, emoţionat să le citesc literă cu literă, contemplând îndelung acel *K* ale cărui diagonale echidistante se întâlneau la acelaşi nivel

pe trunchi pentru a alcătui o mică buclă grăsuţă, acel *a* uşor înclinat spre stânga, într-un fel de italic inversat, acel *c* ce semăna cu un *e*, acel *e* perfect conformat canoanelor tradiţionale şi acel *w* care li se conforma prea puţin, simplă alăturare a doi *v*, dintre care unul părea să-l reţină pe celălalt care voia s-o ia la fugă, da, trebuie să mărturisesc că m-au tulburat aceste litere care, urmând una alteia, încrucişându-se, amestecându-se una cu alta, alcătuiau numele Kacew, şi gândindu-mă din nou astăzi la emoţia pe care am resimţit-o în ziua aceea, cred că pot spune că provenea din faptul că aveam, pentru prima dată, sub ochi dovada irezistibilă, indeniabilă, irefutabilă a prezenţei, vreme de câţiva ani, la numărul 16 al străzii Wielka Pohulanka, la Wilno, a unui băieţel care urma să devină un mare scriitor.

Pe lângă numele Kacew, am mai căutat şi un alt nume, acela care începea cu literele *P-i-e* şi, o clipă, am crezut că chiar l-am găsit, am avut impresia că am dat peste numele Piekielny, dar nu, nu era el, un *t* urma după primele trei litere, ca în Pietkiewicz, Helena („*zyd*“), născută în 1898 la Wilno, ceea ce însemna că îl cunoscuse pe micul Roman când ea era tânără, iar el nu era decât un copil, ceea ce mai însemna că îl întâlnise, cu siguranţă, în curte – vântoasă pe timp de toamnă, când umbrele se alungesc şi se încovoaie pe un covor de frunze moarte, înzăpezită iarna, sau poate mai târziu, în anotimpul primelor înflăcărări, când zăpada se topeşte, picătură cu picătură, pe buzele fierbinţi, ori poate chiar în langoarea verii, noaptea, sub stelele infinite, când buzele, avide şi tremurătoare, sunt de o infinită curiozitate, ceea ce mai însemna, în fine, că trebuie să fi cunoscut şi glonţul în ceafă, la marginea unei gropi, sau fabricile ce scoteau nori de fum din câmpurile cu sfeclă şi sârmă ghimpată din Polonia, ori poate arderea pe rug a evreilor exterminaţi în lagărul de la Klooga[30], Helena Pietkiewicz din care nu rămâne, probabil, decât un nume într-un registru îngălbenit, un biet nume ce va fi fost strigat, şoptit, murmurat, spus de mii de ori în mii de feluri, şi care nu mai spune nimic nimănui – un nume pe care îl scriu aşa cum ai arunca o sticlă în mare.

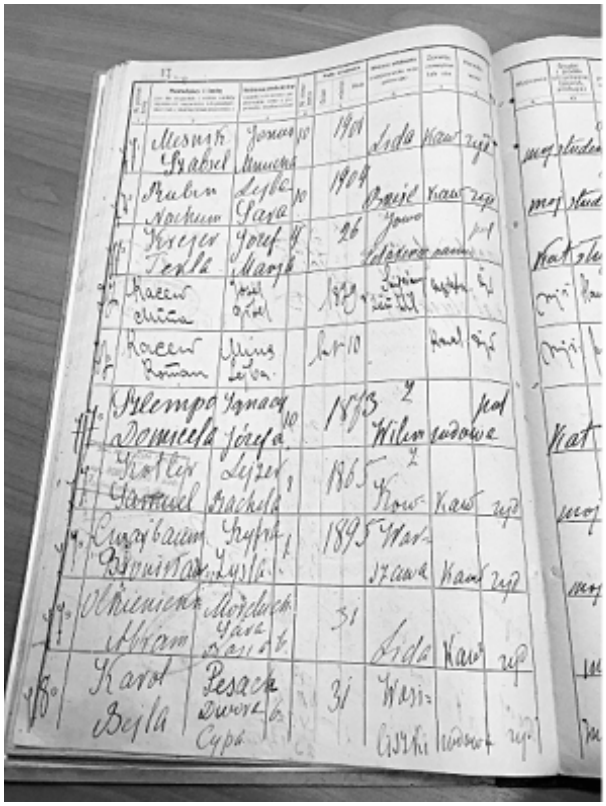

Registrul locatarilor de la numărul 16 al străzii Wielka Pohulanka (pe rândul al patrulea, de sus, se află numele Minei Kacew. Imediat dedesubt, cel al fiului ei, Roman).

53

Nu era, aşadar, nici un Piekielny în registrele locatarilor de la numărul 16 al străzii Wielka Pohulanka, între 1921 şi 1925. Trebuia oare să deducem că nu locuise niciodată acolo, sau poate chiar că nici nu existase? Nu imediat, în orice caz. Registrele vorbiseră; dar nu spuseseră totul. Ar putea oare s-o facă? Oamenii se mută într-un loc, apoi într-altul, fac copii, se căsătoresc, divorţează, se recăsătoresc, îşi schimbă meseria, uneori chiar şi identitatea, fac fotografii, după care le rătăcesc sau le ard, la fel şi scrisorile ori hârtiile de toate felurile. Îşi scriu vieţile, apoi viaţa însăşi îşi arogă dreptul de a şterge totul.

Scriu aceste rânduri la Paris, pe *rue* de la Fontaine-au-Roi, la numărul 56, într-un apartament minuscul, pe care îl subînchiriez de la prietenul unui prieten care îl subînchiria unui alt prieten înaintea mea. O simplă strângere de mână a pecetluit contractul nostru. Nici o bucată de hârtie nu atestă

prezenţa mea, astăzi, între aceşti pereţi. Contractul, facturile, cutia poştală nu sunt pe numele meu. Dacă peste o sută de ani – presupunând că apartamentul va mai exista încă – i-ar veni cuiva ideea de a căuta identitatea celui care locuia aici cu un secol în urmă, nu ar găsi nici o urmă lăsată de un oarecare Désérable. Ar trebui oare dedus de aici că n-am existat niciodată?

54

Şi dacă acest nume, Piekielny, nu putea fi găsit în altă parte decât în paginile *Promisiunii zorilor*? Dacă n-ar exista pe post de arhive decât acest capitol VII, aceste trei pagini – singurele trei – unde apare numele şoarecului? Şi dacă, înainte să fi fost scris negru pe alb într-o carte, acest nume n-a lăsat alte urme, imperceptibile, evanescente şi fugace, decât cele ale trecerii sale în mintea mai-marilor acestei lumi?

Fiindcă acest nume necunoscut de nimeni, cunoscut doar de cititorii *Promisiunii zorilor*, s-a aflat, în compania altor nume mai ilustre, în mintea unor spirite ilustre. Prima dată, una dintre primele dăţi, era la sfârşitul războiului, în Anglia, pe terenul de la Hartford Bridge. Majestatea Sa Regina Elisabeta trecea în revistă escadrila locotenentului Gary de Kacew: „Regina, scrie Gary în *Promisiunea zorilor*, s-a oprit în faţa mea şi m-a întrebat, cu acel zâmbet cumsecade care o făcuse, pe bună dreptate, atât de populară, din ce regiune a Franţei proveneam. I-am răspuns, cu tact, «de la Nisa», ca să nu complic lucrurile pentru Majestatea Sa. Pe urmă… Nu m-am putut abţine. Mi s-a părut chiar că-l văd aievea pe mărunţel cum se agită şi gesticulează, cum bate din picior şi-şi smulge peri din ţăcălie, încercând să-mi atragă atenţia. M-am străduit să-mi pun frâu, dar cuvintele mi-au ajuns singure pe buze, aşa încât, hotărât să împlinesc visul zurliu al unui şoarec, i-am dat de ştire reginei, răspicat şi tare:

— La numărul 16 de pe strada Wielka Pohulanka, din Wilno, locuia un anumit domn Piekielny…“

Iată cum numele atât de puţin răsunător al lui Piekielny a răsunat în spiritul unei regine, unde se amestecau alte nume, Churchill, Shakespeare, Cromwell, Disraeli, Victoria, la fel de răsunătoare, acestea din urmă, precum clopotul ceasului din turnul Big Ben în timpul nopţii, şi nu ştim

dacă acest nume a agasat-o, cum o agasa uneori cel al lui Churchill, dacă a uimit-o, aşa cum o uimise, cu siguranţă, cel al lui Shakespeare sau dacă a făcut-o să tresară, aşa cum, fără îndoială, putea s-o facă cel al lui Cromwell, nu ştim dacă a intrigat-o sau a tulburat-o, dacă a lăsat-o indiferentă, dar putem presupune că s-a aflat, în mintea unei regine, fie şi pentru o clipă, în ilustră companie, tot aşa cum s-a aflat, puţin mai târziu, sau puţin mai devreme, nu se ştie, în mintea unui om care, pentru Gary, era Franţa, şi pe care, prin urmare, Gary îl iubea ca pe un rege.

55

Când oare, şi cu ce ocazie, să fi fost auzit pentru prima dată numele lui Piekielny de către de Gaulle? Când să fi fost pronunţat pentru prima oară în faţa lui de către Gary?

Nu s-a întâmplat prima dată când s-au văzut, la Londra, chiar înainte de Blitz[31], când naziştii urmau să cufunde oraşul în beznă. Nu s-a întâmplat, aşadar, la St. Stephen’s House, în faţa Tamisei, nici pe celălalt mal, o lună mai târziu, la Carlton Gardens, foarte aproape de St. James’s Park. Gary, care venea din Gibraltar, voia să lupte imediat, pe deasupra norilor, acolo unde valsau avioanele Messerschmitt şi Spitfire. Nu încape discuţie, credea Generalul: un francez trebuia să moară *pentru Franţa*, înfăşurat în albastru, alb şi roşu, într-o escadrilă în culorile Republicii, fie ea şi provizoriu îngropată la Vichy. Între timp, Gary murea de plictiseală, îşi pierdea timpul în compania altor tineri veniţi de dincolo de Canalul Mânecii, visând ca şi el la cer şi ţintuiţi, tot ca el, la sol, fraţi de arme temporar dezarmaţi. Unii dintre ei fugiseră după Apel[32], alţii chiar îl devansaseră, cu toţii luaseră puţin din Franţa cu ei, şi astfel făceau onoarea ei, şi din acel moment nu mai cereau decât un lucru, un lucru mărunt, atât de simplu, şi care, cu toate acestea, le era refuzat: să fie lăsaţi să fie ucişi, aici şi acum, pe cerul englez – dacă se putea, după ce vor fi omorât nemţi, şi cât mai mulţi cu putinţă. Gary a fost trimis să le pledeze cauza, în poziţie de drepţi în faţa lui de Gaulle. Vreţi să plecaţi să vă bateţi? îl întrebase, sec, Generalul. Ei bine, mergeţi. Şi mai ales, adăugase el, nu uitaţi să faceţi în aşa fel încât să fiţi omorâţi. Atunci Gary, politicos, îl salutase pe General, după care, cu un aer

încurcat, făcuse stânga-mprejur. Se pregătea să iasă, ţinea mâna pe clanţa uşii, şi de altfel, îl întărâtase deja pe General, care refuza ca un francez să zboare cu propriile sale aripi, adică sub drapel străin, de altfel, nu vă fie teamă, n-o să vi se întâmple nimic: numai cei mai buni sunt ucişi.

Nu acolo a fost, aşadar, evocată în faţa lui de Gaulle amintirea şoarecului amabil din Wilno. Nu s-a întâmplat nici când s-au revăzut la Bangui, în Oubangui-Chari, în 1941. Războiul era atunci departe de a fi câştigat: la Pearl Harbor, oamenii beau cocktailuri, nepăsători, în cămaşă înflorată şi pălărie de pai. Gary se afla departe de Pacific, şi deşi ar fi arborat cu plăcere o cămaşă înflorată şi o pălărie de pai, era cu escadrila lui chiar în mijlocul Africii, purtând uniformă kaki şi cască colonială. A sosit Generalul, în ţinută albă şi chipiu, şi nu tocmai pentru a le servi cocktailuri: conducătorul Franţei Libere era acolo într-un turneu de inspecţie. Soldaţii au vrut să-l distreze; un spectacol „vesel şi uşor, strălucind de spirit şi de bună dispoziţie“ a fost compus de Gary, care, în plus, a făcut şi pe actorul. Repetiţia generală, în absenţa marelui Charles, a fost un veritabil triumf; premiera, în prezenţa acestuia, a fost un „dezastru complet“.

S-a întâmplat poate la sfârşitul lui ’44, când războiul fusese câştigat, într-o Londră distrusă, măcelărită, dar totuşi în picioare, când a apărut în engleză primul roman al lui Gary. Sau poate a fost, mai simplu, mult mai târziu, într-o seară din 1960 la Élysée, în compania lui Yvonne, sau într-o duminică, la Boisserie[33], când Generalul, care nu mai purta uniforma militară, a citit *Promisiunea zorilor*. Ori poate în 1956, în timpul „traversării deşertului“, când unul, sătul de glorie, se retrăsese din viaţa publică, iar celălalt, aspirând la ea, îşi făcea o intrare în scenă zgomotoasă. Mi-ar plăcea, în ce mă priveşte, ca acest lucru să se fi întâmplat mult mai devreme, sub Arcul de Triumf, pe 14 iulie 1945. Nu ştiu dacă, în acea zi, chipiurile soldaţilor le ţineau de umbră sau îi apărau de ploaie, dacă vizierele străluceau în soare sau dacă de ele se izbeau picături de ploaie; nu ştiu nici câţi erau, aceşti „ultimi purtători de mantouri pe care puteau fi agăţate decoraţii“, dar eu, care în viaţa mea n-am trecut niciodată prin foc, care, în afara unui meci de hochei, n-am fost nevoit niciodată să mă bat, mă întreb în van ce trebuie să fi simţit ei, orgoliu că erau acolo sau ruşine, poate, că nu se află acolo sus, unde au fost, ca şi ceilalţi, dar nu au putut

rămâne. Şi apoi mă uit la Romain.

Oare se gândeşte la cei care dorm, la mama lui ce odihneşte sub flori, la fraţii ce dorm sub steag? Oare în clipa aceasta îşi aminteşte de ei, de acei tineri eterni, etern seceraţi în plin zbor? Oare îşi mai aminteşte o dată numele lor, le pronunţă oare funest, alături de cele ale avioanelor şi ale locurilor unde s-au prăbuşit aceste avioane? Oare le revede în minte chipurile juvenile, aşa cum îl vede, în clipa aceea, pe cel al Generalului, grav şi auster? De Gaulle în ţinută de aparat, cu chipiu înstelat şi panglici verzi în mână se apropie încetul cu încetul; în spatele lui se îndepărtează Champs-Élysées deja decorate, doar că, în cazul celor din urmă, panglicile verzi se numesc platani ori castani, şi nu Ordinul Eliberării; dintr-un scut de bronz, pe dalele sacre, se înalţă flacăra în memoria soldatului necunoscut. Gary se gândeşte la celălalt necunoscut, care nu era soldat, care n-a fost, fără îndoială, niciodată soldat, dar care, precum un soldat, a pierit din pricina războiului: nici o flacără nu arde, astăzi, în memoria lui. Îl revede în minte pe acel omuleţ discret, şters, cu barbişonul roşcat de la tutun, şi în timp ce bărbatul înalt cu mustaţă subţire îi prinde pe piept panglica Ordinului Eliberării, Gary, cu capul înălţat şi braţele pe lângă trup – cu siguranţă, impulsul e mai puternic decât el –, nu se poate împiedica să nu spună că, pe strada Wielka Pohulanka, la numărul 16, din Wilno, domnule general, locuia un anumit domn Piekielny. Iar atunci, de Gaulle, surprins, dar fără să-şi piardă cumpătul, îşi ridică mâna cu palma deschisă către viziera chipiului, şi vreau să cred că şoarecul din Wilno, acolo unde este el, nu-şi poate crede ochilor, ia poziţia de drepţi şi, doar cu două degete, cum fac polonezii, îl salută, prin intermediul lui Gary, pe General.

56

Gary n-a furat această bucăţică de ţesătură verde. De zburat, zburase[34] Gary: pe Potez 540, la Bordeaux-Mérignac, unde a primit şrapnele în picior; pe Potez 63 până la Meknès, cu rezervoarele goale; pe Blenheim la Kano, în Nigeria, unde şi-a încheiat cursa într-un arbore; tot pe Blenheim, în nordul Lagosului, unde aterizează prin tufişuri; pe Luciole, în zona belgiană din Congo, unde aterizează din pricina unui elefant; din nou pe Blenheim, în

Republica Centrafricană, ce se numea atunci Oubangui-Chari; pe nu ştiu ce aparat, Hurricane sau Morane, în Abisinia, unde Arthur Rimbaud, ocupându-se cu negoţul, a scris atât de puţin, un raport şi nişte scrisori, câteva legende pentru nişte portrete în picioare reprezentându-l pe el însuşi, şi unde el, Romain Gary, îşi petrecea nopţile scriind; pe Boston, în fine, la bordul căruia, în ciuda eforturilor depuse, a fost cât pe ce să eşueze.

Nu în Massachusetts, ci pe cerul francez, într-o zi de 25 ianuarie 1944. În ziua aceea, avionul Boston – un bombardier uşor, cu patru locuri – având la bord nouă sute de kilograme de bombe, dar şi pe René Bauden, mitralior, Arnaud Langer, pilot, şi el însuşi, Romain Gary, pilot-bombardier, decolează din Hartford Bridge, Hampshire, pentru a-şi descărca încărcătura asupra rampelor de lansare inamice de partea cealaltă a Mânecii. Trec pe deasupra preriilor, văilor, apoi valurilor, şi iată că la orizont se profilează puţin alb în întunericul nopţii: Coasta de Alabastru, falezele cărora piloţii le dau târcoale, cu ochii la pândă şi frica în pântece, iar în pântece ceaşca de ceai înghiţită la popotă înainte de a-şi lua zborul, apoi survolează Normandia la altitudine joasă, pentru a se sustrage radarelor – dar nu şi tunurilor antiaeriene nemţeşti Flak. Acestea din urmă aruncă obuze de 88 cu frecvenţa de 20 de trageri pe minut, iar unul dintre ele, inevitabil, îşi încheie cursa de o mie de metri pe secundă în carlinga avionului Boston, ceea ce, inevitabil, nu poate rămâne fără câteva urmări neplăcute: plexiglasul cabinei de pilotaj a zburat în bucăţi, şi n-ar fi fost atât de supărător dacă bucăţile nu i-ar fi intrat în ochi pilotului, nimic alarmant dacă Gary, rănit şi el, ar putea prelua comanda în locul lui, dar între el şi Langer e o placă de blindaj, nimic grav în privinţa acoperişului glisant ce refuză să se deschidă, ceea ce înseamnă că nu vor putea sări cu paraşuta – lucru care e, în acel moment, destul de supărător, fiindcă avionul urmează să se prăbuşească în scurt timp.

Deşi riscă să moară, se gândesc ei, măcar să-şi facă meseria până la capăt. Să-şi continue drumul către obiectiv, ghidându-l pe pilot cu vocea, să-şi îndeplinească misiunea, şi apoi vor vedea. Ceea ce şi fac imediat, deschizând trapa, dând drumul bombelor şi distrugând obiectivul – şi acum să vedem: avem un avion ciuruit, cu unul dintre cele două motoare distrus, condus orbeşte de un pilot rănit la ochi şi dirijat de un tip care-şi pierde,

puţin câte puţin, sângele. Să mai adăugăm că Bauden simte nevoia să urineze.

57

— Să vedeţi cum au reuşit să scape cu viaţă neisprăviţii ăştia.

E ceea ce-i spune, mai mult sau mai puţin, doctorul Bercault colonelului Henry de Rancourt. După care adaugă:

— Au fost găsiţi fără suflare, printre resturile avionului lor Boston, cu casca pusă între picioare. Ca să protejeze, în fine, înţelegeţi…

— Iată, a spus Rancourt, ce înseamnă să ai „simţul priorităţilor“.

Zicând acestea, îi cercetează cu privirea pe răniţi, lungiţi pe un pat de campanie, bandajaţi peste tot, nu foarte în formă, dar scăpaţi cu viaţă.

— În ce stare sunt?

— Gary a fost rănit la abdomen, nimic grav. Nervul optic al lui Langer este intact, îşi va recăpăta vederea. Se poate spune, conchide Bercault, că s-au scos cu bine.

Toată lumea e uşurată.

Inclusiv Bauden.

58

Aventura lor n-a trecut, desigur, neobservată. Mai întâi, *Evening Standard* a vorbit, în coloanele sale, despre cei trei piloţi ieşiţi din comun, şi apoi BBC i-a invitat să povestească epopeea lor, iar într-o zi, când Gary e la popotă, i se aduce o telegramă, de la Carlton Gardens, îi spune plantonul cu o deferenţă neobişnuită, arată-mi-o, spune Gary cu o nerăbdare care nu-i stă în fire. Apucă telegrama şi o parcurge cu privirea: „Guvernul provizoriu al Republicii Franceze“, blablabla, „conform ordonanţei“, blablabla, „Ordinul Eliberării“, şi dedesubt se află numele lui de război, Romain Gary, precedat de gradul său, locotenent, şi în josul telegramei semnătura: Charles de Gaulle.

59

Pentru Gary războiul s-a sfârşit – sau dacă nu războiul, cel puţin luptele. I se acordă o permisie, pe care o petrece la Londra, unde oamenii încep să-şi spună că e gata, *this bloody war*, se vede începutul sfârşitului. S-au terminat dimineţile în care trebuiau să meargă lipiţi de pereţii clădirilor pe lângă care treceau razant bombele nemţilor; gata cu ruinele fumegânde şi cu străzile pline de dărâmături; gata cu sirenele care urlă şi cu nopţile petrecute la zece metri sub pământ. Oraşul e aproape distrus, dar viaţa o va lua de la capăt, ce uşurare, am scăpat vii şi nevătămaţi. Doar că, în curând, raidurile vor reîncepe ca în ’40, când forţele aeriene germane Luftwaffe îşi făceau de cap pe cerul londonez.

De data asta, haosul nu mai e provocat de avioanele Messerschmitt, ci de proiectilele germane V1, V2, *dii ex machina* ai mustăciosului exaltat, care cad ca lapoviţa de aprilie sub auspiciile lui Marte[35] şi în râsetele Berlinului – dar vor râde mai bine cei care vor râde la urmă, se gândesc londonezii, deşi Londra, în vremea aceea, n-avea, într-adevăr, nimic amuzant.

60

— Vă amuză, Gary?

— Foarte mult. Pe dumneavoastră nu?

Acest dumneavoastră, imperceptibil în engleză, se adresează ofiţerului britanic MI5, care, în mod vizibil, nu are aerul că se amuză.

— Situaţia e gravă. Foarte gravă. Sunteţi conştient?

Scena se petrece într-un loc ţinut secret, o încăpere umedă, la subsol, care are drept mobilier un birou, două scaune, o oglindă fără luciu, şi ca sursă de lumină o lampă îndreptată către chipul francezului, ce nu are un aer prea liber, pentru moment.

— Nu chiar, nu.

— Să reluăm. Am interceptat, aşadar, o scrisoare care vă este adresată personal, în care o mână anonimă a scris: „Venirea e inutilă: americanii vor debarca“. Vedeţi numele de pe plic?

— Da.

— Confirmaţi că sunteţi destinatarul?

— Confirm.

— Şi confirmaţi că e vorba despre o corespondenţă codată?

— Într-adevăr.

— Ştiţi cum se numeşte acest lucru, în vreme de război? Înaltă trădare.

— Înaltă trădare?

— Exact. Şi ştiţi ce-i aşteaptă pe vinovaţii de înaltă trădare?

— N-am nici cea mai mică idee.

— Curtea marţială.

— Curtea marţială!

— Da, şi plutonul de execuţie.

— Plutonul de execuţie! Pentru atâta lucru!

— Cum aşa, pentru atâta lucru! Cineva vă informează despre mişcări de trupe – ştim amândoi că debarcarea e iminentă –, vă dă instrucţiuni – această frază misterioasă: „Venirea e inutilă“ – şi credeţi că puteţi scăpa? Pentru cine lucraţi, Gary? Pentru nemţi? Pentru sovietici? Pentru Vichy?

— Lucrez pentru mine însumi, sau cel puţin pentru o tânără fată, ar trebui s-o vedeţi, o brunetă cu ochi verzi, cu care trebuia să mă întâlnesc în secret peste trei zile. Avem treburile noastre, într-un mic hotel, la doi paşi de aici. Or ea este, cum să spun, indispusă. „Americanii vor debarca“ – e un cod, într-adevăr. Ar fi trebuit să scrie: „Armata Roşie a pornit“, aţi fi înţeles poate mai bine.

— Vă bateţi joc de mine, Gary?

— Absolut deloc. Uitaţi, aici e numele ei şi adresa la care locuieşte. Puteţi să verificaţi.

În urma verificării, lui Gary i se dă drumul.

61

Gary, cum se vede, nu era ocupat doar cu războiul. Ce e, de altfel, războiul? Nişte oameni care nu se cunosc se masacrează, spunea Paul Valéry, spre câştigul oamenilor care se cunosc, dar nu se masacrează. Un amplificator de eroism şi de josnicie. Cea mai bună parte din oameni, şi cea mai rea. Frenezia de a trăi, dublată de iminenţa morţii. Dar şi, pentru

francezii de la Londra, un salon monden sub ploaia de bombe.

Să mergem pe urmele acestui tânăr în *battledress*[36], care a ieşit vesel de la întrevederea lui matinală şi s-a îndreptat în pas vioi spre Cartierul General al Forţelor Franceze Libere, unde, a strigat el de cum a ajuns, am una bună să vă povestesc. Şi le-a spus cum au venit să-l caute de dimineaţă nişte oameni de la contraspionaj, cum l-au frecat timp de două ore (în realitate douăzeci de minute, dar nu contează, poate să înflorească puţin), interogându-l fără întrerupere (de două ori), ameninţându-l chiar cu bătaia (auzi), siguri că dăduseră peste un spion, şi mutra pe care au făcut-o, ar fi trebuit să-i vedeţi, când şi-au dat seama că o luaseră pe o pistă greşită. Tovarăşii săi au râs din toată inima, l-au bătut amical pe spate, să trăieşti, Gary – Gary! a tunat o voce în vacarmul ce s-a risipit imediat. Era Generalul. Veniţi încoace, a continuat de Gaulle, prin uşa întredeschisă. După care: şi, locotenente, petreceţi bine în braţele englezoaicelor? Domnule general, a răspuns Gary, am crezut mereu că este de datoria mea să apăr onoarea Franţei, atât în spatele frontului, cât şi pe front. De Gaulle a schiţat un zâmbet – pe care şi l-a reprimat imediat: păstraţi-vă puterile, războiul e câştigat, dar nu s-a sfârşit încă. Odihnă.

Ieşind din biroul şefului, Gary s-a întâlnit cu Mendès France, care l-a întrebat unde era Aron, apoi cu Aron, care l-a întrebat cum mai stătea cu romanul. Iar apoi s-a dus la Dorchester – unde a înfulecat trei sendvişuri cu castraveţi –, după care s-a întâlnit cu o prietenă într-o cameră de hotel – unde a apărat onoarea Franţei – şi, la căderea nopţii, s-a dus la Micul Club franţuzesc din St. James’s, un subsol afumat, văruit în alb, pe care mi-l închipui semănând cu taverna din Vilnius – dar fără chelneriţa cu cămaşă albă şi decolteu generos –, având pe pereţi un drapel tricolor, un portret al Generalului şi fotografii alb-negru ale Parisului.

Intrând, a dat peste Druon, doar în pantaloni şi cămaşă, la braţul unei englezoaice. Sub firma cu floarea de crin, au schimbat câteva cuvinte, după care s-au despărţit cu reverenţe de vechi camarazi, iar Gary a salutat-o pe proprietară, o fată bătrână francofilă, cu coc şi ochelari cu lentile groase, după care s-a aşezat foarte aproape de bucătărie şi a comandat un ou tare şi *bœuf bourguignon*, pe care-l aşteaptă deja de zece minute. Peste tot în jurul lui se pun în scenă: comedia (cu fetele), indiferenţa (în privinţa rachetelor),

ghinionul (la jocul de cărţi), vechi discuri zgâriate (un gramofon), şi între două şansonete franţuzeşti şi doi bărbaţi pe care credem că-i cunoaştem se înfiripă, în franceză, un dialog pe care nu-l cunoaştem, dar care poate că semăna cu acesta:

— Eşti ocupat?

— Nu mai mult decât Franţa.

— Preocupat?

— Ca întotdeauna.

— De ce anume?

— De război, fete şi Litere. Tu?

— De Litere, fete şi război.

Care dintre cei doi bărbaţi a vorbit primul? Cel născut dintr-o mamă evreică şi un tată rus, crescut în Rusia, elev la Nisa, aviator, luptător în Rezistenţă, scriitor, sau celălalt, născut dintr-o mamă evreică şi un tată rus, crescut în Rusia, elev la Nisa, aviator, luptător în Rezistenţă şi scriitor aspirant? Acela mai tânăr, care îşi va datora gloria elefanţilor sau acela mai în vârstă, care va face avere cu *Le Lion*[37]?

Acela mai în vârstă, în fond, nu e atât de bătrân: are 46 de ani, şi a realizat două-trei lucruri care merită să fie semnalate. A făcut războiul, Marele Război, în artilerie, apoi în aviaţie, *cavaleria azurului, a furtunii şi a norilor*; a scris şi o carte despre asta, pe care a intitulat-o *Echipajul*; a făcut înconjurul lumii la 20 de ani, apoi războiul a reizbucnit, şi a văzut *zborul negru al corbilor pe câmpiile noastre*; şi atunci a fugit de corbi, s-a dus la Londra, unde, într-un pub, pe un colţ de masă, alături de nepotul său în cămaşă descheiată, a compus, cât ai clipi, articole adresate armatei umbrelor, adevăraţii francezi, cei din subterane şi din rezistenţă, şi nu aceia care se afişează în ziua mare, cu banderolă şi beretă; apoi s-a înălţat din nou în văzduh, la război ca la război, unde, pe un B-25 Mitchell, a cunoscut raidurile pe deasupra Franţei ocupate. Şi toate acestea, desigur, Literele şi cerul, luminile rampei şi proba focului, toate acestea puse cap la cap îi aduc lui Kessel admiraţia pentru Gary, care recunoaşte în el un dublu, dar şi un frate mai mare, un mentor, un tovarăş, un prieten – un tip, în concluzie, cu care îşi poate împărtăşi bucuriile şi durerile, oul fiert şi *bœuf bourguignon*, care îţi oferă un pahar, apoi un altul, şi sfârşeşte prin a-ţi spune – când

noaptea e deja avansată – e încă devreme, bătrâne, hai să dansăm.

62

Şi dacă posteritatea, îmi spune Clément căruia tocmai i-am citit acest pasaj, nu numai că ne-ar face nemuritori, dar în plus ar face să fim şi singurii care să fi existat? Gary iese din biroul Generalului, şi peste cine dă? Peste Pierre Mendès France şi Raymond Aron. Intră într-o tavernă, şi cine iese de acolo în acelaşi moment? Maurice Druon. Se aşază la o masă, şi cine vine să-i vorbească? Joseph Kessel. Oare să fie numai anonimi care să populeze pământul în vremurile acelea?

63

De obicei, Gary nu dansează. Dacă, din întâmplare, se află pe un ring de dans, rămâne plantat acolo, drept ca un i, cu un pahar de apă în mână, neştiind ce să facă, nici ce să creadă cu adevărat, iar prezenţa lui e la fel de vană, lipsită de sens şi deplasată precum aceea a papei la bordel. Şi nu pentru că detestă să danseze, nu, dar nu vede deloc utilitatea dansului: dacă e vorba să-ţi mişti corpul pentru a resimţi plăcere, mulţumesc, dar există şi alte mijloace; iar dacă unii se agită în toate sensurile aşa cum alţii mârâie sau cârâie, de acord, dar el are alte atuuri.

De obicei, aşadar, Gary nu dansează, dar în seara aceea face o excepţie. Dus de Kessel într-un club la subsol, la adăpostul avioanelor V1 care scot zgomote surde, şi al avioanelor V2 mai viclene, care vin silenţios, mai repede ca viteza sunetului, Gary se dezlănţuie, în seara aceea, pe *dance-floor*: mici paşi laterali într-un sens, apoi în celălalt, mişcări circulare ale capului, scurte rotiri ale bazinului, degete lovite în cadenţă, până în momentul, ineluctabil, în care sfârşeşte prin a-şi pune întrebarea pe care şi eu mi-o pun de fiecare dată: dar ce naiba fac aici?

În clipa aceea, se îndreaptă spre bar şi comandă ceva, apoi se trânteşte într-un colţ, având la îndemână măsline. Pe care le mănâncă una câte una, scuipând sâmburii fără jenă în jurul lui. Care se rostogolesc la picioarele unei femei ai cărei balerini, de culoare bleumarin, îi descoperă gleznele. De

alabastru, pe care le priveşte îndelung: sunt gleznele unei englezoaice, înalte şi brunete, cu părul lung şi ochii verzi, pariază cu el însuşi. Îşi înalţă capul, a pierdut: e o blondă micuţă, cu părul scurt şi ochii albaştri, înfăşurată într-un şal, îmbrăcată într-o cămaşă din in alb şi o fustă căptuşită de tafta. Trebuie să aibă în jur de patruzeci de ani.

Cei doi schimbă între ei priviri, mai întâi pe furiş, în ascuns, apoi din ce în ce mai insistente, şi din ce în ce mai dese. Du-te, bătrâne, îi spune Kessel, căruia nu i-a scăpat schimbul lor de priviri, dar nu, amicul său nu îndrăzneşte: se teme să nu fie respins. Lesley Blanch – e numele femeii – nu este atât de indecisă, şi sfârşeşte prin a veni ea să-i vorbească: *My dear*, îi spune ea, *you look like Gogol*. Şi e adevărat că el îi seamănă puţin, de departe, închizând ochii: Gary are părul scurt, Gogol, nu. Gogol are nasul drept, în timp ce Gary, nu chiar, după atâtea prăbuşiri repetate cu avionul. Gary are sprâncenele groase, iar cele ale lui Gogol sunt atât de subţiri încât par epilate. Dar şi unul, şi celălalt au ochii melancolici, uşor obosiţi, iar dacă ne luăm după ochi, numai după ochi, fără să ţinem cont de tot restul – păr, nas, surâs etc., până la mustaţă, care nu e deloc aceeaşi, cea a lui Gogol, fără să fie nietzscheană, fiind mult mai impunătoare decât mustaţa lui Gary –, şi dacă plecăm de la postulatul că portretele unuia sunt la fel de fidele ca fotografiile celuilalt, atunci îmi imaginez că putem spune, într-adevăr, că Gary seamănă cu Gogol.

Ce ştiţi despre Gogol? întreabă Gary. Totul, spune ea, ştiu totul: am citit de trei ori *Suflete moarte*. *Credeţi*, mai spune Gary, credeţi că l-aţi citit, dar nu l-aţi citit în textul original, nu cunoaşteţi decât traducerea în engleză, infidelă şi atât de puţin propice în a reda poezia, graţia, toate subtilităţile prozei sale. *Pravda*, spune Lesley, *no ya douraka*, *i vash yzik mnogo troudnie*. Ceea ce înseamnă, aproximativ: e adevărat, dar limba dumneavoastră e foarte dificilă pentru cineva atât de neinstruit ca mine. Lucru pe care Gary îl traduce prin: vezi, fraiere, aşa e cu păcălitorul păcălit, ştiu rusa la fel de bine ca tine.

Gary surâde, apoi ea îl întreabă dacă este francez, da, răspunde el, în fine, nu chiar. După care îi spune ce vrea să audă, că este fiul unui prinţ polonez, că şi-a petrecut viaţa între Kursk şi Moscova, dar că adevărata lui patrie, oraşul lui de suflet, este Nisa. *How is it?* întreabă ea. *What?* zice el. Nisa,

precizează ea. *Nice*[38], răspunde el, şi iată-i cum râd din toată inima. Iar el o întreabă de unde este, şi atunci ea îi spune că este englezoaică prin naştere, londoneză, se corectează imediat, dar că sufletul ei este rusesc, şi hai să dansăm, propune ea, dar el refuză ferm, şi cu ce se ocupă ea? Jurnalistă, spune ea, pentru *Vogue*, precizează, dar vreau să fiu scriitoare, conchide. Îi răspunde că şi el vrea să fie scriitor, că toată lumea vrea să scrie, şi că, de altfel, o să scoată în curând o carte. Ah, chiar aşa, şi despre ce e vorba în ea? Despre Polonia, îi răspunde, despre rezistenţa poloneză, despre partizanii din pădure, şi despre un corb care se numeşte Akaki Akakievici. Ca în *Mantaua*, nuvela lui Gogol? întreabă ea. Exact, îi răspunde, şi îi cântă o baladă poloneză. Pentru a nu rămâne mai prejos, ea îi recită în engleză versuri de Keats, Byron, Lovelace, acum *shall we dance? Niet*, spune el, iar ea râde, cu un râs englezesc, plin de reţinere şi de pudoare, un râs de *lady* care îl încântă, şi o întreabă ce găseşte ea la el, fiindcă, în fond, consideră el, nu sunt atât de frumos, nu-i aşa? Ea surâde, îi spune ba da, şi că, chiar dacă are aerul unui tip cam grosolan, ea ştie foarte bine să domesticească astfel de personaje, iar el sesizează, pe bună dreptate, în fraza ei, un dublu sens promiţător, dublu sens care îi trezeşte simţurile – şi-o imaginează în poziţii prea puţin compatibile cu demnitatea ei de *lady* –, de acord, atunci, se gândeşte el, hai să dansăm.

Apoi dansează, dansează, se privesc în adâncul ochilor, se apropie unul de celălalt, se înflăcărează, apoi se strâng în braţe, şi deşi au decis deja tacit să meargă mai departe – totul, în limbajul lor corporal, îi trădează, de la neîncetata clipire din ochi a celei dintâi la imperceptibilul tremurat al buzelor celuilalt –, iată că ea amână momentul sărutului:

— *My dear, you really look like Gog…*

Fir-ar, se gândeşte el. Mi-o tot serveşte cu Gogol, dar cum s-o fac să tacă?

— *Would Gogol kiss you like this?*[39]

64

Şi deodată, paharele zboară în ţăndări, lustrele încep să se clatine, pereţii tremură. O bombă nemţească a căzut pe acoperiş; o alta, o englezoaică –

sub farmecul unui francez. Impasibilă, Lesley cere un foc, aprinde o ţigară Rothmans pe care o introduce în tubul evazat al unui portţigaret din fildeş, îşi sărută încă o dată iubitul *frenchy*, îl trage de mânecă, şi iată-i mergând în noapte, braţ la braţ, cale de două mile, beţi de iubire, până în St. Leonard's Terrace nr. 32, Chelsea, unde se află astăzi o căsuţă pe care am fost să o văd într-o luni, la prânz, în luna august, căsuţă care era, poate, aceeaşi şi atunci, făcută din aceeaşi cărămidă roşie, cu acelaşi perete alb, cu aceeaşi faţadă umbrită de un arbust cu frunziş bogat, nemăsurat, fără îndoială o magnolie despre care nu ştiu dacă a ţinut piept cu mândrie bombelor, dacă a rezistat şi ea, în felul său, nemţilor, sau dacă nu era, pe vremea aceea, decât o sămânţă, minusculă şi rizibilă, care să fi fost plantată aici doar după război, crescând sub Churchill, atingându-şi deplina maturitate sub Thatcher şi dezvoltându-se, după aceea, liniştită şi maiestuoasă, într-o Anglie ieşită din Europa (pentru a şti acest lucru, ar fi trebuit nici mai mult, nici mai puţin decât să tai arbustul, şi să-i deduc vârsta numărând cercurile dinăuntrul trunchiului său – or plecasem, în ziua aceea, fără topor la mine), căsuţă în care locuieşte atunci Lesley Blanch şi unde îi aşteaptă, cu siguranţă, patul mare şi aurit, „deasupra căruia se află un baldachin şi o oglindă", evocat de Gary în *Lady L.*, un pat mare şi aurit în care, poate, nuditatea îmbrăcând cu uşurinţă locuri comune, unul dintre ei s-a aflat în curând în ţinuta lui Adam, în timp ce cealaltă era goală puşcă, iar urmarea nu o cunoaştem, dar eu vă cunosc pe voi, voi şi cu mine suntem făcuţi din acelaşi aluat, v-ar plăcea să ştiţi ce s-a întâmplat în camera aceea, şi dacă în această privinţă aveţi o *mică idee*, nu ştiţi totuşi, ca şi mine, dacă au făcut-o, fiindcă nu eraţi acolo, iar eu nu sunt omniscient.

65

Pe scurt, cei doi ajung să se căsătorească.

66

Iar treisprezece ani mai târziu, îşi petrec Crăciunul împreună în Mexic. Aşadar, în mijlocul cactuşilor, unde – în mintea mea de gringo impregnată

de clişee – bărbaţi care se numesc Carlos ori Pedro poartă ciocate destul de fine, o mustaţă groasă, un sombrero mai degrabă voluminos, stau aşezaţi cu spatele la perete şi dau pe gât pahare de tequila ce s-au încălzit deja, aţipesc şi uneori, între două moţăieli, zdrăngăne la chitară, *Ay, caramba!*

În Mexic, aşadar, unde, cum se vede, n-am pus niciodată piciorul, au sărbătorit cei doi Crăciunul, în 1958. Hotelul lor, ne povesteşte Lesley într-un mic volum despre Romain, se afla în faţa muntelui vulcanic, aztec, înzăpezit, pe care îl cunoaştem sub numele de Popocatepetl. Nu ştiu cum se numea hotelul, nici unde se afla exact, Lesley nu zice nimic despre asta, şi nici nu mă interesează, în fond. Ce mă interesează, în schimb, ce mi-ar plăcea să ştiu (dar Lesley nu spune nici acest lucru) este dacă Gary, împingând uşa camerei sale – precum Newton mergând să se aşeze, într-o frumoasă după-amiază de primăvară, la umbra mărului, sau Arhimede dezbrăcându-se de haine ca să plonjeze inocent în apa fierbinte – nu bănuia nimic, sau dacă, spre deosebire de Newton sau Arhimede, ştia deja că urma să cunoască aici, în această cameră, cu numărul 184 (ne spune Lesley), o revelaţie, un fel de epifanie seculară, efervescenţa creatoare din care se vor naşte primele pagini din *Promisiunea zorilor* – oare avea deja, în fine, intuiţia cărţii care-i va da senzaţia că se află „la doi paşi“[40], cum îi va scrie mai târziu lui Gaston Gallimard, de ocazia de a lăsa în urma lui o „marcă indelebilă“?

Fiindcă în această cameră cu numărul 184 a unui hotel despre care nu ştim nimic, despre care nu ştim nici dacă era unul luxos ori o modestă *posada*, dacă îţi lăsai acolo valizele unor chelneri în livrea sau dacă trebuia să le urci singur, despre care ştim doar că se afla în Mexic şi că avea în faţă muntele, suntem siguri că Gary a început să scrie această autobiografie foarte romanţată pe care o cunoaştem, pe care cititorii lui o numesc *Promisiunea zorilor* şi pe care el, de altfel – în vreme ce prindea contur în mintea lui, se profila pe drumurile sinuoase ale gândirii lui –, nu o numea încă *Promisiunea zorilor*, nu, ci *La Possession du monde*, sau *La Confession de Big Sur*, sau *La Course contre la vie*, căci titlul final nu va veni decât mai târziu, pe când Pământul şi-a încheiat mişcarea de revoluţie, iar el îşi va corecta foile aşternute, or în camera aceasta din Mexic nu se afla decât în stadiul ciornelor, sau nici măcar al ciornelor: foile de hârtie

erau albe; îl aşteptau undeva, într-un depozit al hotelului, să mi se aducă cerneală, i-a spus el băiatului care tocmai adusese valizele (căci, desigur, gusta voluptatea luxului, ca toţi noii îmbogăţiţi, care sunt săraci cu bani, voise ceva care să fie o demonstraţie strălucită a reuşitei sale – care nu era, prin aceasta, mai puţin o reuşită –, şi care deci se manifesta prin chelneri în livrea ce-i îndeplineau prompt cele mai mici dorinţe ale sale), vreau cerneală, a repetat el, un toc şi hârtie.

Cinci minute mai târziu, i s-au adus uneltele de scris, şi atunci – ne spune Lesley –, Gary s-a aşezat într-un „fotoliu mare“, pe care-l întorsese cu spatele la fereastră, cu atât mai rău pentru Popocatepetl, şi a început să scrie *Promisiunea zorilor*. Oare a început prin incipit, acel „S-a sfârşit“, prin care începe totul şi de la care se desfăşoară tot restul? A ezitat oare înainte să aştearnă primele fraze, şi câtă vreme? Le-a gândit îndelung, sau, invers decât Flaubert, netemându-se să le scrie repede, le-a aruncat dintr-o singură mişcare de peniţă pe pagină? Nu vom şti niciodată nici acest lucru. Şi nu vom şti nici dacă, în clipa în care peniţa lui se înmuia în cerneala albastră – de unde urma să renască o întreagă lume dispărută –, el era încă în Mexic, în 1958, sau dacă nu avea din nou opt ori nouă ani, în curtea imobilului din strada Wielka Pohulanka nr. 16.

67

Evident că n-a văzut nimic din Mexic, nici cactuşi, nici pe Carlos ori Pedro: în ciuda implorărilor soţiei sale, a rămas în camera lui (nu a ieşit de acolo decât o singură dată, ca să cumpere un poncho superb), nefăcând nimic, visând, lăsându-se în voia amintirilor, aşternând cuvinte unele după altele, făcându-le să danseze în şir indian, într-o mare frenezie – şi poate asta, şi nimic în plus, înseamnă *să fii scriitor*: să închizi ochii pentru a-i păstra larg deschişi, să nu ai nici Dumnezeu, nici stăpân, şi nici o altă servitute în afara paginii de scris, să te sustragi lumii pentru a-i impune propria ta iluzie. Să întorci spatele muntelui Popocatepetl.

68

Poţi să te mulţumeşti să stai cu spatele la fereastră – ceea ce am făcut, luni la rândul, de supărare. Peretele care se află vizavi de fereastra mea este complet acoperit de viţă sălbatică. E de o splendoare ce poate fi îmbătătoare, dar care, cu toate acestea, m-a copleşit multă vreme: îmi aduc aminte de acele zile fără spor, ce se scurtau din ce în ce mai mult, la începutul toamnei; ploua; viţa sălbatică se împodobea cu diverse culori, frunzele ei treceau de la verde la oranj, apoi la roşu; dar foile mele de hârtie rămâneau, invariabil, albe.

Zi după zi, amânam scrierea acestei cărţi. Ancheta mea aluneca, şchiopăta, era într-un punct mort, iar Piekielny, de negăsit. Dumnezeu ştie, totuşi, că îl căutasem: în meandrele web-ului, unde se afla peste tot, în acelaşi timp, şi nicăieri; în arhive, la Vilnius, unde nimeni nu părea să-l fi văzut vreodată; în amintirile celor care îl cunoscuseră odinioară pe Gary, şi care, întâlnindu-l pe *rue* du Bac, Boulevard Saint-Germain sau în altă parte, ar fi putut să-l audă evocându-l, la capătul unei fraze, pe acel bărbat mărunţel, dar nu, îmi pare rău, dragul meu F.-H., n-am auzit niciodată de acest domn Bikini.

Toamna a lăsat loc iernii. Frunzele viţei sălbatice de pe peretele de la fereastră au căzut, în cele din urmă; foile de hârtie de pe masa mea rămâneau, în schimb, nemişcate, una peste alta, un teanc de hârtie rizibil, unde zăcea neputinţa mea. Am citit sau recitit cărţile lui Gary, romanele (vreo douăzeci), puţinele eseuri, piesele de teatru şi nuvelele, dar a trebuit să mă resemnez destul de repede: nu exista nimic în ele, în afara celor trei pagini din *Promisiunea zorilor*, care ar fi putut să-mi ofere informaţii despre şoarecul amabil din Wilno.

Pe biroul meu, cărţile se adunau, se înălţau spre tavan într-un echilibru precar; erau cam peste tot, cărţi *despre* Gary, *cu* Gary, *cu referire la* Gary, în franceză, în engleză, în lituaniană (caz în care mă mulţumeam să le răsfoiesc, fără să înţeleg nimic). Cel puţin acest turn al lui Babel îl punea în umbră pe celălalt, teancul inutil de foi, care aştepta cuminte, în colţul lui, ca mâna mea să vină să-l reducă cu câteva etaje. Degeaba: Piekielny se sustrăgea fără încetare cercetărilor mele. Citisem mii de pagini, şi la ce bun să le adaug acestora pe ale mele?

Frunzele viţei de pe perete au crescut din nou. Trecuse aproape un an, iar

eu eram gata să predau armele: s-a terminat, i-am spus, într-o noapte, lui Marion, care dormea – cum făcea adesea, adormise cu o mână peste ochi, pentru a mă lăsa să citesc la lumina lămpii, un gest atât de simplu care, de fiecare dată, îmi stârneşte dorinţa de a o cuprinde toată în braţe, cu dragoste, şi de a o acoperi cu sărutări –, s-a terminat, nu mai vreau să aud de aşa ceva: adio, Piekielny. Cauţi alibiuri, mi-a spus ea, pe jumătate trezită, alibiuri pentru a nu scrie, şi a adormit la loc imediat. Poate că avea dreptate: aşteptam ca Piekielny, întors din morţi, să apară în faţa mea, cu aerul lui discret, şters, cu barbişonul roşcat de la tutun, iar apoi să mă poftească în acel Wilno din epocă şi să-mi pună în faţă toate amintirile lui, să-mi înfăţişeze de la cap la coadă povestea lui – pe care atunci mi-ar fi ajuns s-o consemnez precum un scrib.

A doua zi, m-am dus să cumpăr cutii, în care am pus cărţile din turnul meu Babel, sub privirea dezaprobatoare a lui Gary: fotografia lui se afla alături de o scrisoare olografă, înrămată într-un frumos cadru negru de lemn, la înălţime pe peretele salonului. Înţelegeam că e nemulţumit, că îl dezamăgisem.

— N-ai mai scris nimic de luni de zile, mi-a spus cu reproş.

— E şi din vina ta: n-am găsit nimic despre Piekielny.

— Nu e un motiv. Trebuie să scrii.

Suspina.

— Am vrut mereu să ajungi la capătul acestui proiect.

Mi se strângea inima. El privea cărţile din jurul meu, numele de pe aceste cărţi. Erau acolo Hugo, Dumas, Puşkin, Gogol şi mulţi alţii.

— Crezi, mi-a spus el, că ei ar fi abandonat partida?

69

Din această fotografie Gary mă priveşte adesea. E un prim tiraj, pe hârtie argintată, pe care l-am cumpărat împreună cu scrisoarea. O mică avere, dar în sfârşit, trebuie uneori să-ţi satisfaci dorinţele, şi e, de altfel, singurul meu bun – în afară de câteva cărţi cu preţ derizoriu şi valoare inestimabilă. Mă priveşte adesea, şi cel mai adesea evit să-i întorc privirea: mă impresionează puţin.

Există alte fotografii ale lui pe care prefer să le contemplu. Fotografiile sunt mute, dar îmi vorbesc. Se găsesc mai multe în biografia scrisă de Myriam Anissimov: într-una din ele, Gary este la Nisa, în costum de baie, în 1937; într-alta, merge alături de tatăl său, purtând pe cap o beretă – dovadă că tatăl său nu-i abandonase complet, pe el şi pe mama lui –, cu doi ani înainte de război, pe o stradă din Varşovia; în alta, este cu Lesley, în apartamentul lor neîncălzit din Sofia, între instalarea sa în funcţie în februarie 1946 şi plecarea din decembrie 1947: înfofolit într-o haină de blană, cu o pătură pe genunchi, poartă pe cap o căciulă şi are mănuşi, e iarnă, samovarul scoate aburi, Lesley e cufundată în reveriile ei, iar Gary, cu o ţigară în colţul gurii – în lectura revistei *Les Temps Modernes*. Dacă fotografia ar fi fost de o calitate mai bună, dacă am fi putut zări măcar numărul de pe coperta revistei, sus în dreapta, chiar sub *s*-ul negru din *Modernes*, poate că – datarea revistei *Les Temps Modernes* nefiind nici mai mult, nici mai puţin eficace decât cea cu carbon 14 –, poate că am fi ştiut când a fost făcută această fotografie: în octombrie 1946 (nr. 13, cel cu fragmente din *Spuma zilelor*)? În noiembrie (nr. 14, cu poeme de Beckett)? În decembrie (nr. 15, cu articole de Beauvoir şi Roger Grenier)? În februarie anul următor (nr. 17, cu Sartre, „Ce este literatura?“, şi Beauvoir, „Pentru o morală a ambiguităţii“)? Sau poate la sfârşitul lui 1947 (nr. 27, cu poeme din Queneau)?

Şi mai este fotografia din ultima ediţie Folio din *Promisiunea zorilor*, în care pozează purtând cască şi haină de piele, la Nisa, în 1939; aceea făcută la ultimul etaj al editurii Gallimard – care e reprodusă şi pe coperta din *Cahier de l'Herne* care i-a fost consacrat –, în care îl vedem în biroul lui din *rue* du Bac, cu privirea aspră şi părul grizonant, alături de teckelul său Pancho; cea care-mi place atât de mult, într-o gondolă cu Jean, pe Canal Grande la Veneţia, în 1961; şi în fine, fotografia cu René Agid la Roquebrune, în bermude şi cămaşă larg deschisă – la fel de desfăcută precum cămaşa (să fie aceeaşi?) pe care o poartă în altă fotografie, la începutul anilor '70 la Mallorca, în casa lui din Puerto Andratx, în care, lungit pe podea, stând în cot pe covor, cu un trabuc în gură, scrie.

71

Nu se cunosc decât câteva fotografii ale lui Roman Kacew copil: într-una din ele, are doisprezece ani, deşi pare de şaisprezece, tocmai s-a mutat cu mama lui la Varşovia, şi e frumos precum Tadzio al lui Aschenbach[41]; în alta, are trei ani, o tunsoare castron şi obraji rotunzi, mâini mici şi grăsuţe, şi precum Rimbaud la orice vârstă, face grimase. E oare posibil să existe pe undeva o fotografie a lui la opt sau nouă ani, pe când locuia pe strada Wielka Pohulanka la numărul 16? Iar dacă această fotografie există, e vreo şansă, cât de mică, să apară acolo şi un anumit domn Piekielny? Nu ar fi imposibil.

Nu e imposibil, într-adevăr, ca, într-o zi însorită din 1922 sau 1923, un fotograf amator – în vremurile acelea în care, în astfel de locuri, îi numărai pe degetele de la o mână –, un fotograf amator, aşadar, întorcându-se de nu ştiu unde – Poarta Aurorei, malul râului Vilnia sau Turnul Gediminas, dintr-un loc în care făcuse, în orice caz, neloial concurenţă micilor ilustratori care pictau după motiv –, să se fi oprit în curtea de pe strada Wielka Pohulanka şi, văzând umbra proaspătă a grămezii de cărămidă sau a depozitului de lemne, să se fi sprijinit de ele şi să-şi fi pus o clipă jos aparatul de fotografiat şi trepiedul ţinut pe umăr, apoi, văzând cum trece, cu pipa în gură, un bărbat mărunţel cu ţăcălia pârlită de tutun, să fi recunoscut un semen în el şi să-l fi întrebat dacă avea un foc – şi da, pe legea mea, n-o să fumeze cu el.

Iar pentru că era generos, pentru că avea timp de pierdut şi poate un prieten de câştigat, pentru că bărbatul acesta îl intriga, aşa cum îl intriga şi maşina lui de fixat efemerul, pentru că, mai ales, nu pozase niciodată în viaţa lui, nu e imposibil ca Piekielny, nu fără rezerve, să fi consimţit să-i ofere un foc, numai că, îmi pare rău, prietene, nu am aşa ceva. Dar era ingenios: scuturându-şi pipa, au căzut câteva scântei încă aprinse, pe care le-a îndesat în pipa fotografului amator. Şi atunci, trăgând din lulele ca doi bătrâni cazaci, au vorbit de toate şi nimic, apoi de nimic, apoi, din lipsă de ceva mai bun, despre vreme, căldură apăsătoare, a zis fotograful amator, puţin cam rece, a exagerat Piekielny, şi cum simţeau că conversaţia

lâncezea şi se instala din nou tăcerea – lucru care îi stânjenea pe amândoi, nu erau încă destul de apropiaţi ca să fie altfel –, se poate ca Piekielny, arătând cu degetul aparatul caraghios care semăna cu un acordeon căruia i s-ar fi desfăşurat burduful, să întrebe, cu un aer interesat, în ce mod făcea el să se oprească timpul negru pe alb. E foarte simplu, a răspuns fotograful amator, şi i-a explicat că trebuia mai întâi să evaluezi distanţa, apoi să o potriveşti manual, să deschizi clapeta, să încadrezi, să reglezi apăsând pe buton etc., dar toate acestea mi se par, dimpotrivă, foarte complicate, a considerat Piekielny, căruia toate acestea i se păreau foarte complicate, într-adevăr, nu e simplu, a consimţit fotograful amator, schimbându-şi extrem de rapid părerea, dar poate că într-o zi, cine ştie, vom putea să reducem dimensiunile aparatului, să-l înfigem în vârful unui băţ şi, cu un simplu clic, să ne facem singuri fotografie, în sfârşit, a adăugat el, cu un aer lucid, nu trebuie să visăm. Dar ce interes am avea, a întrebat Piekielny, ce interes am avea să ne facem singuri fotografie? Eu, de exemplu, care n-am pozat niciodată în viaţa mea, care n-am avut, ca să spun aşa, niciodată ocazia de a o face – şi în clipa în care se pregătea să-i amintească proverbul bine-cunoscut în Polonia, conform căruia ocazia îl face pe hoţ, Mina Kacew, întorcându-se de la cursul de dans ori de vioară al fiului ei, pe care îl ţinea de mână, intra pe poartă, scoţând ţipete ascuţite.

O cunoaştem pe Mina Kacew: nu e imposibil ca, luând cunoştinţă de prezenţa fotografului amator, să fie mai întâi uimită, foarte uimită (poate aproape la fel de uimită ca mine, în ziua în care, intrând într-un bar pe cheiul Grands-Augustins, la Paris, am văzut, aşezaţi la o masă, cu berile în faţă şi privind la televizor un meci de hochei, un grup de trei bărbaţi dintre care doi încurajau echipa cu care ţineau, se răsteau la arbitru şi comentau fiecare mişcare, frenetici, exaltaţi, puţin cam necioplţi, iar al treilea era Milan Kundera – sau cel puţin asta crezusem la început, şi când m-am apropiat cu deferenţă, mă iertaţi că vă deranjez, pentru a-i strânge mâna, v-am citit toate cărţile, bărbatul, care s-a dovedit a fi sosia lui Milan Kundera, puţin mai tânăr şi mai puţin ceh, m-a privit îndelung şi mi-a spus, consternat, cred că vă înşelaţi, domnule, sunt taxidermist), după care, simţind oportunitatea – un fotograf în curtea imobilului! –, i-a ordonat să-i facă imediat o fotografie micuţului ei Romuşka.

Fotograful amator – îl cunoaştem ceva mai puţin – poate că, refuzând-o pe nepoftită, a mormăit că n-avea timp de pierdut, sau nu doar asta de făcut, şi că, în orice caz, avea o pipă de fumat. O pipă de fumat! a explodat, fără îndoială, mama copilului, şi se prea poate să-i fi făcut reproşuri fotografului amator – să refuze să-i facă portretul fiului meu! –, urmate de profeţii – fiul meu care va fi un erou, care va fi general, Gabriele D'Annunzio, ambasador al Franţei! –, de imprecaţii – mânia lui se va abate asupra dumneavoastră! –, apoi de-a dreptul de ameninţări – o să putreziţi în închisoare! –, totul aruncat cu atâta siguranţă, cu atâta aplomb, încât fotograful amator, impresionat, dar şi uşor neliniştit, le-a luat de bune – la urma urmei, sărmana femeie poate că avea dreptate, şi trebuie să ştii să menajezi susceptibilitatea oamenilor de seamă, fie ei şi în pantaloni scurţi, şi în vârstă de opt-nouă ani.

Nu e deci imposibil să fi cedat, în cele din urmă, şi, dându-se bătut, să-i fi spus copilului să pozeze acolo, fără să se mişte, în faţa grămezii de cărămidă sau nu, mai bine aici, cu faţa la depozitul de lemne, apoi a fost întrerupt de mama băiatului, fiindcă micuţul era „cu spatele la soare", şi deşi nu era decât un fotograf amator, i-a răspuns doamnă, îmi cunosc meseria, în timp ce Piekielny, pretextând că trebuia să şi-o exercite pe a lui, şi-a luat rămas-bun de la fotograf, de la mamă şi de la băiat, şi-a ridicat pălăria în semn de salut, şi s-a surprins trecând prin câmpul obiectivului, mergând oblic, precum crabii, ca şi când ar fi vrut, cu bună ştiinţă, să-i apară în faţă în momentul în care tovarăşul său de tutun declanşa obiectivul.

Din clipa aceea, n-ar fi imposibil ca un bărbat mărunţel în redingotă să se regăsească, în mod fortuit şi fără ştirea lui (cel puţin aşa ar fi jurat, cu mâna pe inimă, dacă am fi fost miraţi de prezenţa lui în *arrière-plan* şi poate în *contre-jour*), în fotografia ce reprezenta un băieţel în pantaloni scurţi, fotografie pe care mama lui ar fi păstrat-o cu sfinţenie, pe care ar fi luat-o cu ea peste tot, de la Vilnius la Varşovia, apoi de la Varşovia până la Nisa, de la hotelul-pensiune Mermonts până la clinica Saint-Antoine, unde, în ultimele zile ale lui februarie 1941, printre lacrimi şi suspine, ar fi privit-o încă, fumând, şi nu ar fi imposibil ca, pe când îşi dădea ultima suflare, s-o fi strâns la piept, şi nici ca – fiindcă nu e interzis să visezi – această fotografie să existe şi astăzi, ca prin jocul hazardului şi al succesiunilor să se afle în

mâinile delicate ale unei infirmiere, apoi în cele, mai puţin delicate, ale unui soldat american, ca ea să traverseze Atlanticul în pachebot, apoi America în camion, apoi să fie agăţată câteva luni pe un perete, după care să fie desprinsă şi aşezată, printre alte bibelouri, într-o cutie de biscuiţi, care, la rândul ei, să fie depozitată în fundul unui garaj din Saint Paul, Minnesota, în Louisville, Kentucky, sau mai sigur – fiindcă suntem puşi pe glume şi credem în ocheadele complice ale Istoriei – în Gary, Indiana, unde îngălbenesc în cea mai mare indiferenţă cele două chipuri, al copilului şi al şoarecului din Vilnius, nu, într-adevăr, toate acestea nu sunt imposibile.

72

Nu sunt imposibile, dar sunt totuşi improbabile. Ceea ce e, în schimb, posibil, ba chiar plauzibil, e faptul că există sau a existat undeva o fotografie a lui Piekielny. Poate că nu un portret în picioare numai al său, ci o fotografie de grup, în curtea din strada Wielka Pohulanka, într-o sâmbătă din luna mai a lui 1939, sau început de iunie, pentru ritualul Bar Mitzvah al unui băieţel din imobil, când bărbaţii poartă tallit-ul[42] şi au pe cap kipa.

Dacă am fi trăit în acea epocă, dacă am fi fost la Vilnius în ziua aceea, dacă am fi purtat, ca şi ei, tallit-ul şi kipa, am fi văzut locatarii imobilului întorcându-se de la sinagoga Tohorat Hakodesh – singura sinagogă din Vilnius, astăzi –, pe o stradă perpendiculară cu Wielka Pohulanka, pe care am fi străbătut-o împreună cu ei, până la numărul 16, unde ne-ar fi aşteptat în curte un cazan gol, fixat cu lanţuri de nişte enorme trepiede de fontă, precum şi o masă, dispusă pe lung şi montată pe suporturi, având pe ea *kugel*[43], *cholent*[44] şi vin, apoi am fi auzit pronunţându-se *Mazel tov*[45] şi *Kiddush*[46], după care poftă bună!

Nu l-am fi recunoscut după figură, nu, ci după redingotă, vechea redingotă despre care am fi zis că era „din altă epocă“ – din epoca tinereţii sale –, aceeaşi redingotă ca acum douăzeci de ani, dar mai uzată, ponosită, ruptă pe alocuri, având gulerul de castor redus la jumătate – ca şi când ar fi fost folosit pentru a repara celelalte părţi uzate –, şi trei capete de aţă atârnând în locul în care odinioară se aflau nasturii. L-am fi zărit pe bărbatul mărunţel cu ţăcălia albită de neobosita înlănţuire a zilelor şi a

nopţilor, aşezat la masă singur, în faţa paharului de vin, bându-l, rupând din pâine şi mâncând-o, aruncând ici şi colo priviri speriate, gândindu-se poate la *regatul vrăjit al copilăriei*, atunci când neobosita înlănţuire a zilelor şi a nopţilor era ultima dintre grijile sale, când părul îi era la locul lui sub kipa, şi bărbuţa nu-i acoperea obrajii, când era imberb la doisprezece ani, ori la cincisprezece, când avea trei fire în barbă şi toată viaţa înainte, gândindu-se, de asemenea, la ireparabila solitudine a acestei vieţi sortite uitării şi care-a trecut ca un vis, gândindu-se la micul Roman care, de altfel, nu mai era atât de mic, care acolo, la Varşovia, unde îl credea încă după fustele mamei, trebuie să fi crescut ca un frasin, micul Roman pe care nu-l ştia în serviciu militar la Salon-de-Provence, tot aşa cum nu ştia dacă devenise *cineva* important, sau dacă urma să devină, sau dacă toate acestea nu erau, la urma urmei, decât un capriciu de mamă evreică, la care se adăugase propriul său capriciu.

N-am putea şti la ce s-ar fi gândit în ziua aceea Piekielny. Dar am fi văzut, ieşindu-i dintr-un buzunar, bucăţele de rahat turcesc şi – aşezată în faţa lui pe masă – vioara. Oferindu-le pe cele dintâi, ar fi luat apoi vioara şi, pentru prima dată după mulţi ani, ar fi îndrăznit: întorcând instrumentul *pe partea bună*, i-ar fi mângâiat pântecele, şi corzile ar fi vibrat, în sfârşit, sub cerul de iunie, în zgomotul general, care s-ar fi risipit imediat. Din cutia viorii s-ar fi ridicat mai întâi eternul suspin al damnaţilor de pe pământ, după care violonistul, schimbând brusc registrul, s-ar fi lansat într-o bucată mai veselă, antrenantă, exuberantă, pe care toată lumea ar fi dansat, în linie dreaptă, în cerc, în mijlocul cercului, ţinându-se de subsuori, cu o sticlă pe cap în echilibru, pentru a amuza galeria, vreme de o oră sau două, şi acum fotografia.

I-am fi văzut pe unii dând din coate pentru a intra în câmpul vizual, pe alţii – mai ortodocşi sau mai bătrâni – acoperindu-şi faţa din pudoare, dar nu şi pe Piekielny: l-am fi regăsit însă în primul rând, epuizat, dar încântat, încremenit într-o frumoasă atitudine, solemn sub lumina soarelui, ţinându-şi în mână vioara cu corzile încă aburinde; amator sau nu, cu capul sub pânza neagră, un fotograf aflat la vreo cinci paşi distanţă le-ar fi dat indicaţii – să se strângă mai mult, cei mai scunzi în faţă, cei înalţi în spate, să nu mişte, un *zâmbiţi, vă rog*, în polonă amestecată cu idiş –, şi atunci ar fi declanşat,

apoi, bătând din palme, ar fi spus că fotografia e în cutia aparatului, şi când Dumnezeu ştie cum toate acestea ar fi ieşit negru pe alb din cutie, nu chipuri am fi văzut în fotografie, nu *doar* chipuri, ci şi efemerul unui loc foarte precis, dintr-un moment foarte precis al verii, ceva inefabil, furat pentru totdeauna timpului care se scurge.

Apoi am fi întors capul, şi poate că am fi zărit, în spatele unei ferestre, la etajul al doilea sau al treilea, mâna unui om dând la o parte o draperie de pânză aspră, între faldurile căreia ar fi apărut o figură ameninţătoare, de polonez, strâmbându-se într-un zâmbet răutăcios. Şi l-am fi văzut pe acest bărbat – sau poate că era la fel de bine o femeie – aruncând asupra tichiilor negre din curte o privire piezişă, cu albul ochiului străbătut de vinişoare roşii de dispreţ. Iar dacă fereastra sa ar fi fost măcar puţin deschisă, l-am fi auzit pronunţând dintr-o suflare: Ah, evreii aceştia…, cu punctele de suspensie pe care nu le-am fi auzit, cele trei mici puncte inaudibile în tăcerea în care se ascunde acel „să crape“ al micilor ticăloşi, aceiaşi care, în noaptea din 1941, în vremea gloanţelor trase în ceafă pe marginea unei gropi, se vor supune noilor stăpâni ai lumii, ridicând braţul drept.

73

Micii ticăloşi chiar au existat. Fotografia poate că nu. Dacă există, în orice caz eu nu am găsit-o. Dar dacă nu a existat o fotografie pur şi simplu pentru că nu a existat un domn Piekielny? Dacă el e cel care nu a existat niciodată? Dacă Gary l-a inventat în întregime?

Întrebarea trebuia să-i fie pusă lui Roger Grenier. Roger Grenier, în vârstă de 95 de ani, scriitor, editor la Gallimard, unde, din 1949 încoace, fie că bate vântul, fie că plouă sau ninge, se duce pe jos, în fiecare zi de la Dumnezeu. Vreme îndelungată, ritualul său cotidian a fost neschimbat, imuabil şi sfânt: trezit la ora şase, două minute mai târziu era la duş, la şase şi douăsprezece minute se rădea, la şase şi douăzeci îşi îmbrăca pantalonii şi-şi încheia cămaşa, între şase şi douăzeci şi cinci şi şapte fără zece îşi bea cafeaua, citind ziarele, la şapte fără cinci îşi trecea o cravată în jurul gâtului pe care o înnoda un minut mai târziu, la şapte fără un minut îşi punea ochelarii şi la şapte fix, fie că bătea vântul, fie că ploua sau ningea, pleca de

acasă, din *rue* du Bac, pe care o cobora cu un pas hotărât, după care locuitorii din arondismentul al VII-lea îşi reglau micile obiceiuri: văzându-l că trecea prin faţa ferestrelor sale, brutarul ştia că era momentul să scoată pâinea din cuptor, mamele ştiau că trebuie să-i trezească pe copii, factorul poştal – să urce pe bicicletă şi să-şi înceapă turul prin cartier, aşa încât, pe 3 decembrie 1980, în ziua ce a urmat morţii dragului său Romain, când Roger Grenier, copleşit de tristeţe, a fost nevoit să rămână la pat, baghetele brutarului au fost prea coapte, copiii au ajuns cu întârziere la şcoală, iar scrisorile n-au mai sosit la destinaţie. O adevărată anarhie.

74

Când l-am întâlnit eu, nu se mai trezea atât de devreme dimineaţa. Dar continua, în fiecare zi, să coboare pe jos *rue* du Bac, până la sediul editurii Gallimard, unde, spre sfârşitul lui 2014, într-o după-amiază fără soare, m-a primit în biroul lui, acolo unde îi primise, la grămadă, pe Bernard Wallet, un bărbat masiv, cu o inimă mare, editor şi atlet, pe Blondin, cu a lui „siluetă fragilă, puţin neterminată“, pe Gaston Gallimard, patriarhul, în costum gri-albastru şi cu papion, pe Prévert, în vremea în care „chiar şi aşezat, nu se putea ţine pe picioare“, pe Sartre, cu privirea lui sfredelitoare în spatele sticlei ochelarilor, şi pe nasul cârn[47] Camus, prietenul său intim, intimidant, întâlnit la *Combat* – lume bună, aşadar, iar acum pe Désérable. Ce catastrofă!

Dacă mă aflam în acest birou, se datora lui Romain Gary, pe care nimeni din editură, în afară poate de Robert Gallimard, nu-l cunoscuse mai bine ca el, Roger Grenier: Gary locuia cu Jean Seberg, soţia lui, şi cu fiul lor, Alexandre Diego, într-un apartament de opt camere, pe *rue* du Bac, la numărul 108. Grenier locuia – locuieşte încă – alături. Cei doi se întâlneau deseori duminica, dimineaţa devreme, pe la ora şapte – şapte şi jumătate, unul, Grenier, plimbându-şi câinele pe nume Ulysse, un brac Saint-Germain care-şi arăta colţii când cineva pronunţa „Grasset“, iar celălalt, Gary, plimbându-şi angoasa sub ponchoul său mexican, la doi paşi de hotelul Matignon, unde gardienii îl priveau cu un ochi inchizitorial, mefient.

Ştiţi, mi-a spus Roger Grenier, Romain Gary avea micile sale

aranjamente cu adevărul. Ştiam, doar era un scriitor. Adevărul, *asprul adevăr*, prefera să-l deghizeze, să-l travestească – fiindcă nu era mereu ornat cu cele mai frumoase podoabe, adevărul acesta nu era mereu strălucitor, nu lucea în mii de scântei, pe care realitatea le stinsese, dar pe care Literele le reuneau şi erau în stare să le însufleţească. Aşa încât, la drept vorbind, nu dădea doi bani pe adevărul *adevărat*, făcea din el propriul *său* adevăr, îl cosmetiza, îl pudra şi îl farda aşa cum se fardează fetele pe trotuare, pe pajiştile din pădure, peste tot, în sfârşit, unde pudoarea se negociază, iar apoi se vinde.

75

Între noi doi, Romain!

Să continuăm ancheta. Să cântărim lucrurile. Să vedem în ce ape te scalzi.

Începem cu anul şi locul naşterii tale, dacă eşti de acord. La Moscova, spui tu. Ori într-un tren, depinde. Aşa să fie? Da, într-adevăr. Iar certificatul tău de naştere ce spune? Că te-ai născut pe 8 mai 1914 la Wilno, care se numea atunci Vilna, din părinţii Mina Iosselevna Kacew şi Arieh-Leïb Kacew, căruia i se spunea Leiba. Prima minciună care pune în evidenţă, din start, o a doua, micul meu Roman, dragul meu Romain om mare[48]: tatăl tău nu este Ivan Mosjoukine, starul cinematografului mut, aşa cum ai pretins de atâtea şi atâtea ori, de-a lungul vieţii tale, cum pretindeai încă, cu aplomb, într-o seară, în faţa lui Roger Grenier, care se uita împreună cu tine la *Părintele Serghei*[49], unul dintre filmele acestui tată prezumtiv, sublim şi visat: Nu crezi, spune, nu crezi că există o asemănare? Vagă, poate. De departe. Cu puţină imaginaţie. Aveaţi aceeaşi faţă de mujic, cu trăsături aspre, căzăceşti, orientale, şi aceiaşi ochi, mai ales, ochii aceia pe care, la Wilno, îi ridicai spre cer, adică spre ochii mamei tale, pe atât de verzi pe cât de albaştri erau ai tăi. Din această vagă asemănare, din această îndepărtată înrudire în iris, în pomeţi şi în frunte, ţi-ai inventat o ascendenţă strălucitoare, glorioasă, mai glorioasă, în orice caz, decât aceea adevărată, dintr-un mic cojocar evreu, nu suficient de bun pentru legendă, nu suficient de *glamour*, şi atunci alege-l pe Mosjoukine, starul de cinema.

Ai crescut fără tată, se ştie. Fără tată, dar cu o mamă, Mina Kacew, ea şi cu tine, *romancik romuşka* al ei. Mama ta, tocmai. Să vorbim de ea. Cât a durat războiul, povesteşti în *Promisiunea zorilor*, ţi-a scris zeci de scrisori, pagini nesfârşite în care îţi spunea cât era de mândră de fiul ei iubit şi plin de glorie, care se lupta acolo sus, pe cer, pentru salvarea Franţei… Iar când, la sfârşitul războiului, Franţa a fost salvată, mai scrii tu în pasajul cel mai liric, cel mai frumos al acestei minunate cărţi, această „naraţiune impregnată de adevăr artistic“, când, la sfârşitul războiului, te-ai întors acasă, cu decoraţia verde cu negru a Eliberării agăţată la vedere pe piept, deasupra Legiunii de Onoare, a Crucii de Război şi a altor cinci sau şase medalii pe care nu uitaseşi să ţi le prinzi, cu galoanele de căpitan pe umerii uniformei tale negre, cu şapca pe ochi şi alura mai dură ca niciodată, din cauza paraliziei tale faciale, cu romanul tău publicat în franceză şi în engleză în raniţa plină de tăieturi de presă, având în buzunar scrisoarea care îţi deschidea drumurile carierei diplomatice, purtând în corp cantitatea necesară de plumb pentru a da greutate, îmbătat de speranţă, de tinereţe, de certitudine şi de Mediterană, în picioare, în fine, drept în lumină, pe un mal binecuvântat unde nici o suferinţă, nici un sacrificiu, nici o iubire nu erau vreodată aruncate în vânt, unde totul conta, avea coerenţă, avea sens, era gândit şi împlinit după o artă fericită, după ce ai demonstrat onorabilitatea lumii, după ce ai dat o formă şi un sens destinului unei fiinţe iubite (şi ţie ţi se întâmpla să scrii fraze lungi), când, la sfârşitul războiului, te-ai întors deci acasă ca să-ţi strângi mama în braţe, ai aflat că murise cu trei ani şi jumătate înainte, la câteva luni după ce plecaseşi în Anglia. Nu ai fi putut să rezişti, mai spui tu, dacă nu ai fi simţit sprijinul ei. Iar ea o ştia. Îşi luase toate precauţiile: „În ultimele zile dinaintea morţii scrisese aproape două sute cincizeci de scrisori pe care le făcuse să ajungă la prietena ei în Elveţia. Nu aveam voie să aflu – trebuia ca scrisorile să-mi fie trimise regulat“. Şi conchizi: „Am continuat aşadar să primesc de la mama tăria şi curajul de care aveam nevoie ca să merg înainte, deşi ea murise de mai bine de trei ani. Cordonul ombilical continuase să funcţioneze“.

O batistă, vă rog. Căci oare cine n-a plâns citind aceste rânduri? Dacă ţi s-ar fi socotit drepturile de autor în funcţie de lacrimile vărsate de cititorii tăi, ai fi putut cumpăra bulevardul Saint-Germain. Dar rândurile acestea

sunt false, o ştii. Aveai, şi de data asta, micile tale „aranjamente cu adevărul“. Mama ta ţi-a scris, desigur, n-a încetat niciodată să-ţi scrie, de la hotelul-pensiune Mermonts, apoi de la clinica Saint-Antoine, din Nisa, pe foi din caiete de şcolar – pe care le-ai descoperit la întoarcere, după ce ai aflat de moartea ei printr-o telegramă, în februarie 1941. Ai minţit şi aici. Ai minţit până la capăt, până la ultima scrisoare, aceea datată din *ziua fatală*, în care îi rogi pe *fanaticii inimilor frânte să se adreseze în altă parte*, după care te-ai lungit pe pat, în halat de casă roşu şi cămaşă albastră, cu ochii tăi albaştri larg deschişi, şi ţi-ai strecurat în gură ţeava unui Smith & Wesson cu cinci gloanţe, de calibru 38. *La revedere şi mulţumesc*.

Ţi-ai petrecut viaţa înşirând verzi şi uscate.

Şi atunci, oare trebuie să te cred când vorbeşti despre domnul Piekielny?

76

În orice caz, mi-a spus Roger Grenier, nu l-a pomenit niciodată în faţa mea. Nu vorbea despre război. Cu atât mai puţin despre copilăria lui.

Despre ce vorbea însă? Despre Diego, despre de Gaulle, despre Jean Seberg? Despre cărţile pe care le scrisese? Despre cele pe care le citise? Despre onoare, de care făcea mare caz? Despre onorurile pe care le aduna, dispreţuia, dorea – dorinţa neexcluzând dispreţul? Despre Nobel, pe care i-ar fi plăcut să-l primească şi în care nu mai credea? Despre Goncourt, pe care-l obţinuse? Se întâmpla pe 3 decembrie 1956, într-o zi de luni.

77

În ziua aceea, e ora opt la La Paz şi ora unu la Paris. La restaurantul Drouant, pe *rue* Gaillon, Premiul Goncourt e decernat „domnului Romain Gary, pentru romanul său *La Racines du ciel*“. La patru mii de metri altitudine şi zece mii de kilometri depărtare, cu o mână în buzunarul pantalonului său de la costum şi cu cealaltă ţinută neglijent afară, domnul Romain Gary merge cu un pas uşor, vioi, are poate o eşarfă în jurul gâtului, e posibil, la La Paz, în decembrie, nu e foarte cald, puţin mai cald decât în iulie, dar nu prea mult, poate că eşarfa aceasta flutură în vânt, vântul

puternic din Altiplano[50], coborât în rafale, sau poate că nu.

După ce s-a terminat războiul, Gary şi-a continuat viaţa la modul pacifist: este diplomat, ceea ce înseamnă că scrie rapoarte pe care nu le citeşte nimeni, dar care îi aduc nişte bani. A putut fi văzut în post la Sofia, unde „Armata Roşie era peste tot“, la Paris, unde ea nu era nicăieri, la Londra, cu moralul scăzut[51], şi la Berna, unde lucrurile nu mergeau mai bine („un blanc de optsprezece luni: îmi amintesc vag un orologiu cu mici figurine care băteau ora exactă“). A putut fi văzut, de asemenea, în metropole cu clădiri imense de sticlă şi oţel, la New York şi Los Angeles, şi iată-l acum mai la sud, însărcinat cu afaceri la La Paz, unde îi ţine locul, timp de trei luni, ambasadorului Franţei.

Dar el e mai ales scriitor – scrie romane care sunt citite, mult mai mult decât rapoartele de diplomat, dar care îi aduc mai puţini bani decât cele din urmă. În 1945, a publicat *Éducation européenne*, care s-a bucurat de un succes imediat, critici elogioase, drepturi vândute în douăzeci de ţări, entuziasmul lui Kessel şi Malraux, o scrisoare din partea lui Camus, un text entuziast („cea mai frumoasă carte a anilor ’40, şi de acum cea mai durabilă, ce revelă un scriitor“) în *Le Monde*, un ziar ce fusese recent fondat, nu era chiar o instituţie, dar însemna totuşi ceva. Apoi a urmat Premiul Criticilor, care nu era de colea, în valoare de o sută de mii de franci, o sumă ce nu era deloc de lepădat. Gary se simţea oare fericit? Hm, da şi nu. El voia să pună mâna pe premiul cel mare, premiul plin de strălucire care se decidea pe *rue* Gaillon, nu l-a obţinut, s-a bosumflat şi i-a scris lui Calmann, editorul său: „Toate astea, dragă Robert, *mă scot din sărite*, cu prietenie, al dumitale Romain Gary“.

Nu a obţinut Goncourt-ul pentru prima carte, şi nici pentru următoarele: *Tulipe*, *Le Grand Vestiaire*, *Les Couleurs du jour* au avut succes doar pe jumătate (dar el era, pare-se, din categoria celor care văd doar jumătatea goală a paharului: el ar fi zis că fuseseră nişte eşecuri usturătoare). Ştim cum se petrec, de regulă, lucrurile: la început s-a vorbit despre el mai puţin bine, apoi s-a vorbit mai puţin despre el, şi în scurtă vreme nu s-a mai vorbit deloc, ori doar pentru a spune: şi dacă acest Gary nu e autorul decât al unei singure cărţi? Acestui Gary nici nu-i trebuia mai mult pentru a fi atins unde-l doare. Vreme de optsprezece luni, se trezeşte înainte de zori şi,

împrumutând chipul lui Morel, un nebun blajin, un *esperado*, străbate savana având la subsuoară o servietă din piele doldora de petiţii, apoi ia armele şi drumul desişurilor pentru a salva elefanţii din Africa. După ce a înnegrit cu sârg hârtia, preţ de două-trei pagini, îşi îmbracă din nou costumul, se deghizează în diplomat, şi pleacă să exercite o *meserie adevărată*.

78

Nu citisem *Les Racines du ciel* înainte să încep această anchetă. La început, frazele sunt cam lungi, cam stufoase, trenează şi au multe repetiţii – ca şi când Gary voise să urmeze preceptul unui prieten scriitor, care, într-o zi, mi-a zis serios: eu îmi încep toate romanele cu cincizeci de pagini plictisitoare. Pentru a-i descuraja pe idioţi.

Apoi, încetul cu încetul, romanul te prinde ca un torent. În capitolul XII, Morel se află deja în savană. E căutat, e vânat, dar nu e găsit. Se ţine consiliu pentru a analiza situaţia. Sunt acolo funcţionari de toate soiurile, un secretar general, un colonel, un ofiţer, inspectorul de vânătoare şi, desigur, guvernatorul: „Guvernatorul, în ţinută de gală, dar neglijent, venind, fără îndoială, de la vreo recepţie, cu un chiştoc înfipt în mijlocul bărbii despre care nu ştiai dacă e arsă de tutun, ori era roşcată de la natură […]“.

Oare vă spune ceva această barbă *arsă de tutun*? Într-adevăr: exact ca bărbuţa lui Piekielny. Şi asta cu patru ani înainte de publicarea *Promisiunii zorilor*.

79

În aprilie 1956, manuscrisul romanului *Les Racines du ciel* e gata. Patru sute patruzeci şi trei de pagini, pe care Gary le trimite prin valiză diplomatică la editura din strada Sébastien-Bottin, şi care ajung pe biroul lui Michel Gallimard. Nu e de Goncourt, crede nepotul lui Gaston. Ba dimpotrivă, îi răspunde Camus, prietenul lui Romain. Îl publicăm, tranşează Gaston, şi fie ce-o fi.

Şi a fost Premiul Goncourt. În fine, nu imediat, nu atât de repede. Mai

întâi, au început prin a i-l prezice, dar el nu credea aşa ceva, sau cel puţin se prefăcea că nu crede, ceea ce însemna că era ferm convins că-l va lua, dar ţinea acest lucru pentru el. Se ştie că, cu trei zile înainte de decernarea premiului, Gaston i-a comunicat printr-o telegramă că Prezenţă la Paris – stop – în timpul decernării premiilor literare – stop – de dorit – stop. Se mai ştie că, cu două zile înainte de premii, Gary era tot la La Paz, dar ce făcea acolo nu se mai ştie. Şi se mai spune că, cu o zi înainte, s-ar fi plimbat cu piroga pe Lacul Titicaca, şi că a fost cât pe ce să se înece cu gura unei sticle, dar că a scăpat teafăr şi nevătămat; în noaptea aceea, a adormit greu, a răsărit luna, apoi din nou soarele, ceea ce ne aduce, într-un final, în pragul zilei celei mari.

În dimineaţa cu pricina, sosind la ambasadă, se priveşte în oglinda din vestibul. Cum arată? Ca într-o luni. Părul pieptănat, adus pe spate, lăsând libere urechile, proaspăt ras, cu o mustaţă atât de subţire, încât am crede că e desenată cu cerneală chinezească. Nu-i rău, nu? Şi *look*-ul acela de diplomat perfect, costumul negru cu dungi gri, nodul Windsor la cravată – dacă mama lui ar mai fi fost acolo să-l vadă, mereu elegant, tras la patru ace, frumos aşa cum trebuie să fie un Gary. Dar Mina Kacew nu e acolo. Nici la La Paz şi nici la Paris, unde rotativele se învârt la capacitate maximă, înghit hârtia albă sub privirea copleşită a lui Gaston, o mestecă şi apoi o scuipă imediat, plină de greutatea lui Morel şi a turmei lui de elefanţi. Şi cireaşa de pe tort: coperta cărţii e înconjurată de o banderolă roşie, pe care scrie, cu litere mari: PRIX GONCOURT 1956.

„Nobelul, domnule ambasador! Nobelul! Aţi câştigat Premiul Nobel!“Abia a intrat în biroul lui, că este întâmpinat cu exclamaţii. Nobelul? Se gândeşte la el, sigur, şi nu doar când se rade. Cu şase ani mai devreme, a mărturisit-o într-o scrisoare către Louis Jouvet. Îi spune, în scrisoare, că e fericit să afle că Faulkner a obţinut Premiul Nobel. Că, de altfel, şi el ar vrea mult să-l obţină într-o zi. Că necazul, dragă Louis, e că vreau să fiu un fel de geniu. Talentul mă plictiseşte, dar geniul nu există decât ca titlu postum – privinţă în care nu putem să nu-i dăm dreptate (oare credem că, dacă Proust, Nerval sau Rimbaud ar trăi în zilele noastre, ar pluti la mii de leghe deasupra vieţii obişnuite a muritorilor? Putem crede cu adevărat că ar fi unanim elogiaţi? Şi-ar avea lăudătorii lor, fără îndoială, dar

şi detractori pe măsură: Proust ar fi lăudat în cutare jurnal, şi denigrat în altul; în saloanele literare, oamenii ar trece prin faţa bravului Gérard şi a teancului său de exemplare nevândute, pentru a cere un autograf pe ultimul roman al unui cântăreţ la modă; într-o sâmbătă seara, la televizor, cronicarul unei emisiuni s-ar apuca să-i explice lui Rimbaud ce este poezia, iar Rimbaud, cum a făcut-o atât de bine în faţa lui Carjat, s-ar enerva şi ar părăsi platoul de filmare, apoi Franţa, ar lăsa baltă, o dată pentru totdeauna, vechiturile poetice şi s-ar duce să vândă arme celui care oferă mai mult, mustăciosului din Damasc sau bărbosului din Mossul, ar încasa gloanţe, ar avea un picior artificial, o proteză din titan cu care ar bate caldarâmul din Charleville, în râsetele batjocoritoare ale localnicilor).

Nobelul, aşadar. Gary ar vrea să-l obţină într-o zi. Dacă Faulkner l-a câştigat, totul e permis. Căci cine e Faulkner, la urma urmei, dacă nu fiul unui vânzător de feronerie şi articole de menaj, un ţărănoi, un omuleţ de un metru şaizeci şi cinci, din Oxford, Mississippi, intrat în limba literară ca un provincial necioplit. Iar dacă Faulkner, îşi spune Gary, născut într-un colţ de provincie din Confederaţie, pe teritoriul purtătorilor de cagule ascuţite, acolo unde, noaptea, sub stejarii uriaşi, erau spânzuraţi *niggers* de picioare, dacă William Faulkner a făcut călătoria până la Stockholm, nu există nici un motiv ca el însuşi, „bastard al stepei“, mic „tătar amestecat cu evreu“, născut Roman Kacew în ţara pogromurilor, să n-o poată face, la rândul lui, într-o zi, nu-i aşa?

Ba poate că da. Deci Nobelul, de ce nu, cine ştie, dar nu pentru atât de puţine cărţi, dintre care doar câteva au avut succes, şi mai ales nu atât de tânăr, la patruzeci şi doi de ani – nu e suficient de bătrân pentru a crede în şansele la Nobel, şi atunci el spune că nu, nu e posibil, nu cred în aşa ceva. Urmează apoi telegramele. Ia una, la întâmplare, o citeşte, înţelege că s-a înşelat: Laureat Goncourt – stop – Bravo – stop – venit la Paris imediat – stop.

N-are timp să sară în sus de bucurie, căci imediat dă năvală un jurnalist bolivian, pe care mi-l imaginez în impermeabil bej şi pălărie moale (dar nu e exclus să fie îmbrăcat într-un simplu poncho, pentru *culoare locală*), cu o ţigară Chesterfield în colţul gurii, având un stilou în mâna dreaptă şi în stânga – un carneţel cu spirală, care a însemnat atât de mult pentru

recrutarea tinerilor în presă. O reacţie din partea dumneavoastră, *señor* Gary? *Señor* Gary jubilează, ar vrea să se lase pe vine şi să danseze *kalinka*. E atât de fericit, dacă aţi şti. E o bucurie intensă, violentă, cum rar a mai simţit, o bucurie excesivă, pe care ar lăsa-o nestingherit să se manifeste la lumina zilei. Dar apoi îşi aminteşte că e diplomat, fost combatant al Franţei libere, tovarăş de drum al Eliberării. Că a fost decorat de General în persoană. Sub Arcul de Triumf. Aşa că se stăpâneşte, şi cu o voce plină de gravitate, spune simplu: sunt fericit.

Mai adaugă că va lua un avion cât de repede cu putinţă. Că aşteaptă următorul buletin meteo. Jurnalistul îl întreabă când s-a născut, unde s-a născut, ce origini are. În 1914, spune Gary, reluându-şi fabulaţiile: în Rusia, dintr-un tată actor şi o mamă franţuzoaică. Jurnalistul notează. Gary se amuză *in petto*. Care au fost primele lui lecturi? La unsprezece ani, a citit *Don Quijote*, la doisprezece, *Mânăstirea din Parma*, dar n-a înţeles nimic. Influenţele lui literare? Malraux, Gogol şi Kessel. Balzac nu? Nu, îmi provoacă un fel de oroare. Şi în prezent, ce face, în afară de scris? Sunt consul general, domnule. Scriitor diplomat. Ca Giraudoux. Ca Saint-John Perse. Ca Paul Morand. Apoi se răzgândeşte: de fapt, nu chiar ca Saint-John Perse. Şi chiar mai puţin decât Paul Morand. Crede că Bolivia e pe gustul lui? Desigur: aici există lame, indieni, platouri aride, zăpezi eterne, oraşe moarte, vulturi, văi tropicale, căutători de aur, fluturi uriaşi şi ponchouri boliviene, cum să nu iubeşti ţara asta? Şi în romanul dumneavoastră, întreabă jurnalistul, despre ce e vorba? Cum aşa, îi spune Gary, amuzându-se, nu l-aţi citit? Pentru că n-am avut timp, răspunde jurnalistul, încurcat. Bine, îşi spune Gary, care vede aici o ocazie de a-i juca o farsă: în roman e vorba despre un vânător de elefanţi. Perfect, *muchacho*, îi trece prin cap jurnalistului, n-am de gând să înghit cele patru sute patruzeci şi trei de pagini ale tale ca să-mi fac articolul. *Muchas gracias*, conchide el, strângând mâna scriitorului, şi drum bun la Paris. După care îşi închide carneţelul, pune capacul stiloului, îşi potriveşte pălăria şi se răsuceşte pe călcâie.

Iar apoi Gary devine din nou Kacew. E iarăşi micul Roman, şi îşi aminteşte de curtea imobilului în care a locuit în Wilno. De bucăţile de rahat turcesc, şi de privirea acelui om mărunţel, cufundată într-a lui cu o

mută implorare. Şi renunţă la farsă (oare chiar o face?), spunându-i jurnalistului, pe care-l prinde de mâneca impermeabilului (sau a ponchoului?): dar, mai ales, nu uitaţi să scrieţi în articol că, la numărul 16, pe strada Wielka Pohulanka, la Wilno, locuia un anume domn Piekielny.

80

Nu ştiu dacă cererea i-a fost respectată. Ştiu doar că, a doua zi, pe prima pagină, ziarele boliviene au titrat, fără să precizeze că era vorba despre un scriitor francez: *Premio Goncourt aquí* – „Premiul Goncourt e aici“. Şi că romanul lui evoca viaţa unui vânător de elefanţi.

81

Nu ştiu nici dacă Gary l-a reţinut, pur şi simplu, pe jurnalist, trăgându-l de mânecă. Dar îmi place să cred că o tânără fată din Potosí ori din La Paz, venită în vizită la bunica ei, într-o după-amiază cu soare rece, cum poate să fie acolo de-a lungul întregului an, scotocind într-o valiză cu fotografii şi scrisori, poate că a dat, din întâmplare, peste un teanc de ziare vechi şi a extras unul la nimereală, l-a deschis şi a citit acolo, scris cu litere mari, numele lui ROMAIN GARY, care poate că-i spunea vag ceva, iar dedesubt, cu litere mici, celălalt nume, care cu siguranţă nu-i spunea nimic, straniu şi princiar, cu majusculă, strălucitor, al unui anumit *señor* Piekielny.

82

Nu ştiu, în fine, ce ar fi zis Mina Kacew aflând că fiul ei obţinuse Premiul Goncourt. Atunci când a publicat, pentru prima dată, „publicată pe o pagină întreagă, cu numele meu cu aldine“, o nuvelă în *Gringoire* – pe vremea când „marele hebdomadar parizian, politic, literar“ abia începea să devină fiţuica fără valoare care va ajunge ulterior –, mama lui şi-a strecurat în geantă faimosul număr, de care nu s-a mai despărţit niciodată, luându-l cu ea chiar şi la piaţă, pe *rue* de la Buffa[52]: „La cea mai măruntă sfadă, scrie Gary în *Promisiunea zorilor*, îl scotea de la locul lui, îl despăturea, îi vâra

pagina împodobită cu numele meu în nasul vrăjmaşului, şi zicea:

— *Să nu uitaţi cu cine aveţi de-a face!* Apoi, cu fruntea sus, părăsea triumfătoare terenul, urmărită de privirile uluite“.

83

(Eram pe punctul de a încheia scrierea acestei cărţi, când, într-o duminică de octombrie, m-am dus să le fac o vizită părinţilor mei. În ziua aceea, se ţinea Târgul de vechituri din Amiens, un târg imens, unde găseşti de toate şi nimic, mai ales nimic, dar nu se ştie niciodată, aşa că m-am hotărât să fac un tur pe acolo. Mii de expozanţi vindeau la preţuri de nimic obiecte de toate felurile – haine second hand, DVD-uri deja văzute, faianţă ciobită, vulpi împăiate, ba chiar am văzut şi *sex toys* uzate –, şi mă pregăteam să plec când, pe o scândură montată pe picioare de lemn, acoperită cu o prelată de plastic transparent – vremea era aproape frumoasă, ploua uşurel –, am văzut, între bibelouri şi alte mărunţişuri, o colecţie imensă din *Gringoire*. Ştiam că, în 1935, un tânăr de douăzeci de ani pe nume Romain Kacew publicase aici două nuvele, şi că era vorba despre primele lui scrieri. M-am apucat să scotocesc în teancul de ziare, la început fără prea multe iluzii, apoi din ce în ce mai încrezător, întorcând fiecare pagină a fiecărui exemplar din anul 1935, urmărit de privirea indiferentă, apoi curioasă, deconcertată a expozantului – ce puteam să caut în vechiturile acelea, cu atâta nerăbdare? –, când, peste vreo jumătate de oră, în partea inferioară din dreapta a paginii cu numărul 13 a nr. 342, datat vineri
24 mai 1935, vândut cu 0,75 franci, la un tiraj de 476.500 de exemplare, am dat peste această reclamă:

Câştigaţi în greutate numai în trei săptămâni

De trei săptămâni, de când am luat prima cutie de Florentol, am observat o creştere în greutate de trei kilograme, scrie dra V…, Blois (L.-et-Ch.)[53]. Florentolul, cu o compoziţie din plante şi complet inofensiv, va oferi un plus de volum siluetei dumneavoastră, va da rotunjime obrajilor supţi, va face să dispară scobitura din dreptul claviculei. În timp ce greutatea dumneavoastră creşte, şi dumneavoastră veţi fi mai puternică. Cutia cu 30 de comprimate: 16 franci. Un tratament complet (120 de comprimate): 55 franci. Transport gratuit asigurat de Laboratoarele P. Florentol, 11 *ter*, *avenue* de Ségur, Paris. Broşură oferită gratis.

Un coup de feu claqua, dehors. Les deux hommes sursautèrent. Le phono s'étrangla dans un dernier glapissement tragique.

Romain KACEW.

Gagnez du poids en trois semaines

Depuis trois semaines que j'ai pris la première boîte de Florentol, j'ai noté une augmentation de trois kilos, écrit Mlle V..., Blois (L.-et-Ch.). Le Florentol, composé de plantes et absolument inoffensif, étoffera votre silhouette, remplira vos joues creuses, fera disparaître vos salières. En même temps que votre poids augmente, vos forces seront accrues. La boîte de 30 cachets : 16 francs. La cure complète (120 cachets) : 55 francs. Envoi franco par les Laboratoires P. Florentol, 11 *ter*, avenue de Ségur, Paris. Brochure gratis.

Citind reclama cu aproape un secol mai târziu, în epoca regimurilor de slăbit şi a triumfului siluetei famelice, mi s-a părut atât de caraghioasă, încât era cât pe ce să nu observ, chiar deasupra reclamei, scris „cu caractere îngroşate“, numele KACEW: ţineam în mâini *Une petite femme*, nuvela lui „publicată pe o pagină întreagă“. Am exultat, ca şi când tocmai descoperisem comoara lui Rackham cel Roşu[54], l-am întrebat pe expozant cât costa exemplarul cu pricina – era o sumă atât de derizorie, încât i-am dat dublu, şi am văzut licărindu-i în ochi o scânteie de stupoare, ceva de genul „cu siguranţă tipul ăsta e nebun“ –, după care am plecat fericit, cu pasul uşor, ţinând sub braţ exemplarul din *Gringoire* şi jubilând aşa cum jubilase Mina Kacew, printre tarabele pieţei din *rue* de la Buffa, la Nisa, în primăvara lui 1935.

84

Dacă judecăm după reacţia exagerată a mamei sale *pentru o simplă nuvelă într-un hebdomadar*, putem să ne întrebăm până unde ar fi mers dacă ar fi aflat că fiului ei i se decernase cel mai prestigios dintre premiile literare. Ar fi avut 77 de ani în anul acela. La vârsta asta, nu mai ai entuziasmul zgomotos al tinereţii, dar mai poţi totuşi să ieşi, cu braţele ridicate în aer, în faţa hotelului-pensiune Mermonts, cu o expresie triumfătoare pe faţă şi lacrimi pe obraji, iar în ochi cu focul sacru al

revanşei, să te sprijini cu o mână în mânerul bastonului, şi cu cealaltă să schiţezi V-ul Victoriei, iar apoi să traversezi piaţa din *rue* de la Buffa, strigând cu o voce răguşită, v-am spus eu, după care să te îndrepţi spre plajă, să te aşezi cu picioarele în apă şi să te laşi îmbătată de soare, legănată de zgomotul valurilor, mângâiată de spuma lor, în preajma valurilor exact atât cât trebuie pentru a resimţi un plus de freamăt, să priveşti în depărtare, acolo unde se topesc nuanţele de albastru, unde imensitatea mării atinge infinitul cerului, iar apoi să închizi ochii şi să adormi pentru totdeauna, cuprinsă de beţia datoriei împlinite, cu chipul calm, senin, înnobilat de surâsul celor care dispar cu inima uşoară, având ca ultimă socoteală justificarea unei vieţi.

85

Oare ce-ar fi spus mama mea dacă aş fi susţinut această teză căreia m-am sustras? Ar fi improvizat oare un dans al bucuriei în faţa privirilor uimite ale juriului? După blocajul avut la facultate, nu mai mergeam la cursuri, dar îmi dădeam, în fiecare an, conştiincios, examenele. O lună de recapitulări intensive îmi era de ajuns ca să păstrez intactă iluzia, iar în restul timpului citeam şi scriam. După trei ani de muncă, am trimis un manuscris la douăzeci de edituri, din partea cărora aşteptam, de douăzeci de ori, gloria şi averea: am primit doar douăzeci de scrisori în care eram refuzat. Vezi, mi-a zis mama, scrisul nu e pentru tine. Şi mi-a cerut să renunţ la astfel de himere, şi să reiau ceea ce ea numea *dreapta cale a dreptului*. Poate că avea dreptate: recitind azi acest manuscris, sunt mirat că nici un editor, printr-o scrisoare recomandată cu confirmare de primire, nu mi-a cerut expres să încetez imediat să mai scriu (îmi închipui şi argumentul: pentru binele dumneavoastră, tinere, şi pentru cel al literaturii).

Apoi m-am mutat la Lyon ca să joc hochei; citeam în continuare cu frenezie, dar vreme de mai bine de un an, am fost incapabil să mai scriu vreun rând, aşa că, dat fiind că aveam ceva timp, am început o teză despre *Executarea sentinţelor arbitrale internaţionale faţă în faţă cu imunitatea de executare a statelor* (nici eu nu prea ştiu cu adevărat despre ce e vorba). Tuturor celor cu care i se întâmpla să se întâlnească mama le vorbea despre

fiul ei doctor în drept, *viitor* doctor, se corecta ea din grijă pentru deontologia personală, în sfârşit, adăuga ea, e doar o chestiune de timp: teza lui va fi gata în curând (ceea ce era fals, evident). Şi nu uita niciodată să precizeze: ţine chiar şi cursuri la facultate (ceea ce, pentru moment, era adevărat). Îmi aduc aminte şi acum de o dimineaţă de luni din octombrie, în care, pentru prima dată, m-am trezit nu într-o clasă de curs, ci *în faţa* ei. Aveam 23 de ani, iar studenţii mei – ceva mai puţin: a trebuit să mă îmbrac cu un costum pentru a mă îmbătrâni întrucâtva la modul simbolic. Media de vârstă, în ziua aceea, s-a mărit sensibil graţie prezenţei unei tinere sexagenare: se trezise în plină noapte şi parcursese tot drumul Amiens–Lyon pentru a asista la ceea ce ea numea „lecţia mea inaugurală“, în realitate un seminar de drept internaţional privat de o oră şi jumătate, ţinut în faţa a vreo treizeci de studenţi, dintre care jumătate au adormit înainte de sfârşitul lui.

Celor mai merituoşi dintre ei le ofeream cărţi, în speranţa secretă de a-i vedea abandonând dreptul în favoarea unor căi lăturalnice – literatura era una dintre ele. Totul se petrecea cum nu se poate mai bine în cea mai bună dintre lumi, dar baremul meu de notaţie s-a aflat, a ajuns până la urechile decanului, în al cărui birou am fost convocat. Mi s-a spus, a declarat el, că le cereţi studenţilor să recite poeme de Baudelaire, Lamartine şi Rimbaud, şi că aceste poeme le aduc puncte bonus, iar aceste puncte le măresc sensibil media, e adevărat? Da, am răspuns, pledez vinovat. Nu cred că v-a scăpat faptul că aici e o facultate de drept, a reluat directorul, iar nu Cercul poeţilor dispăruţi. Imaginaţi-vă o clipă că un student, simţindu-se lezat, ar aduce afacerea în faţa tribunalului: lucrul acesta ar putea să dăuneze reputaţiei noastre. Iar eu, am întrebat naiv, ce pedeapsă risc? Nu mare lucru, a zis, cel mult un euro simbolic, ca reparaţie a prejudiciului moral. Atunci o să dau doi euro, am răspuns, pentru orice eventualitate.

N-a fost nici un proces. Mi s-a dat, totuşi, de înţeles că aş face mai bine să abandonez *momentan* cursul pe care-l ţineam, pentru a mă consacra în întregime tezei. Ceea ce am şi făcut vreo câteva luni, după care am renunţat, încetul cu încetul, la doctrină, notele de jurisprudenţă, coduri şi tratate: mă apucasem din nou de scris. Doi ani mai târziu, am trimis manuscrisul la adresa din strada Sébastien-Bottin nr. 5. Eram la aeroportul din Lyon, în

sala de îmbarcare, când am primit un mail de la Jean-Marie Laclavetine, editor la Gallimard. L-am citit dintr-o suflare, pe micul ecran al telefonului, tremurând, cu respiraţia tăiată. Apoi l-am citit din nou, încet, rând cu rând: urma să fiu publicat în colecţia „Blanche“. Stewardesa căreia i-am arătat biletul de avion, văzându-mi ochii aburiţi de lacrimi şi crezând că era vorba de o fobie de avion, mi-a zis să nu-mi fac griji, *zborul urma să se petreacă bine*. Când i-am dat mamei vestea, câteva zile mai târziu, a plâns şi ea. Erau lacrimi de tristeţe. M-a privit îndelung, consternată, apoi a clătinat din cap, zicând: Ce o să se aleagă de tine?

86

Această primă carte a obţinut câteva premii literare – pentru motive pe care nu mi le explic, dar sunt, pare-se, lucruri care se întâmplă. Nu văd aici nici o glorie, şi alţi autori meritau aceste premii la fel de mult; am fost cel mai norocos, asta-i tot. Şi totuşi, nu mi-am stricat plăcerea: nu aveam cu ce să-mi cumpăr un apartament pe *rue* du Bac (sau poate doar trei metri pătraţi, cel mult, ţinând cont de preţurile imobiliare din arondismentul al VII-lea), dar mi-am putut oferi un scuter – care mi-a fost furat doi ani mai târziu, la doar câteva zile după ce mă mutasem, lucru care m-a scutit de corvoada administrativă a schimbării de adresă pe certificatul de înmatriculare.

Unul din aceste premii – la drept vorbind, nu era chiar un premiu, ci o bursă, adică un premiu prin anticipare pentru o carte aflată încă într-o stare incertă în mintea autorului – era mai degrabă bine dotat (să zicem un bun metru pătrat). Eram în competiţie cu doi tineri scriitori – care îmi sunt şi prieteni: unul se numeşte Arthur, iar celălalt – pe care îl cunoaşteţi – Clément. Cu trei minute înainte de decernare, am făcut un soi de pact: laureatul urma să verse o parte din câştiguri celorlalţi doi. Am câştigat premiul şi, aşa cum conveniserăm, m-am achitat de promisiune: peste câteva zile, cei doi nefericiţi candidaţi au găsit, fiecare dintre ei, în cutia poştală un cec semnat de mâna mea. Unul şi-a oferit o maşină de spălat, celălalt – o noapte în compania unei *call-girl* (şi să nu contaţi pe mine să spun cine ce a făcut, n-o să mărturisesc niciodată că hainele lui Arthur sunt

mereu impecabile). Mama a întâmpinat vestea cu circumspecţie: o bursă? Ca să scrii? Şi dreptul?

Un alt premiu, numit *al Vocaţiei* (o jumătate de metru pătrat), mi-a fost decernat pe terasa de pe acoperiş a unei mari întreprinderi de pe Champs-Élysées, cu vedere spre Arcul de Triumf. Mama s-a scutit de o deplasare. Gary *al tău* a fost decorat de generalul de Gaulle *sub* Arcul de Triumf, şi tu te mulţumeşti cu o simplă vedere ce dă *spre* Arcul de Triumf? Vorbeşti despre un triumf, dar singura ta vocaţie este dreptul.

Şi totuşi, mama a făcut o dată drumul dus-întors Amiens–Paris. În ziua aceea, eram primit *sub Cupolă*, unde Academia Franceză trebuia să-mi înmâneze solemn un sfert de metru pătrat. Am ajuns cu întârziere pe *quai* de Conti, ţinându-mi cravata în mână (n-am ştiut niciodată s-o înnod), şi l-am regăsit pe tata, care mi-a făcut un nod de cravată după toate regulile, între două rânduri de gărzi republicane cu săbiile la vedere şi în bătaia tobelor. Mama era deja înăuntru. Caută pe cineva, mi-a spus tata, care nu ştia mai multe – dar poate că se înţelesese cu ea. Ceremonia a fost urmată de un bufet. Erau acolo laureaţii, familiile şi prietenii lor, academicienii purtând bicorn şi costumul lor brodat cu ramuri verzi de măslin, şi mama mea, mereu la pândă. Punea ea la cale ceva. Am întrebat-o dacă se simte bine. Da, da, a răspuns ea evaziv, ocolindu-mi întrebarea. Atunci şi-a făcut apariţia Jean-Christophe Rufin. El nu era *doar* academician. Nici *doar* scriitor. Făcuse studii serioase. Şi îndelungate. Medicină. Nouă ani cel puţin. Un tip ca lumea. Mama s-a precipitat către el: Spuneţi-i fiului meu că literatura o fi ea ceva, dar că ar trebui mai degrabă să-şi termine teza în drept. M-am hotărât, în ziua aceea, să-mi abandonez cu adevărat teza.

87

Când Gary se întoarce, în cele din urmă, de la La Paz, la sfârşitul lui decembrie, e sărbătorit la Paris. Se opreşte la hotelul Pont Royal, foarte aproape de editura Gallimard. E recunoscut pe stradă, la Lipp chelnerii îi spun *Domnul Goncourt*, are tot Parisul, aproape tot Parisul la picioarele lui încălţate cu pantofi Weston perfect lustruiţi, şi cum asta, pe legea mea, nu-i displace deloc, îşi spune de ce n-ar invita toată lumea asta distinsă la o cină?

Tot Parisul descinde atunci la Jean de Lipkowski, pe bulevardul Saint-Germain. Despre această cină cred că ştiu aproape tot ce poate fi ştiut: hainele pe care le purta Gary în seara aceea, culoarea taiorului soţiei sale, discursul pe care l-a ţinut, accentele de umor şi nemulţumirile exprimate, critica criticii pe care a făcut-o, numărul şi numele convivilor, cei care au fost invitaţi, dar n-au venit (Albert şi Jean-Paul), ce li s-a dat să bea şi să mănânce, sub ce lustre, la ce etaj şi la ce oră, iar dacă aş simţi nevoia, aş putea, într-adevăr, să vă conduc acolo, la cină, dar în fine, petrecerile astea m-au plictisit mereu într-o oarecare măsură şi sunt deja în pat.

88

Ca oricare dintre noi, scriitorul primeşte scrisori, de regulă apeluri la tot felul de cotizaţii, dar uneori – se întâmplă şi asta –, scrisori de la cititori. Majoritatea sunt flatante; unele sunt ceva mai puţin: autorii scrisorilor îi explică, punct cu punct, cu exemple la îndemână, de ce au detestat cartea, cât de mult s-au plictisit la lectură, cum ar fi trebuit să procedeze; alte scrisori n-au nimic de-a face cu cărţile lui: sunt solicitări diverse şi variate (şi eu scriu, cum aş putea să fiu publicat?), întrebări indiscrete (sunteţi celibatar?), cereri în căsătorie însoţite de fotografii deocheate, de un post-scriptum echivoc (P.S.: Sunteţi Vărsător, şi eu sunt Fecioară – doar una dintre aceste aserţiuni are legătură cu astrologia) ori mult mai puţin echivoc (P.S.: Am visat, noaptea trecută, pana dumneavoastră în călimara mea). Iar alte scrisori, în fine, îi comunică detalii despre moartea tatălui.

A fost cazul lui Gary, la scurt timp după primirea Premiului Goncourt: „Printre scrisorile care-mi sosiseră cu acest prilej, se afla una care îmi oferea detalii asupra morţii celui pe care-l cunoscusem atât de puţin. Nici vorbă să fi murit în camera de gazare, după cum mi se spusese. Murise de frică, pe drumul supliciului, la câţiva paşi de intrare. Cel care-mi trimitea scrisoarea fusese funcţionarul de la poartă, recepţionerul – nu ştiu cum să-i zic, nici ce funcţie oficială îndeplinea. În scrisoarea lui scria, fără îndoială ca să-mi facă plăcere, că tata nu ajunsese până la camera de gazare şi că picase secerat de spaimă înainte să intre. Am rămas multă vreme cu scrisoarea în mână; am ieşit apoi pe scările de la *NRF*, m-am sprijinit de

balustradă şi am rămas acolo, nu mai ştiu cât timp, cu hainele mele croite la Londra, cu titlul meu de însărcinat cu afaceri al Franţei, cu Crucea Eliberării, în cocarda Legiunii de Onoare şi cu Premiul Goncourt. Am avut noroc: Albert Camus trecea pe acolo şi, văzându-mă întors pe dos, m-a luat la el în birou. Bărbatul care murise aşa cum murise fusese un străin pentru mine, însă în ziua aceea a devenit tatăl meu pentru totdeauna“.

89

La drept vorbind, Gary n-a primit niciodată scrisoarea aceasta. Tatăl lui n-a murit de frică pe drumul către camera de gazare, aşa cum a pretins-o deseori.

Există câteva fotografii ale lui Arieh-Leib Kacew, dintre care una a fost făcută în epoca în care mamele învăţau unde se află Dardanelele, Marne, Somme şi Verdun, câmpurile de sfeclă şi de obuze din care fiii lor nu se mai întorceau – sau dacă se întorceau, veneau cu un braţ prins în bandaj, un picior făcut praf, faţa stâlcită, inima de piatră şi corpul plin de plumb. El se află însă pe un alt front, la est, foarte aproape de câmpul de bătălie cazac, în comparaţie cu care câmpul de bătaie cazac era un simplu joc de copii. E un bărbat încă tânăr, mobilizat în armata imperială rusească printre alte douăzeci de milioane de bărbaţi încă tineri. Pozează mândru, trei sferturi, ţinând casca cu vizieră din piele puţin într-o parte, cu mâinile în buzunarele hainei de postav gros, abdomenul rotund sub centură şi torsul bombat, cu privirea dură, şi totuşi prea blândă pentru război. Nu zâmbeşte. A strecurat, fără îndoială, fotografia într-un plic pe care l-a trimis deîndată soţiei sale, fotografie însoţită poate de o scrisoare în care le trimitea mii de sărutări, ei şi fiului lor, ştiind că scrisoarea va fi citită, iar fotografia păstrată cu sfinţenie, dar neştiind că, mai târziu, după război, celălalt război (fiindcă va mai fi unul, nu mai puţin sălbatic şi crud), pe spatele acestei fotografii fiul lui va scrie următoarele, având grijă să sublinieze de trei ori cuvântul *tată*: „Fotografie a tatălui meu Leib Kacew, în timpul serviciului militar în Rusia. A murit pe drumul către camera de gazare“.

Şi totuşi, nu e adevărat. Nu ştiu cum să vorbesc despre acest tată al lui. Am evitat multă vreme scrierea acestui pasaj, pentru că nu găseam tonul

potrivit. Dar există un singur ton potrivit? Mă voi mulţumi să consemnez faptele. La începutul lui 1925, Arieh-Leib Kacew o părăseşte pe Mina, mama lui Roman, pentru Frida Bojarski, cu şaptesprezece ani mai tânără decât ea. Din această uniune se vor naşte doi copii: Valentina, la începutul lui iunie 1925, şi Pavel, în martie 1926. În aceeaşi epocă, Roman şi mama lui părăsesc Wilno şi ajung la Varşovia, apoi la Nisa. Anii trec şi începe războiul: în ghetoul din Wilno, pentru a scăpa de deportare, Leib se face coşar şi spune că are cu zece ani mai puţin. În luna septembrie 1943, Frida, Valentina şi Pavel sunt deportaţi în lagărul Klooga, în Estonia. În septembrie 1944, pentru că Armata Roşie se apropie, naziştii lichidează lagărul. Mai mult de două mii de prizonieri sunt ucişi, unii de un glonţ în ceafă, alţii stropiţi cu benzină şi arşi de vii. Printre ei se află Frida, patruzeci şi opt de ani, Valentina, nouăsprezece ani, şi Pavel, optsprezece ani.

Nu ştiu dacă Gary îşi detesta tatăl într-atât încât să-i falsifice moartea, sau dacă, în fond, îl iubea în secret, ori dacă-l iubea în aceeaşi măsură în care îl detesta, şi dacă, refuzând să-i treacă moartea la categoria pierderi şi câştiguri, a refuzat în egală măsură să o înfăţişeze aşa cum a fost. Dar poate că nu e inutil să restabilim adevărul: tatăl lui a murit în 1943, în pădurea Ponar, la zece kilometri de Wilno, de mâna unui mic funcţionar al Shoahului, unul dintre cei care trăgeau gloanţe în ceafă evreilor la marginea unei gropi, servitor zelos al acelor escadroane care în limba naziştilor – limba lui Schiller şi a lui Goethe, a *lied*urilor şi a *Simfoniei a Noua* – împrumutau numele *Einsatzgruppen*, nume al cărui ecou ne arde buzele şi ne sfâşie inima fără încetare.

90

La începutul lui septembrie 1939, în curtea din strada Wielka-Pohulanka nu se vorba încă germana. Se vorbea mai ales polonă, idiş, ebraică şi puţină rusă, dar nu prea multă. Or în scurtă vreme, urma să se audă vorbindu-se foarte des rusa, lucru care nu era pe placul locuitorilor din Wilno: soldaţi în uniforme kaki ai Armatei Roşii urmau să se instaleze în oraşul lor, să rămână acolo timp îndelungat şi să pronunţe cuvinte precum *vodka* şi *şapka* (vorbesc puţin rusa, cum se vede) în toate zilele săptămânii, inclusiv

duminica, ce se scrie în rusă *неделя*. Anul 1939 tocmai începuse într-o duminică, şi în duminica aceea, în mod injust, cei care, la Wilno, preziseseră un an dificil au fost invitaţi să-şi ţină pentru ei părerea. Lucrurile, nu-i aşa, se vor aranja ele într-un final.

Nu chiar. Pacea nu era la ordinea zilei. Da, într-adevăr, la sfârşitul lui ’38, la München[55], i se scosese capul din apă, dar fusese dată la fund la fel de repede. *Si vis bellum, para bellum*.[56] Părţile beligerante doriseră acest război, se pregătiseră cum trebuie pentru el, atât de bine încât pactelor de nonagresiune le succedaseră pactele de asistenţă reciprocă în caz de agresiune, rezultat, câteva luni mai târziu, Germania ocupa Boemia şi Moravia, Ungaria ocupa Rutenia, iar în lambriurile aurite ale cancelariilor, diplomaţii îşi petreceau zilele schimbând misive între ei: acţiunile mustăciosului de la Berlin trebuiau (puternic) deplânse, (hotărât) regretate, sau (ferm) condamnate?

Şi mai era şi faimosul pact germano-sovietic, în termenii căruia Armata Roşie şi armata nazistă se angajau public, în caz de conflict, să nu intervină una împotriva celeilalte, şi în virtutea căruia, în caz de victorie, urmau să împartă în secret tortul învingătorilor. În acea zi de 23 august 1939, Ribbentrop şi Molotov au băut un pahar al prieteniei. *Prost!*, a zis unul, la care celălalt i-a replicat: *Za vashe zdorovie!* Zâmbiseră amândoi, dar acum era rândul evreilor să ciocnească.

91

„Cuvinte de felul acesta răsunau din toate părţile. Dădură mare glas zaporojenii şi simţiră întreaga lor putere. […] «Să spânzurăm toată jidovimea! tună un glas din mulţime. […] Să-i înecăm în Nipru pe toţi păgânii!» […] Cuvintele acestea, rostite de cineva din mulţime, trecură ca fulgerul prin toate capetele şi gloata se năpusti în mahala, cu gând să-i măcelărească pe toţi jidovii. […] Mulţimea îi înşfăcă pe jidovi şi prinse a-i arunca în valuri. Răsunau de pretutindeni vaiete, dar neînduplecaţii zaporojeni nu făceau decât să râdă la vederea picioarelor ce fluturau prin văzduh, care în papuci, care numai în ciorapi.“[57]

Pasajele de mai sus sunt extrase din *Taras Bulba*, primul roman al lui

Gogol. Textul de pe coperta a patra, în ediţia pe care am citit-o (care, în câteva rânduri, nesocotind plăcerea cititorului, dezvăluie în întregime intriga), începe prin a ne spune că e vorba de un „episod imaginar al luptei cazacilor împotriva polonezilor, în Ucraina secolului al XVII-lea“. Dar dacă înlocuim Nipru cu Vilnia, şi dacă „neînduplecaţilor zaporojeni“ li se substituie polonezii, aceste pasaje s-ar putea aplica la fel de bine situaţiei din Vilnius, în aprilie 1919, când, infanteria poloneză recucerind oraşul din mâinile Sovietelor, casele evreilor au fost prădate, magazinele jefuite, cimitirele profanate, în timp ce evreii au fost supuşi la tot felul de torturi rafinate, aruncaţi pe fereastră, arşi de vii sau înecaţi în apele Vilniei, cu mâinile legate la spate – şi totuşi asemenea lucruri erau nimica toată ţinând cont de ceea ce avea să urmeze.

92

La mai puţin de o lună după pactul la care se spusese *Prost!* şi *Za vashe zdorovie!*, Germania invadase Polonia, Franţa şi Marea Britanie declaraseră război Germaniei, şi Uniunea Sovietică intrase în Wilno. Piekielny ştia ce e războiul. Îl văzuse de-aproape, în 1914. Poate că războiul îl aruncase în Vilna, doar dacă nu se afla deja acolo, rămânând acolo, trăind din nimic, din milă, cu puţină pâine, cu puţin cvas în loc de pâine când cea din urmă lipsea, sau poate că era dintre acei *mineri din Westfalia* trimişi cel mai adesea forţat şi nu de bunăvoie să se umple de cărbune la o sută de metri sub pământ în zona Ruhrului, ori poate că se făcuse docher într-unul dintre porturile Balticii, unde frumoasa carte a lui Henri Minczeles îmi spune că puteai încărca şi descărca mărfuri cu treizeci de pfenigi pe zi, ori poate că fusese mai puţin norocos şi făcuse parte din batalionul celor cinci mii de recruţi evrei „semănând cu nişte deţinuţi, îmbrăcaţi în zdrenţe, escortaţi de jandarmi“, însărcinaţi să „doboare arbori, să-i strângă, să-i ducă în luminişuri“, sau poate, în sfârşit, că fusese trimis pe front, că fusese, precum tatăl micuţului Roman, unul dintre acei tineri smulşi de lângă mamele ori soţiile lor – dacă, în amarul lor, cunoscuseră această fericire inefabilă –, unul dintre băieţii aceia de douăzeci de ani care nu ţinuseră niciodată în mâinile lor aspre altceva decât o coasă, şi care urmau în curând să încalţe

bocancii, să-şi pună caschetele şi în spate raniţa de soldat, încărcaţi de muniţie, şi încurajaţi să astupe cu piepturile lor eroice gurile de tun inamice, ţinând în mâinile tremurătoare o simplă puşcă cu baionetă – iar dacă asta era situaţia, în ce măsură tremuraseră oare aceste mâini, atunci când, cu casca militară pe cap şi puşca la umăr, fusese somat să tragă? Nu vom şti niciodată. Putem imagina mii de variante, dar un lucru e sigur: Piekielny ştia ce e războiul, şi el putea să înceapă din nou, dar nimeni şi nimic – nici măcar Sovietele – nu-l vor împiedica să cânte la vioară, privind stelele de pe cer.

93

Presimţind lovitura mârşavă pe care nu învăţaseră încă s-o numească *Operaţiunea Barbarossa*, Sovietele au început, în primăvara lui 1941, să deporteze masiv în Siberia: numai la Wilno, treizeci de mii de oameni – dintre care şase mii de evrei – au fost trimişi către est, pe motiv că erau „elemente antisovietice“ –, definiţia fiind destul de vagă pentru a-i cuprinde pe cei care le erau duşmani absoluţi, moderaţi sau care nu erau decât *susceptibili* de a le fi duşmani, sau putând fi extinsă la cei care avuseseră ghinion, care, din lipsă de un cuier, îşi atârnaseră şapca de un bust al lui Lenin, sau care făcuseră în public o remarcă inofensivă privitoare la lungimea mustăţilor Tătucului, în aşa fel încât nimeni nefiind la adăpost şi neputând fi sigur că va scăpa de Gulag, se mulţumeau cu toţii să spună că, într-o zi, vor pleca în călătorie: erau, pe de o parte, aceia care credeau că vor fi urcaţi în vagoane pentru animale şi trimişi în Siberia; şi de cealaltă, cei mai puţin optimişti, convinşi că vor face drumul pe jos.

Era mai bine să râzi decât să plângi, şi oamenii spuneau glume pe tema deportării, aşa cum era aceea, binecunoscută, pe care trebuie s-o fi auzit şi Piekielny în iunie 1941, despre trei prizonieri din Gulag care vorbesc între ei:

— Spune-mi, camarade, cum ai ajuns aici?

— Din cauza serviciului, a răspuns primul. Într-o dimineaţă am întârziat, şi am luat zece ani de muncă silnică pentru sabotaj în favoarea duşmanului.

— Eu, a zis cel de-al doilea, am ajuns mai devreme, şi am luat zece ani

pentru spionaj în favoarea duşmanului. Dar tu?

— O, a spus cel de-al treilea, eu ajungeam la timp în fiecare dimineaţă.

— Şi atunci?

— Păi am luat zece ani pentru conformism mic-burghez.

Aş fi putut să-l trimit în Siberia pe Piekielny al meu, aş fi putut să-l urc în convoaiele tremurătoare ce plecau din Wilno spre câmpiile albe din taiga, unde trunchiurile mestecenilor erau şi ele albe, dar nu de la zăpadă, ci pentru că acei *zeks* înfometaţi le râcâiau scoarţa şi o mâncau, după care se prăbuşeau în barăcile în care se înghesuiau claie peste grămadă în paturi de fier până în tavan, barăci jalnice din lemn, înconjurate de sârmă ghimpată şi de posturi de observaţie, unde locuia Dumnezeu, pe care, în vremea aceea, în zadar l-am fi căutat în bulbii şi în ramurile stelelor, aş fi putut, da, dar vreau să-l scutesc de toate acestea pe Piekielny, fiindcă era un friguros, aşa că îl abandonez aici, în curtea imobilului din strada Wielka Pohulanka, sub norii roşcaţi şi bruni ce se adună deasupra oraşului Wilno, şi mă întorc la Gary, care-mi vorbeşte atât de intens.

94

Lui Gary îi plăcea, într-adevăr, să vorbească. Mai ales despre el. La radio, la televizor, la ureche fetelor, în intimitate, la cafenea, între prieteni, sau cu mama lui, *ad patres in petto*[58]. Mi se întâmplă să visez că sunt la Paris, în anii ’60, să zicem în ’63, la începutul toamnei, şi că Gary e prietenul meu.

I-aş fi dat întâlnire la ora şapte seara, pe lângă Odéon, într-una din cafenelele care nu mai există astăzi, de pildă la Condé. Aş fi sosit, ca întotdeauna, cu o întârziere de zece minute (sunt de o inflexibilă punctualitate în întârzierile mele). L-aş fi aşteptat. Şi, într-un final, l-aş fi văzut apărând, discret, într-un poncho mexican, invocând nu ştiu ce motiv pentru a-şi justifica propria întârziere, un inoportun care l-a recunoscut pe stradă sau o admiratoare pe jumătate goală, ce-l aştepta, disponibilă, la uşă, şi mi-ar fi dat o strângere de mână virilă, urmată de o bătaie amicală pe spate, apoi ar fi ales o masă în fundul micii săli, departe de obişnuiţii locului, iar apoi nu, în cele din urmă, hai să mergem mai bine pe terasă. După care ar fi aruncat un ochi pe meniu, l-ar fi apostrofat pe chelner, i-ar fi

zis, amice, nota de plată e piperată aici, felurile de mâncare sunt erotism de-a dreptul, dar preţurile – pură pornografie! Şi apoi m-ar fi întrebat ce mai faci, bătrâne, de cât timp, cinci ani, şase ani, nu ne-am mai văzut? Şapte! După ce au apărut *Les Racines*…? Doamne, ce trece timpul… Dacă vrei să ştii părerea mea, ticălosul ăsta ar trebui plasat în categoria hoţilor.

Eu n-aş fi spus nimic. Gary ar fi continuat să vorbească.

Era epoca în care Kléber Haedens mă căutase, îţi aminteşti, spune, îţi aminteşti ce lucruri oribile scria? „Avem regretul, dar şi datoria de a o spune, Romain Gary nu cunoaşte franceza, iar dacă eroul din *Les Racines du ciel* fondează un comitet pentru apărarea elefanţilor, credem că e necesar, de acum, să fondăm un comitet de apărare a limbii franceze împotriva lui Romain Gary.“ La dracu’, auzi, comitete de apărare a limbii franceze împotriva mea! Nu poţi să descrii drumul unei turme de elefanţi prin Africa, să evoci sudoarea, savana, pădurea virgină, aventurierii, şi să povesteşti toate astea în limba pe care o folosea prinţesa de Clèves sau ducesa de Guermantes! Oare nu pricep că îmi fixez rădăcinile literare în acest metisaj al meu? Că-mi extrag substanţa hrănitoare din această natură bastardă, în speranţa de a ajunge la ceva nou, original? Că voiam să scriu o carte dură, brutală, realistă, ceva care să aibă multă forţă? Că, dacă aş fi şlefuit stilul, cartea ar fi devenit rece ca o alegorie, o operă formală, în genul lui Poe, Alain Fournier ori Julien Gracq? Mă interesa forţa, pentru numele lui Dumnezeu! Dar de aici până la a spune că nu ştiu limba franceză! Dacă Goncourt-ul nu e suficient, să ştii că am obţinut, timp de şapte ani, premiul întâi la franceză la liceul din Nisa. Ce mai pot să zică alde Kléber Haedens şi ceilalţi? O să-ţi spun, în fond, ce-i doare pe ei, ce-i doare atât de tare, pe ticăloşii ăştia de critici… Ce-i doare pe ei, pentru că am decis să fiu vulgar, e faptul că un bastard le-a suflat Goncourt-ul chiar din nasul, şi barba, adevăraţilor francezi. Fiindcă nu, nu am o picătură de sânge francez. Dar Franţa, bătrâne, Franţa însăşi îmi curge prin vine.

Şi în calitate de reprezentant al Franţei, ceea ce am în vedere, ceea ce îmi doresc este romanul total, nimic mai puţin. Dar iată, în timpurile noastre, e mai bine să scrii în genul romanului totalitar, cel care domină istoria romanului de ficţiune în Occident, de la Kafka încoace. Romanul totalitar? E opusul romanului total: supunere în loc de stăpânire a mijloacelor. Kafka,

Céline, Camus, Sartre închid omul şi romanul într-o singură situaţie, o singură viziune, exclusivă. Ne ţintuiesc în fixitatea absolută, şi deci autoritară, iremediabilă, a definiţiei lor fără drept de apel, într-o condiţie fără ieşire: Kafka în angoasa incomprehensiunii, Céline în mizeria vieţii, Camus în absurd, Sartre în neant… Se poate şi mai rău decât romanul totalitar, îmi vei spune: romanul fără carne şi fără viscere, cel numit cu pompă *noul roman*… Se vede la ce poate duce asta: începi prin a exclude personajul din roman, şi sfârşeşti prin a masacra şase milioane de evrei. Cum aşa, exagerez?

Pentru moment, mă mulţumesc cu vechiul roman tradiţional. Romanul total, aşadar. După *Les Racines du ciel*, am publicat o satiră împotriva ONU, dar nu cu numele meu, nu, ci cu cel de – ţine-te bine – Fosco Sinibaldi. Nu-i rău, nu-i aşa? În fine, vorbesc despre pseudonim… Pentru că satira n-a mers deloc. Dar gata cu pseudonimele, nu mai fac aşa ceva. Apoi m-am apucat să scriu *Lady L.*, direct în engleză, un triumf în Statele Unite! Tocmai ce a apărut în Franţa, şi imaginează-ţi că lui de Gaulle i-a plăcut. E inspirată în mare măsură de Lesley, soţia mea, fosta mea soţie, căci ştii, fără îndoială, că am divorţat. Păi da, ce vrei, mă sufoca. Nu ne mai înţelegeam. Trebuie spus că vorbeam aceeaşi limbă. Bariera limbajului apare atunci când două persoane vorbesc aceeaşi limbă. Nu-i nici un mijloc să te mai înţelegi. Şi mai trebuie spus că eram căsătoriţi de şaptesprezece ani, şi în şaptesprezece ani, vasul se umple, încetul cu încetul. Adevărul e că există o cantitate incredibilă de picături care nu-l fac să dea pe-afară, şi apoi, într-o zi, fie că vrem sau nu, dă pe-afară, şi atunci totul s-a sfârşit, *kaputt*, poţi să tragi o linie peste iubire – chiar dacă nu înţeleg nici acum ideea că o iubire poate să se sfârşească: asta discreditează toată instituţia.

Trec de la una la alta, dar ştii că *Promisiunea zorilor* va fi ecranizată? Piekielny? Sigur că a existat! O ţăcălie, da. Pârlită de tutun. Dacă avea o redingotă? Posibil, da. Toate astea sunt atât de îndepărtate! Dacă cânta la vioară? În orice caz, eu nu l-am auzit niciodată. În Mexic, da, la sfârşitul lui ’58. În timpul ultimei noastre vacanţe, împreună cu Lesley. Camera 184, într-adevăr, dar zău că eşti bine informat!

O, uită-te la acest câine! Singurul loc de pe lume în care mai poţi întâlni un om demn de acest nume e privirea unui câine. Şi familia Kennedy are un

câine. Se numeşte Puşinka. Cum de ştiu asta? Am fost primiţi la Casa Albă, acum două luni. E un om remarcabil acest Kennedy! E din spiţa Generalului. E unul dintre acei oameni providenţiali cărora nu li se poate întâmpla nimic. Jean era încântată să o întâlnească pe Jackie.

Un înger blond. Jean, nu Jackie. Da, era deja măritată când am întâlnit-o. Cu un tânăr francez, avocat şi petrecăreţ, care ţinea neapărat să-l întâlnească pe consul. A venit însoţit de soţia lui şi a plecat fără ea, şi iată cum Jean Seberg a intrat în viaţa mea. O inimă pură. Din Midwest, da. Marshalltown, Iowa. Din fundul Statelor Unite ale Americii, cum zici. Mai departe nici că se poate – în afară de Wilno, probabil. Nu, nu m-am întors acolo niciodată.

Ah, ai văzut-o în filmele lui Preminger? Şi în Godard? Păi ia spune, îţi petreci viaţa la cinema! O tunsoare băieţească, o frunte înaltă, o gropiţă încântătoare în obrazul stâng. Dacă e înaltă? Mai degrabă mărunţică. Dacă e o blondă adevărată? Precum spicele de grâu. Nu, nu o deranjează expresiile de-a gata. Accentul ei? Delicios. Uneori, îmi spune: vă prrrivesc până când o să renunţaţi să mă mai prrriviţi aşa. Dar eu aş putea s-o privesc întruna, ore întregi, pe micuţă. Îi plac Brando, James Dean, dreptatea, egalitatea, vechii scriitori francezi… Da, ştiu. Are cu douăzeci şi cinci de ani mai puţin, dar în braţele ei devin din nou Romuşka cel de odinioară. Şi Dumnezeu ştie că stau mult în braţele ei. E insaţiabilă. Dacă fac amor? N-am făcut în viaţa mea mai mult! Fac amor atât de mult, bătrâne, încât nu mai am timp să scriu. N-ar trebui să mă plâng: vine un moment, în viaţă, în care eşti anunţat, în cele din urmă, aşa cum o fac acele pancarte de la ieşirea din staţiile de metrou: dincolo de această limită, biletul dumneavoastră nu mai e valabil.

Suntem croiţi din acelaşi aluat, ea şi cu mine. Două disperări care se întâlnesc fac o speranţă, nu-i aşa? O iubesc, ştii. O iubesc nebuneşte. Şi să ai pe cineva pe care să-l iubeşti, în vremurile noastre, e de primă necesitate. E ca toate femeile, desigur, puţin acaparatoare. Dar mai ales când nu e aici. Ar trebui s-o vezi, dimineaţa, în zori, cum iese dintre cearşafuri şi perne ca după o bătălie între lebede albe. În astfel de momente, sunt cel mai fericit bărbat. Nu trebuie să te temi de fericire, să ştii, e doar un moment bun pe care-l trăieşti.

95

Apoi mi-ar fi povestit o mie de alte lucruri, abandonarea pentru moment a carierei de diplomat, eşecurile din teatru, dorinţa de cinema, turnajele soţiei sale, în fine, viitoarea mea soţie, ar fi precizat, călătoria în India şi cea în Japonia, ultima lui pasiune pentru pictură, Festivalul de la Cannes, Sophia Loren şi Romy Schneider, lecturile lui, Gogol, mereu Gogol, dar în sfârşit, ar fi conchis la capătul unei ore în care n-ar fi vorbit decât despre el însuşi, am vorbit destul despre mine. Mi-ai citit ultima carte?

96

Toate aceste fraze, aproape toate aceste fraze pe care i le pun în gură – nu e imposibil ca el să le fi pronunţat: majoritatea sunt scrise de mâna lui, pot fi găsite în textele sale. Cât despre faptul că nu vorbea decât despre el însuşi, sfârşind prin a decreta „destul despre mine“ şi începând să vorbească despre cărţile lui, asta era ceva notoriu. Caz în care, pentru a-l enerva, nu i-aş fi zis nici un cuvânt despre cartea lui, nu, ci l-aş fi întrebat pur şi simplu: chiar l-ai întâlnit pe Kennedy?

97

E o seară de iulie 1963 la Casa Albă, invitaţii servesc *wedding cake*, în Pennsylvania Avenue, Washington, D.C. În jurul mesei trebuiau să fie şase persoane: John Fitzgerald Kennedy, numit şi *Mr. President*, soţia lui, Jacqueline, căreia i se spune Jackie, autorul discursurilor sale, Richard Goodwin, zis Dick, însoţit de soţia lui, Sandra, numită şi Sandy, Roman Kacew, cunoscut ca Romain Gary, şi Jean Seberg – dar unde sunt ultimii doi?

În ajunul evenimentului, scriitorul şi vedeta hollywoodiană au fost preveniţi că bărbatul cel mai puternic al celei mai puternice ţări din lume îi va aştepta la el în seara următoare, la ora 20.00 fix. Să nu întârziaţi, au fost puşi în gardă, punctualitatea este politeţea regilor, iar preşedintele Statelor Unite este, în felul lui, un astfel de rege. Nici o grijă, a răspuns Gary, vom

veni chiar mai devreme, dar în ziua cu pricina, la ora respectivă, nu sunt încă acolo. Kennedy îşi consultă ceasul – un Omega din aur galben de 18 carate, gravat cu numele lui –, al cărui ac indică 20.05. Hm, îşi zice el, dar ştiu că au tupeu cei doi. La 20.10, se plimbă de colo-colo prin Biroul Oval. Sunt acolo un drapel american, un glob pe un trepied, o machetă de barcă cu pânze, dinţi de rechin, două-trei bibelouri prezidenţiale, un telefon care nu e roşu, câteva dosare confidenţiale şi ăla micu' sub birou. La 20.15, întors în salon, bate cu pumnul, în sens propriu, în masă (trei secunde mai târziu, Alexander M. Irlesse, seismolog la Perth, înregistrează o mică zdruncinătură). Sper că au o scuză bună, îşi zice Kennedy pe la ora 20.20. La 20.30, singura lor scuză e să fi murit. Nici o şansă, sunt încă în viaţă şi, într-un final, şi ajung, puţin jenaţi, dar în fine, ambuteiajele, ştiţi… Kennedy se pregăteşte să-i admonesteze pe faţă, dar apoi zăreşte surâsul lui Jean, gropiţa lui Jean, ochii ei albaştri, sânii ei şi mai ales, mai ales, fundul micuţ al actriţei, perfect mulat în… Jean, îi spune Gary logodnicei sale, smulgându-l pe preşedinte din reverie, povesteşte-le gazdelor noastre ce ni s-a întâmplat la New York. E complet idiot, spune ea, am ratat avionul: credeam că zborul pentru Washington pleca de la LaGuardia, şi de fapt pleca de la Idlewild, i-a explicat ea, candidă, lui JFK – care nu e încă numele aeroportului. Ne-am zăpăcit de tot, adaugă ea, abia respirând.

Nu-i nimic, nu-i nimic, răspunde Kennedy, care-şi vine în fire, şi îi invită să li se alăture celorlalţi convivi în salon. După dumneavoastră, spune el, arătându-le drumul. Ce gentleman, îşi spune Jean, trecând în faţa lui. Ce fund, îşi spune John, văzând-o trecând, puţin mai înaltă de un metru jumătate şi cocoţată pe tocuri. Ce întâmplare, îşi spune şi Gary, gândindu-se la mama lui. Dacă m-ar fi văzut aici, îmbrăcat ca un lord, la braţ cu cea mai frumoasă femeie din lume şi la masa unui rege, ar răsufla zgomotos, plină de mulţumire, iar apoi, cu un gest teatral, fără să dea drumul din mână ţigării Gauloise, şi-ar deschide larg cât lumea braţele ei mici şi ar aştepta ca fiul ei să i se refugieze la piept, ca să-l acopere de sărutări. Un Victor Hugo, ar exclama ea, cu lacrimi în ochi. Fiul meu a ajuns un Victor Hugo!

Dar ea nu mai trăieşte, îşi spune Gary în continuare, iar eu nu sunt Victor Hugo. Nu sunt decât un banal… Scriitor, spune Kennedy, văzându-l pe Gary pierdut în gânduri, şi eu aş fi vrut să fiu scriitor! Vreau să spun – să nu

fiu decât asta. Căci scriu şi eu, ştiţi. Tocmai ce am terminat, de altfel, o carte. Precedenta, se laudă el, a luat Premiul Pulitzer. Echivalentul, cred, al premiului dumneavoastră *Gun-coort*. Şi îi vorbeşte despre titlu (*Profiles in Courage*), gen (biografie), subiect (curajul politic a opt senatori americani), despre data apariţiei (1956), editor (Harper & Brothers), numărul de pagini (două sute şaptezeci şi două), dar omite totuşi să precizeze că el n-a scris un rând din aceste pagini (nu vrea să-l încarce cu detalii). Ah, exclamă Gary, care nu se lasă înşelat, suntem aici între confraţi, aşadar. Citiţi mult? îl întreabă pe preşedinte. Da, răspunde Kennedy. Scriitori francezi? Da, spune Kennedy, am, de altfel, pe birou o carte de… Ştiţi, scriitorul care a murit într-un accident de trafic, acum trei sau patru ani… Erau doi în maşină… *Damn*, exclamă el, îmi scapă numele. Albert Camus, spune soţia lui, care intervine în conversaţie. Apoi adaugă: Cui îi mulţumeşti? Mulţumesc, Jackie. Şi Michel, continuă Gary, Michel Gallimard, nepotul lui Gaston, editorul meu: el era la volan.

Bine, spune Kennedy, care nu vrea să aprofundeze subiectul – are alţi cai de bătaie decât moartea (suntem la o mie o sută treizeci de mile şi patru luni de Dallas, dar el e la mii de leghe distanţă cu gândul). Surâde cu zâmbetul celor cărora viaţa le-a surâs, şi vorbeşte despre cinema cu Jean. Am văzut *À bout de souffle*, spune el în franceză. *I loved it*, continuă în engleză. Şi *Les Quatre Cents Coups*. Twoofo (vrea să spună Truffaut) ar merita să aibă o stradă care să-i poarte numele. Copiii voştri locuiesc pe străzi care se numesc *rue* Anatole France, bulevardul Victor Hugo, *avenue* Paul Valéry: ei încep de la cea mai fragedă vârstă să simtă importanţa istoriei şi a culturii. La noi nu există decât străzi numite Main Street şi Broadway. Cu toate acestea, avem suficient de multe nume pentru a înlocui aceste denumiri: „Scuarul Hemingway“, „Bulevardul Melville“… Mi-ar plăcea ca un puşti să se întoarcă acasă şi să-i spună mamei sale, care-l ceartă pentru că e în întârziere: „Am jucat baseball în Avenue William Faulkner“.

Iar Gary, ascultându-l pe Kennedy, îşi spune că, într-o zi, poate că va exista undeva o *avenue* Romain Gary, sau o piaţă, sau cel puţin o stradă. Ar vedea-o, de pildă, în arondismentul al VII-lea, sau poate în Cartierul Latin, unde sunt universităţile, ori, de ce nu, pe Île Saint-Louis, vom vedea, oriunde, dar mai ales nu în arondismentul al XV-lea, se gândeşte el, în

vreme ce un chelner de culoare cu mănuşi albe îi aduce o cupă de şampanie. N-a suportat niciodată arondismentul al XV-lea, insipid, fără savoare, fără nici un suflet, aflat atât de departe de orice, încât ai zice că are şi decalaj orar, nu, la drept vorbind, dacă ar trebui să dispară un arondisment din Paris ca să se construiască o parcare, ar vota cu două mâini pentru… Al XV-lea amendament al Constituţiei, continuă Kennedy, văzând cum se îndepărtează chelnerul, garantează dreptul de vot tuturor cetăţenilor din Statele Unite. A fost ratificat acum aproape o sută de ani, şi totuşi, în ţara aceasta, negrii continuă să fie împiedicaţi să voteze. Am fost nevoit să impun ca studenţii negri să fie admişi la Universitatea din Alabama, stat al cărui guvernator are drept credo, ţineţi-vă bine: „Segregare pentru totdeauna“. E ruşinos, spune Jackie. Dezgustător, întăreşte Jean. Excelent, spune şi Gary (tocmai a gustat din şampanie). Nu beau niciodată, adaugă el, dar nu se întâmplă în fiecare zi să ciocnesc cu preşedintele Statelor Unite, nu-i aşa? Aşa că fac o excepţie de la regulă. Pentru mine, apă, precizează prima doamnă, însărcinată până la gât – care e împodobit cu un colier de perle de două rânduri ce trebuie să fi costat o avere din banii contribuabilului. Apoi îşi pune o mână pe pântece, rotund sub rochia Givenchy (două averi), se ridică, ia de pe şemineu o mică sculptură precolumbiană, o priveşte îndelung, apoi o arată invitaţilor săi: e un cadou de la André Malraux, precizează ea, o zeiţă a fertilităţii. Nici nu se gândea ce bine zicea…

Trabuc? întreabă Kennedy. Cu plăcere, răspunde Gary. Desigur, spune şi Goodwin (e încă aici şi el? îl uitasem). Bărbaţii se retrag în salonaş să fumeze. Majordomul le propune o selecţie de trabucuri *made in USA* exclusiv. Nu, îşi spune Gary, nu-i posibil, trabucurile, cele adevărate, vin din Cuba. Îşi aduce aminte că, în buzunarul interior al hainei, se află cutia lui de trabucuri. Ştie că se găsesc acolo, în cutie, havane importate clandestin din Cuba. Dar mai ştie că, nu cu mult timp în urmă, administraţia Kennedy a extins embargoul. Importul de produse cubaneze e, de atunci, în mod strict interzis. Bun, şi ce să fac? se gândeşte Gary. Ar fi păcat, totuşi, să le las în fundul buzunarului, e prea frumoasă ocazia. Dar dacă le scot, ce va crede Kennedy? Ezită, cântăreşte argumentele pro şi contra, după care, la dracu’, îşi zice, n-o să-i sară ţandăra pentru câteva frunze de tutun rulate în ţara lui Fidel (i se întâmplă să fie mai grosolan, am mai spus). Drept

urmare, puţin cam brusc şi stângaci, îşi scoate cutia din buzunar ca o spadă din teacă, şi în timp ce face gestul – se vede făcându-l, *au ralenti*, ca într-un vis – se întreabă dacă nu cumva e pe cale să-şi pună în joc cariera, dacă nu e pe cale să-şi facă seppuku, dar cu atât mai rău, *too late*, se aude spunându-i preşedintelui: un trabuc *adevărat*?

Kennedy nu spune nimic, Gary îşi ţine răsuflarea, puţin neliniştit, temându-se de un refuz dur şi de un incident diplomatic. Trec o secundă, două secunde, o eternitate, Kennedy nu răspunde încă nimic (vrea să-l facă să plătească întârzierea de adineauri) şi Gary, înroşindu-se, cu havanele în mână, devine încetul cu încetul stacojiu – într-atât încât sfârşeşte prin a se confunda cu funda prinsă la reverul hainei sale. Ce idiot, îşi spune, ce mai idiot. Auzi ce idee, să-i propui preşedintelui Statelor Unite ale Americii un trabuc al cărui import l-a interzis el însuşi? E ca şi când un ataşat de ambasadă de pe lângă Sfântul Scaun, invitat la palatul apostolic într-o duminică după slujbă, beat de sângele lui Hristos şi tulburat de nudurile lui Michelangelo, i-ar oferi sfântului părinte, într-un moment de destindere a conversaţiei, serviciile unei prostituate. Ce idiot, dar ce idiot, îşi repetă scriitorul, în timp ce acul ceasului Omega al preşedintelui se învârte fără încetare.

Cu plăcere, răspunde, într-un final, Kennedy. Mulţumesc, Eugene, îi spune el majordomului, care aşteaptă, stoic, ţinând în mână trabucurile americane ca nişte mici cilindri, dar o să degustăm havanele prietenului nostru. Poţi să-ţi iei marfa înapoi, îi trece prin minte lui Gary, ce-şi recapătă puţin câte puţin culorile – sau mai degrabă şi le pierde, revenind de la stacojiu la alb. Nu fumez niciodată trabuc cubanez, zice Kennedy (minte), dar nu se întâmplă în fiecare zi ca un scriitor francez să-ţi propună unul, nu-i aşa?

După care apucă trabucul, îl pipăie puţin, ca un *connaisseur*, îl adulmecă, îi taie capătul şi îl duce la buze neaprins, îl ţine între degetul mare şi arătător, aprinde un chibrit, apropie flacăra şi o răsuceşte, o duce la buze, trage două fumuri, îşi trece o mână prin păr şi conchide: note pământoase, erbacee, arome lemnoase, multă vigoare, Montecristo nr. 4, *isn't it*? Ei bine, spune Gary, văd că nimic nu vi se poate ascunde. Nu în materie de trabucuri, răspunde Kennedy, iar pentru restul, am serviciile secrete. Ştiţi,

continuă el, de ce sunt numite trabucuri Montecristo? Da, zice Gary, în fabrici, pentru a înlătura plictiseala micilor mâini care le confecţionau, un maistru le citea romane angajaţilor săi. Preferatul lor, se spune, era romanul lui Alexandre Dumas *Contele de Monte-Cristo*. Ei bine, zice şi Kennedy, văd că nu pot să vă spun nimic nou. Nu despre Dumas, răspunde Gary, la rândul lui, iar pentru restul, am cărţile.

Conversaţia se învârte apoi în jurul Africii şi al organizaţiei Peace Corps (obsesia lui Goodwin), al generalului de Gaulle (obsesia lui Gary), al femeilor (obsesia preşedintelui), al micului ghemotoc de blană care vine să se strecoare între picioarele preşedintelui (e Puşinka, spune Kennedy, câinele fiicei mele Caroline, un cadou de la Hruşciov. Mama lui a fost în spaţiu. Vorbesc despre Puşinka, glumeşte el, nu despre Hruşciov), al discursului său din iunie, din Berlinul de Vest (aici spun – declară Kennedy – *Ich bin ein Berliner*), pe scurt, atmosfera e destinsă, amicală, invitaţii beau scotch şi fumează havane, Goodwin se ridică şi merge să urineze, Kennedy surâde, îi umple din nou paharul lui Gary, iar Gary zice, binedispus: Apropo de zidul Berlinului, ştiu una bună: Trei prizonieri în Gulag stau de vorbă între ei: ia spune, camarade, cum ai ajuns aici? Din pricina serviciului, răspunde cel dintâi. Într-o dimineaţă am ajuns cu întârziere la muncă; am fost condamnat la zece ani pentru sabotaj. Eu, spune cel de-al doilea, am ajuns mai devreme la serviciu; am fost condamnat la zece ani pentru spionaj. Dar tu? O, eu, spune al treilea, ajungeam la timp în fiecare dimineaţă. Şi atunci? întreabă ceilalţi doi. Păi am fost acuzat că mi-am cumpărat ceasul din Vest. (Kennedy râde, Gary zâmbeşte.)

Apoi cei doi nu mai râd şi se cufundă în tăcere. Trag din havanele lor cuprinşi de melancolie. Gary le priveşte cum ard încet, înălţând vălătuci de fum, topindu-se în cenuşă, exact ca Piekielny, îi trece lui prin minte, şi-şi aduce aminte de promisiunea făcută. Şi în clipa aceea, ca şi când nimic nu s-ar fi întâmplat, cu jumătate de voce, scriitorul îi şopteşte preşedintelui: *„In the Wielka Pohulanka Street, at number 16, in Wilno, Mr. President, lived a certain Mr. Piekielny“*.

Kennedy nu înţelege, ridică o sprânceană, rămâne tăcut, ca şi când ar contempla un minut de tăcere în memoria acelui om mărunţel, apoi trage

din nou din havană. Are privirea uşor confuză, Gary îşi fixează ochii pe buzele lui, dar preşedintele le deschide la intervale regulate doar pentru a trage din trabucul cu reflexe roşietice – ori poate că încearcă să comunice cum fac indienii, prin semnale de fum?

În clipa aceea, Gary îl imită, nu spune nici el nimic, îşi duce şi el trabucul la buze şi, între două fumuri, desenează cu litere de fum P, apoi I, E, K, până la Y din PIEKIELNY, şi aşa se termină, în gestul de a fuma împreună, cu iz memorial, în amintirea aburită a amabilului şoarec din Wilno, dineul între doi oameni de seamă ai acestei lumi.

98

La şapte mii trei sute de kilometri la est de Washington, D.C., cu douăzeci şi doi de ani mai devreme, mai exact pe 23 iunie 1941, întregul oraş Vilnius era învăluit de fum – doar că fumul acesta venea din cer, un minunat cer albastru de Prusia, fără un nor, dar cu avioane, care, din ajun, de pe la prânz, aruncau bombe şi paraşutişti asupra oraşului.

Casele se prăbuşeau: Podul Verde era în flăcări; Armata Roşie era în retragere. Mii de soldaţi băteau în retragere, în vreme ce avioanele Messerschmitt erau urmate de tancuri Panzer, iar după acestea veneau batalioanele de motociclişti, şi în câteva ore totul a fost reglat, au fost văzute făcându-şi apariţia caschete cu vizieră neagră şi uniforme verzi-cenuşii purtând pe guler sinistrele însemne pe care le cunoaştem. *Übermenschen*[59] defilau pe străzile din Wilno, în uralele locuitorilor săi.

Nu şi ale evreilor, dintre care unii se hotărâseră să fugă: erau douăzeci de mii de oameni, aflaţi la bunul-plac al unei armate, care s-au îndreptat, pe jos, către sate. Ca să ajungă unde? La nord, erau nemţii, la sud, tot nemţi, la vest – nemţi. Mai rămânea estul, unde se aflau Sovietele (ajunşi la frontieră, au făcut cale-ntoarsă: nu era loc pentru ei, cei douăzeci de mii, în cele douăzeci şi două de milioane de kilometri pătraţi câţi avea Uniunea Sovietică).

Piekielny poate că şi-a pus atunci o întrebare importantă – n-ar trebui şi eu să-mi iau picioarele la spinare? –, urmată de o altă întrebare, incidentă – oare aş avea puterea să merg mai multe zile fără să mănânc şi să dorm, să

mă mulţumesc cu câteva fructe drept hrană şi să dorm o oră-două sub cerul liber, cu Wehrmachtul[60] pe urmele mele?

Era chiar bătrân acum. Un bătrân încă sprinten, care mai avea putere, care nu se va lăsa învins, în orice caz nu imediat şi nu aşa, trebuia să încerce să scape, şi-a spus, şi poate că şi-a luat un aer dur, că a strâns din dinţi şi poate că s-a bătut pe piept cu un gest marţial, ah, iar apoi şi-a făcut bagajul, cămaşă, o pereche de pantofi de schimb, săpun de bărbierit şi brici; şi-a aşezat apoi vioara în cutia ei şi a luat-o de mâner, şi-a îmbrăcat redingota veche, a încuiat de două ori uşa şi a coborât scara, a traversat curtea, în zăpăceala generală a celor care plecau pe neaşteptate, şi hai la drum.

Dar iată că, în josul străzii Wielka Pohulanka, poate că în dreptul locului în care nu se afla încă statuia unui băieţel care priveşte spre cer, s-a oprit dintr-odată şi a cumpănit, apoi a făcut cale-ntoarsă. După ce s-a gândit mai bine, Uniunea Sovietică, cu solul ei infertil, albit de chiciură, cu zăpezile ei infinite şi cerul rece ca o lamă, cu iarna care începe de toamna şi care devorează şi primăvara (se spune că atunci nu se găseşte nimic, sau prea puţin, de mâncare, cel mult propriile degete îngheţate), cu NKVD, cu Gulagul şi acronimele sale în stare să facă să pălească o hoardă de cazaci, cu tribunalele sale care, pentru un da sau nu, te trimit să tai lemne în pădurile de mesteceni, în fine, cu mustăciosul ei, mai mustăcios, dar nu mai puţin exaltat decât cel de la Berlin, Uniunea Sovietică, aşadar, nu părea mai primitoare ca Vilnius, unde fusese înălţat, în vârful Turnului Gediminas, drapelul nazist.

99

O clipă, îmi spune Clément, căruia tocmai i-am citit paginile anterioare, mi-ar plăcea să mă întorc puţin la Kennedy. E adevărată povestea asta? Gary chiar l-a întâlnit? Da, îi răspund, chiar a fost invitat în iulie 1963 la Casa Albă, împreună cu Jean Seberg, tot aşa cum a văzut-o pe regina Angliei, la sfârşitul războiului, trecându-şi în revistă escadrila, tot aşa cum a fost decorat de de Gaulle în 1945, sub Arcul de Triumf, tot aşa cum… Dar atunci, mă întrerupe Clément, cum putem şti dacă a pronunţat în faţa lor numele lui Piekielny? Păi nu ştim. El spune că a făcut-o, spune că – sunt

cuvintele lui – a continuat, în întâlnirile sale cu oamenii de seamă ai lumii acesteia, să se achite conştiincios de promisiunea făcută. Or lumea de care vorbeşte el este lumea de ieri, care nu mai există, a dispărut, iar mai-marii ei de atunci se află astăzi la şase picioare sub pământ, cu flori deasupra, şi a trecut mult timp de când, în sfârşit, înţelegi – la fel ca aceia care erau subalternii lor sau supuşii lor, căci viermii nu fac nici o deosebire. Dacă de Gaulle, Kennedy sau Majestatea Sa Regina Elisabeta ar fi încă printre noi, am putea să le punem, poate, întrebarea, am putea să-i întrebăm: numele Piekielny vă spune ceva? Atunci am şti dacă Gary a pronunţat, într-adevăr, numele lui în faţa lor.

Deci dacă am înţeles bine, rezumă Clément, nu putem fi siguri de nimic, nu putem şti dacă Gary, care chiar i-a întâlnit pe aceşti oameni, le-a spus într-adevăr că la numărul 16, pe strada Wielka Pohulanka, la Wilno, locuia un anumit domn Piekielny? Da, am spus eu, n-avem decât s-o credem sau nu. E posibil s-o fi făcut, dar la fel de mult se poate să fi inventat povestea asta. Totuşi, obiectează Clément, Gary spune în *Promisiunea zorilor* – corectează-mă dacă mă înşel – „ba chiar am avut bucuria să pot anunţa, nu doar o dată, pe marile reţele ale televiziunii americane, înaintea a zeci de milioane de telespectatori, că la numărul 16 de pe strada Wielka Pohulanka…“. Aşa e, am spus eu, dar nu e adevărat. În orice caz, cred că nu e adevărat: n-am găsit nimic în arhivele televiziunii americane. Şi, întreabă Clément, n-avem nici o dovadă că a pronunţat numele lui Piekielny în faţa oamenilor de seamă ai acestei lumi, sau măcar la televiziune? Nici una, răspund eu. Văzând că e dezamăgit, adaug: în fine, nu la televiziunea americană. Pentru că la televiziunea franceză…

Şi îi spun povestea faimoasei ediţii din *Apostrophes*.

100

Şi, cum nu-mi displace să mai amân evocarea masacrelor pe care le vor comite nemţii în Vilnius, permiteţi-mi să vă spun şi vouă povestea faimoasei ediţii din *Apostrophes*. Dar pentru a o înţelege mai bine, trebuie mai întâi să vă spun o altă poveste, deja foarte cunoscută, în marginea căreia s-ar putea ţese mii de romane, povestea unui anumit Émile Ajar, pe

care o vom numi *Mistificarea*.

101

Închipuiţi-vă o clipă că sunteţi Romain Gary. Puneţi-vă ponchoul mexican şi coborâţi *rue* du Bac şi bulevardul Saint-Germain către Jardin du Luxembourg, la ora la care soarele n-a băut încă roua dimineţii. La ce vă gândiţi? La ceea ce rămâne dintr-o viaţă de scriitor, ceea ce numim, cu un fast ostentativ, *o operă* – nuvele, eseuri, teatru, ceva mai mult de zece romane pe care şi le smulg din mână zeci de milioane de cititori, traduse aproape pretutindeni în lume, în engleză, rusă, italiană, nu încă în franceză – ironizează cei care vă dispreţuiesc, intelectuali, universitari, neo şi noi romancieri, or dumneavoastră visaţi să fiţi Gogol, sau Conrad, sau Kipling, sau Malraux, dar nu sunteţi decât Romain Gary, nici mai mult, nici mai puţin decât Romain Gary, fidel lui „Miss Solitude“, lui de Gaulle care vă e infidel, sau care nu mai e fidel decât pământului din Colombey, fiindcă timpul trece, aşa e rostul lumii, în clepsidră nisipul se scurge şi marea vă aşteaptă, iată la ce vă gândiţi, Romain Gary, chiar când împliniţi şaizeci de ani, în toamna lui 1974, atunci când apare *Gros-Câlin*.

Povestea unui funcţionar de birou care are „atât de multă nevoie de o îmbrăţişare prietenească“ şi se simte atât de singur, încât se gândeşte să se spânzure, până în ziua în care adoptă un piton. Stilul este oral, limbajul sinuos, sintaxa deconstruită, totul este inovator şi modern, şi cu toate acestea, Romain Gary scrie mereu acelaşi lucru – am fi citit în presă dacă acest roman ar fi apărut cu numele dumneavoastră, iar dumneavoastră ştiţi limpede că unul ar fi zis de bine despre el, că un altul v-ar fi criticat, şi asta vă oboseşte, iată, de pildă, Matthieu Galey, dacă nu cel mai fervent, cel puţin cel mai fidel cititor al dumneavoastră: de douăzeci de ani, vă rade fiecare dintre cărţi cu o perseverenţă admirabilă. Or dumneavoastră v-aţi săturat de „eticheta care vi s-a pus“, de „scandalul stârnit acum treizeci de ani“, şi apoi aveţi „nostalgia tinereţii, a debutului, a primei cărţi, a noului început“, de unde şi pseudoschimbarea de pseudonim: adio Gary, care în limba lui Gogol înseamnă „arde!“, bine ai venit Ajar, care în limba lui Tolstoi înseamnă „jăratic“, iar criticii, pentru moment, s-au fript, pentru că

nimeni, aproape nimeni, nu e la curent: doi sau trei prieteni printre care Robert Gallimard, Jean Seberg şi Diego, avocaţii dumneavoastră, secretarul şi atât – nici măcar editorul dumneavoastră nu ştie cine sunteţi: manuscrisul a fost trimis editurii Gallimard, refuzat de comitetul de lectură (Queneau: „autorul e cu siguranţă un tip enervant“), şi retrimis editurii Mercure de France, filială a editurii-mamă care, după tergiversări, a zis da, apoi ura: cartea merge, critica se entuziasmează. În curând vom afla şi dacă este unanimă.

Căci iată-vă acum în faţă la Jardin du Luxembourg. La chioşc, aţi cerut câteva hebdomadare, printre care *L'Express*. Apoi aţi făcut câţiva paşi, cu cele câteva hebdomadare, printre care *L'Express* sub braţ, şi mergeţi să vă aşezaţi pe un scaun în faţa bazinului de lângă Fântâna Médicis, sub platanii încă verzi. Acolo, aprindeţi un trabuc: pe o alee trece o tânără, *vie şi agilă ca o pasăre*; răsfoiţi *L'Express* şi, la pagina 36, daţi peste un articol semnat de Matthieu Galey, din care citiţi o frază la întâmplare: „Limbajul de tip Queneau e aici nou şi impertinent, la fel şi raţionamentul, bizar până la poezia umoristică burlescă“. Titlul articolului: „Piton, *mon amour*“. Trabucul alunecă; un râs copilăresc străpunge platanii; tinereţea dumneavoastră n-a luat sfârşit: viaţa e îmbătătoare când o iei de la început, când ai scăpat de povara moartă ce se numeşte trecut.

Cu un an şi ceva mai târziu, coborâţi, dimineaţa devreme, *rue* du Bac şi bulevardul Saint-Germain spre Jardin du Luxembourg, când Parisul se trezeşte lent, în zgomotul camioanelor de gunoi – cântecul de cocoş citadin. S-au petrecut multe lucruri de când Galey a scris un articol plin de entuziasm, pe două coloane, despre *Gros-Câlin*: dimineaţa aţi scris cu numele lui Gary, iar după-masa, cu numele lui Ajar, şi iată că vă întoarceţi în librărie cu *Au-delà de cette limite votre ticket n'est plus valable* şi *La Vie devant soi*, două romane care au apărut, la doar câteva luni distanţă, semnate cu două pseudonime – dar nimănui nu i-a trecut prin cap că erau, de fapt, antonime.

Unul este monologul unui bărbat care îmbătrâneşte şi se teme că turnul din Pisa nu se va mai înălţa niciodată; celălalt, povestea unui băiat arab şi a lui Madame Rosa, doică evreică pentru „copii de târfe“. Primul, semnat Gary, este ras ici şi colo (de exemplu, în *Tribune de Genève*: „Gloabă

obosită din herghelia Gallimard, mondenul Romain Gary, care a scris întotdeauna la modul nonşalant şi diplomatic, pare să ştie totul despre fenomenul de care vorbeşte în ultimul său roman“); cel de-al doilea, semnat de Émile Ajar, stârneşte opinii împărţite, indignează, seduce, suscită pasiuni.

Iată-vă în faţă la Jardin du Luxembourg. E toamnă. La chioşc, cereţi câteva ziare, printre care *Le Monde*. Înaintaţi câteva sute de metri, cu câteva ziare, printre care *Le Monde,* sub braţ şi lăsaţi în urmă procesiunea de platani, de castani însângeraţi, precum nişte călăi, ca să vă aşezaţi cu spatele la actorul grec cu torsul gol, cu masca ridicată pe frunte, şi care pare să declame textul de pe prima pagină a ziarului pe care acum nu-l mai ţineţi sub braţ, ci în mâinile uşor pătate şi care tremură imperceptibil: „Goncourt: Émile Ajar, în ciuda misterului din jurul său“.

Pentru dumneavoastră, nu e nici un mister la mijloc. Tocmai ce aţi intrat în Panteonul Literelor, aţi dus de nas o întreagă Franţă, aţi luat în derâdere critica, jos pălăria, sunteţi un mare artist, ah, pentru numele lui Dumnezeu, dacă v-ar fi văzut mama dumneavoastră! Iar acum, ce e de făcut? Premiul Goncourt l-aţi obţinut deja, or nu se poate – asta e regula – să-l câştigi decât o singură dată. Ar trebui oare să treceţi la mărturisiri? Să vă asumaţi public paternitatea operei lui Ajar? Sau să aruncaţi pur şi simplu grenada Pavlowitch?

Paul Pavlowitch, vărul dumneavoastră mai mic. Treizeci şi trei de ani şi tot atâtea joburi mărunte lăsate în urmă, părul negru, zburlit, literar, mustaţă groasă, privirea neliniştită şi profundă, profund melancolică, având, peste toate, la activ lecturi, beţii şi înfăţişarea celui care, în orice moment, poate să-ţi dea un pumn în figură. El a dat undă verde pentru asumarea personajului reprezentat de scriitorul Émile Ajar. Paul e, aşadar, Émile, Émile e Paul, care spune nu, mulţumesc Premiului Goncourt, dar Goncourt-ul, îi răspunde, printr-un text în presă, preşedintele academiei cu acelaşi nume, „nu poate fi nici acceptat, nici refuzat, nu mai mult decât naşterea ori moartea“. Atunci Paul, care se pretează jocului, dă în *Le Monde* un interviu asezonat cu o fotografie de proastă calitate, dar nu suficient de proastă: un jurnalist îl recunoaşte, un altul îi dezvăluie numele adevărat, locul de rezidenţă, legăturile sale de rudenie, şi din fir în păr, iţele duc până la

dumneavoastră, Romain Gary.

Camerele de filmat şi microfoanele iau cu asalt *rue* du Bac, fiindcă Ajar, hm, nu-i aşa că sunteţi chiar dumneavoastră? Iar dumneavoastră întredeschideţi uşa, cu revolverul în mână, aruncaţi un furios „La dracu'!“, după care semnaţi negru pe alb, în *Le Monde*, o declaraţie conform căreia nu, nu sunteţi Émile Ajar. Negările dumneavoastră sunt prea vii, şi prea academice ultimele dumneavoastră romane: miracolul acesta care e *La Vie devant soi* n-a putut să răsară din pana încărcată de ani a unui bătrân reacţionar, şi da, într-adevăr, oamenii sfârşesc prin a vă crede, iar pentru a deturna pistele, pentru a le deturna cu adevărat, pentru a încurca publicul şi presa, scrieţi cât ai zice peşte *Pseudo*, text nebunesc, sacrilegiu, un al treilea roman semnat de Ajar, în care inventaţi un Pavlowitch fragil, delirant, angoasat, care-şi reglează conturile cu un anumit Tonton Macoute, „scriitor notoriu“, dublat de un „ticălos“, „viclean ca nimeni altul“, care a „ştiut mereu să obţină de pe urma suferinţei şi a ororii un frumos capital literar“.

Lunile trec, apoi anii, iată-vă în ianuarie 1980, continuând să vă jucaţi cu acest dublu-Eu[61], care vă amuză din ce în ce mai puţin, care la început v-a tracasat, apoi v-a neliniştit, şi care acum vă chinuie de-a dreptul: dacă vi s-ar descoperi secretul? Ce părere ar avea editorul dumneavoastră? Şi ce-ar spune camarazii din Eliberare? Dar juraţii Goncourt-ului? Nu se va spune oare că toate astea nu sunt decât o poveste născocită de doi evrei veniţi să pună mâna pe potul cel mare? Şi fiscul? Nu riscaţi oare o rectificare fiscală? Şi mai e şi Paul, redus încetul cu încetul la statutul de simplu figurant, nici pe el povestea asta nu pare să-l mai amuze.

N-aţi mai scris un rând de luni întregi şi stârneşte nelinişte faptul că coborâţi *rue* du Bac şi bulevardul Saint-Germain către Jardin du Luxembourg, unde rarii trecători vă pot zări lungit în iarbă, sub platanii desfrunziţi, negândindu-vă la nimic, dar din păcate nu reuşiţi, fiindcă cineva a abandonat pe un scaun un exemplar din *Télé 7 Jours*, pe care-l parcurgeţi cu un ochi obosit, nimic pasionant, ba da, asta: „La televizor, vinerea aceasta: pe Antenne 2, la ora 21.30: *Apostrophes*, o emisiune prezentată de Bernard Pivot. Invitat: Romain Gary“. Fir-ar, ia gândiţi-vă, cum o să mă îmbrac?

102

Într-un costum închis la culoare, cu cămaşă *bleu ciel* şi cravată, Bernard Pivot, cu faţa la cameră, îl prezintă pe Romain Gary, „invitat în seara aceasta într-o emisiune specială consacrată vieţii şi operei lui“. Camera se fixează pe ultimul roman al autorului, cu copertă crem, un chenar negru şi două chenare roşii, apare o imagine puţin neclară cu Rahmaninov drept fundal sonor, şi Gary îşi face apariţia, în acel moment, pe ecran, îmbrăcat într-un costum închis la culoare, cu cămaşă albă şi cravată (sau poate că era ponchoul mexican), cu plete încărunţite, barbă argintie, ochi de safir, faţă de mujic devenită faţă de domn, aceeaşi ca în tinereţea lui – dar purtând urmele dezamăgirii. Nu pare să se simtă în largul lui, dar absolut deloc, ca să nu spunem decât atât, ceva îl macină şi în clipa aceea nimeni nu ştie de ce.

103

Vom afla ce anume cu mult mai târziu. Adevărul îl vom descoperi într-o carte astăzi de negăsit[62]. Dintr-o pură întâmplare, într-o după-masă de toamnă, mâinile mele au dat peste ea, tot scotocind prin cutiile unui librar de la şosea, pe bulevardul Saint-Michel. Mă revăd răsfoind câteva pagini, înainte de a da peste un capitol consacrat în întregime lui Romain Gary. Nici nu-mi trebuia mai mult ca să mă conving: am cumpărat cartea şi m-am dus în Jardin du Luxembourg; avea mai puţin de o sută de pagini, şi afară era vreme frumoasă, aşa că am citit-o pe loc.

Machieuza povestea că Gary sosise, în acea seară de ianuarie 1980, „pe *rue* Jean-Goujon – seara, intrarea de pe *avenue* Montaigne a postului Antenne 2 era închisă – într-o dispoziţie destul de proastă, şi se aşezase la fel de puţin graţios în fotoliul în care era pregătit pentru emisiune“. În clipa aceea, a adăugat ea, „a văzut, ieşind din geanta mea, un exemplar din *L’Angoisse du roi Salomon*, ultimul roman al lui Émile Ajar. «Ah, a zis el, acest Ajar, cu siguranţă nimeni nu mai citeşte altceva în afară de cărţile lui!» După aceea, a fost rândul lui Pivot să treacă la machiaj. «Să nu aduceţi vorba de Ajar, i-am zis eu, nu pare să-l aibă la inimă.» Dar Pivot era

maliţios: chiar înainte de a intra în platou, l-am văzut punându-şi mâna pe braţul lui Gary şi spunându-i: «Ei bine, sper că vă place Ajar. O să vorbim mult despre Ajar…» Faţa lui Gary s-a descompus, în acel moment, un văl de stupefacţie i-a întunecat privirea, abia dacă se mai ţinea pe picioare, şi am avut impresia, o clipă, că va trebui să anulăm emisiunea. Am înţeles, mai târziu, după moartea lui, că în seara aceea avusese loc un *quiproquo*: Gary crezuse că Pivot îi ştia secretul, că descoperise adevărata identitate a lui Émile Ajar, şi că urma să o dezvăluie în direct în faţa a milioane de francezi“[63].

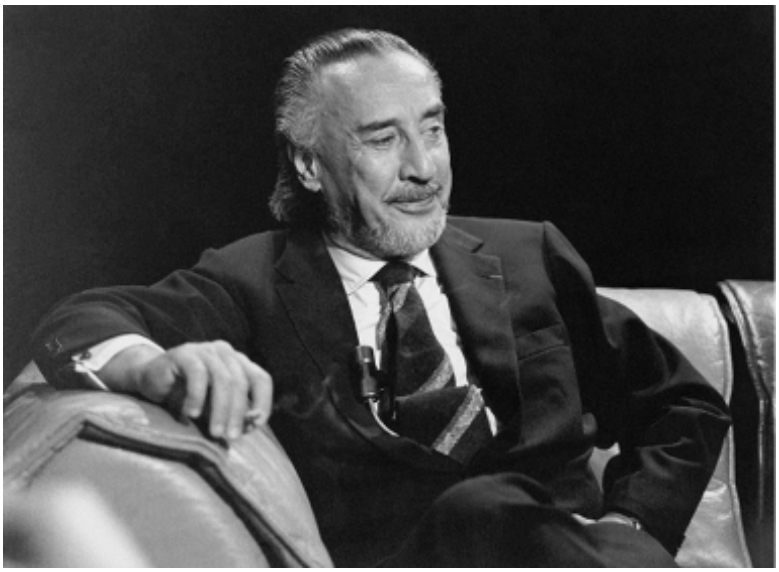

Romain Gary, în platoul emisiunii Apostrophes

104

După ce am citit cele de mai sus, privim apoi cu alţi ochi emisiunea. Gary nu pare să se simtă în largul lui, dar absolut deloc, ca să nu spunem decât atât, ceva îl macină şi acum ştim din ce motiv.

Romain Gary, începe Pivot, aţi fost soldat, luptător în Rezistenţă, diplomat, şi astăzi sunteţi scriitor, autorul a numeroase cărţi de succes, printre care *Éducation européenne*, *Les Racines du ciel*, *Promisiunea zorilor*, *Lady L.*, *Clair de femme*, dar sunteţi şi – mai ales (Gary păleşte, gata, îşi zice el, atacă de la început cu Ajar) – fiul unei femei care, foarte

devreme, v-a trasat destinul. Atunci, continuă Pivot, dacă sunteţi de acord, să mergem mai departe către originea exigenţelor de care daţi dovadă. Aţi spune că, graţie mamei dumneavoastră – întreabă animatorul – aţi devenit persoana – aş spune chiar personajul – care sunteţi astăzi?

Cred, răspunde Gary, ştergându-şi fruntea cu o batistă de pânză, că îi datorez aproape totul mamei mele. Cum se ştie, sunt rus… (şi iată-l cum începe să improvizeze pe toate gamele, mai întâi puţin flaut[64] – s-a născut la Moscova, tatăl său era actor de cinema, mama recita Cehov în picioare, pe o ladă etc. –, apoi intervin viorile – „în timpul războiului, scrisorile mamei mele îmi parveneau regulat, deşi ea murise deja de trei ani“ etc. –, într-un cuvânt, ştim placa).

Era, totuşi, continuă Pivot, o mamă excepţională. A devenit excepţională, răspunde Gary, fiindcă *Promisiunea zorilor* a scos-o din uitarea în care cad toate mamele. Există un număr extraordinar de mame extraordinare care se pierd în uitare, pentru că fiii lor n-au putut să scrie *Promisiunea zorilor*, asta-i tot. Noaptea timpurilor e plină de mame admirabile, necunoscute, ignorate, care habar nu au de măreţia lor, cum a fost cazul mamei mele. E adevărat că ea era ieşită din comun prin panaş, prin culoare, prin temperamentul ei flamboaiant, dar nu şi prin iubirea faţă de fiul ei. Doar că făcea parte din plutonul de elită, asta-i tot. Mamele, cum ştiţi bine, nu sunt niciodată bine plătite. A mea, cel puţin, a avut dreptul la o carte.

Discuţia ajunge la momentul intrării sale în diplomaţie. Cred, spune Pivot, că aţi fost numit mai întâi în Bulgaria, nu-i aşa? Gary încuviinţează, precizează că a început ca al doilea secretar la Sofia, şi că acolo au încercat să-l recruteze ca spion. Povesteşte apoi o anecdotă pe care o va repeta, mai târziu, cuvânt cu cuvânt pe Radio Canada: Întâlnisem o tânără, zice el, şi devenisem, cum se spune, amantul ei, mai exact făcusem dragoste cu ea, ceea ce nu e deloc acelaşi lucru. Într-o bună zi, sunt oprit pe o stradă din Sofia de doi domni care îmi spun: „Domnule, sunteţi Romain Gary? – Da. – Am găsit nişte fotografii care vă privesc şi dorim să vi le dăm“. Îmi arată nişte fotografii în care sunt complet gol, împreună cu tânăra în chestiune – de fapt, o agentă a miliţiei –, goală, la rândul ei, şi într-o poziţie care nu e greu de imaginat, iar eu am zis: „Da, într-adevăr, daţi-mi fotografiile“. Ei îmi întind fotografiile, spunându-mi: „Evident, putem să facem rost şi de

negative, dar e schimb pe schimb, ar trebui să ne faceţi şi dumneavoastră nişte servicii“. Şi atunci le-am răspuns: „Ascultaţi, domnilor, m-aţi fotografiat la sfârşit, dacă înţelegeţi ce vreau să spun. Iar fotografia nu mă flatează deloc, arăt chiar cam modest, în privinţa virilităţii. Dacă faceţi cunoscută această fotografie, oamenii nu vor şti că e făcută la sfârşit, vor crede poate că e chiar la început, şi se va crede că nu apăr prea bine imaginea francezului, a reprezentantului Franţei în străinătate, chiar şi în acest domeniu. Trebuie, aşadar, să-mi acordaţi o a doua şansă: o să alegem o altă tânără, de preferinţă fiica ministrului vostru de interne – care era o blondă fermecătoare –, o luăm de la capăt, cu dumneavoastră în cameră, şi mă fotografiaţi pe tot parcursul. Sunteţi de acord?“ Cei doi au îngăimat două vorbe, s-au ridicat şi au plecat, lăsându-mă pe mine să le plătesc consumaţia.

Publicul râde, Pivot zâmbeşte şi continuă: Cariera dumneavoastră de diplomat vă aduce apoi la La Paz. Acolo, aflaţi că vi s-a acordat Premiul Goncourt. Da, răspunde Gary, l-am obţinut pentru *Les Racines du ciel*, o carte scrisă în apărarea elefanţilor. În zadar: în fiecare an sunt masacraţi şaptezeci de mii de elefanţi. Cu ocazia acestui premiu, mi s-au oferit tot soiul de cadouri, printre care, puteţi să mă credeţi sau nu, o statuetă din fildeş. Nu se poate! spune Pivot. Ba da, răspunde Gary.

După care vorbesc despre aventura americană (Hollywood, Gary Cooper, Kennedy), dar nu şi despre Jean Seberg (de patru luni, micul înger blond este chiar un înger, cineva acolo sus a despovărat-o de viaţă, dar a încărcat-o cu pene de înger – iar acele pene, Gary refuză să le înmoaie în cerneală, deci nu se pune problema să vorbească despre ea). Discuţia ajunge la romanele sale, iar în privinţa lor, nici o problemă, putem să-i punem orice întrebare am dori. De ce scrie? Fiindcă n-ar vrea să sfârşească precum cameleonul. Ce vrea să spună prin asta? M-am născut în Rusia, explică Gary, apoi am trăit în Polonia, am crescut în Franţa şi am locuit în Statele Unite… Am multiple identităţi. Precum cameleonul, adaugă el: devine roşu când îl punem pe ceva roşu, albastru când îl punem pe albastru, verde când îl aşezăm pe verde, apoi îl aşezăm pe nişte carouri şi cameleonul o ia razna. Eu n-am luat-o razna, dar am devenit scriitor. De fiecare dată când scriu un roman, o fac pentru a trăi alte vieţi decât a mea.

Tocmai, aţi trăit mai multe vieţi decât am putea crede. (Ceva ca o spaimă se citeşte în ochii lui Gary, care încremeneşte, gata, am ajuns aici, Pivot o să facă să explodeze bomba Ajar.) Căci sunteţi şi cineast. (Alarmă falsă, Gary poate să respire.) Vorbiţi-ne despre filmele dumneavoastră, îi cere Pivot. Prefer să rămânem la cărţi, spune scriitorul. Bine, acceptă realizatorul. Ultima dată când aţi venit pe acest platou, urmează el, era cu puţin mai mult de patru ani în urmă, în iunie 1975, cu ocazia apariţiei cărţii dumneavoastră *Au-delà de cette limite votre ticket n'est plus valable*. Da, spune Gary: povestea unui tip răvăşit la gândul declinului său sexual. Un critic eminent a scris că mi-a trebuit mult curaj ca să scriu această carte cu atâta autenticitate. Altfel spus, tipul impotent din carte eram chiar eu. Dacă aş vrea să fiu cinic, aş spune că asta a fost o operaţiune foarte bună pe plan sexual: am avut de-a face cu femeile care voiau neapărat să ştie dacă personajul care spune „eu" în roman era chiar Romain Gary, altfel spus dacă era adevărat sau nu, dacă eram impotent sau nu. Au existat şi salvatoarele, cele care-şi spuneau: „N-a reuşit cu nici una, dar cu mine va reuşi". Şi, într-un final, au fost şi tinerele fete care se gândeau aşa: „E chiar şic, e ca şi cum ai avea de-a face cu un tată, nu rişti nimic". Dacă aş fi fost un profitor, aş fi cules multe roade în acest domeniu. Dar n-am profitat.

Râsete în public, Pivot surâde şi el, şi continuă, pe un ton destul de solemn: Şi acum, Romain Gary, aş vrea să vă fac o surpriză. E cineva care, de la începutul emisiunii, aşteaptă în culise. (Gata, îşi zice Gary, Paul o să-şi facă apariţia în platou.) Cineva pe care-l cunoaşteţi bine. (Ei bine, m-am ars.) Are puţin mai mult de treizeci de ani, este scriitor, şi a obţinut Premiul Goncourt. (Nu mai încape nici o îndoială. Ticălosul de Pivot.)

Vă previn, zice Gary nervos, dacă surpriza îmi displace, plec din platou. Îşi face atunci apariţia Patrick Modiano. Are puţin mai mult de treizeci de ani (treizeci şi patru), este scriitor (a publicat deja şase romane) şi a obţinut Premiul Goncourt (pentru *Rue des Boutiques Obscures*, în urmă cu ceva mai mult de un an). Poartă un costum deschis la culoare, cămaşă *bleu ciel*, fără cravată. I se indică un fotoliu, el pare să ezite, aruncă o privire în spatele lui, ca şi când ar urma să se răsucească pe călcâie şi să părăsească platoul, nu, în cele din urmă n-am prea mult chef, continuaţi emisiunea, dar fără mine. Se aşază, totuşi, iar Pivot, se vede, scoate un suspin de uşurare

inaudibil, şi totuşi perceptibil (Modiano e acolo), reluat imediat ca un ecou de Gary (Pavlowitch nu e acolo).

Cred că ştiu, îi spune Pivot lui Gary, că vă place mult Modiano. Într-adevăr, răspunde Gary, este un Saint-John Perse al romanului. Am citit cu bucurie ultima lui carte, în care talentul se simte la fiecare pagină. E puternic, diferit de orice altceva. E o creaţie poetică *ex nihilo*, un mod uimitor de a obţine efecte realiste şi umane în domeniul fantasticului social. Când am terminat de citit, am simţit nevoia să scriu. E, în cazul meu, adevăratul criteriu al valorii. Am zis multă vreme că Modiano o să ajungă departe, de data asta, a şi făcut-o.

Şi dumneavoastră, Modiano, întreabă Pivot, sunteţi un cititor al lui Gary?

Atunci, Modiano, cu vocea lui calmă şi timidă, sincopată, cu accente eliptice, cu tăceri în spatele cărora se ascund inflexiuni ale gândirii, ezitări şi remuşcări, Modiano modianizează că da, desigur, l-a citit mereu pe Gary, adică, evident, atunci când îl citeşti, e ca şi când, nu ştii prea bine, şi apoi, să zicem că, mai ales atunci când ne aminteşte, nu, deoarece cărţile, în fine, sunt un fel de, şi atunci e cumva ca şi când, îţi dai seama că auzeai vocea, da, cu unele momente uneori, în fine, toate acestea sunt, cum să spun, bizare.

Gary îi răspunde apoi lui Modiano, care îi răspunde lui Pivot, care nu mai răspunde de nimic, conversaţia continuă, ar putea continua la infinit şi noi am putea s-o ascultăm neobosiţi, dar timpul se scurge, trebuie încheiată emisiunea, aşadar vă mulţumesc că aţi venit, zice Pivot, bună seara tuturor şi pe curând.

În timpul genericului, camera rămâne fixată pe Gary, nu putem auzi ce-i spune lui Pivot – primele note ale *Concertului numărul 1 pentru pian* de Rahmaninov îi acoperă vocea –, dar dacă am şti să citim pe buze, le-am putea vedea pronunţând distinct următoarele: Fir-ar, am uitat să spun că la numărul 16 al străzii Wielka Pohulanka, la Wilno, locuia un anumit domn Piekielny.

Serghei Rahmaninov, extras din Concertul numărul 1 pentru pian, versiunea din 1917.

105

Cel puţin – ar fi putut adăuga – până la 6 septembrie 1941.

Oare la această dată mai locuia pe strada Wielka Pohulanka? Nimeni nu ştie. Dar putem fi siguri că după 6 septembrie 1941 nu mai locuia acolo. În acea zi, dis-de-dimineaţă, a fost trezit, fără îndoială, în zgomote de fluier, continue, stridente, întretăiate de fraze destul de scurte, categorice, lătrate în germană, şi degeaba nu pricepea nimic, fiindcă presimţea că „*Juden raus!*“ nu prevestea nimic bun. N-a fost mirat. Ceva se pregătea din ajun, văzuse, ca toată lumea, lipite pe pereţii clădirilor din oraş, anunţuri scrise cu litere gotice. Evreii erau rugaţi să depună, înainte de căderea serii, la comisariatul cel mai apropiat, toate obiectele de valoare pe care le posedau (argint, aur, bijuterii etc.). Mai erau informaţi că, dacă trecea acest răstimp, şi erau găsite în casele lor obiecte din argint, aur, bijuterii sau orice alt obiect care ar fi putut intra în categoria „etc.“, ar fi fost împuşcaţi pe loc.

Unii dintre ei s-au executat, depunându-şi toate bunurile, nu fără a cere o chitanţă regulamentară de primire. Alţii le-au ascuns în poduri şi pivniţe, punându-şi viaţa în pericol. Iar alţii au fost ceva mai radicali: îmi place să cred că Piekielny a fost unul dintre aceştia din urmă. După ce a citit anunţul, s-a apucat să-şi examineze minuţios apartamentul fără parchet şi fără ornamentaţii, dar cu ferestre spre curte elegant acoperite de draperii, şi cu pereţi albi daţi cu var, lăsând la vedere, ici şi colo, câteva cărămizi; sfeşnice, lumânări, un bufet, o oglindă, un coş de răchită, un pat prea mare doar pentru el, o singură pernă. Şi în interiorul ei, ascunse printre pene şi puf, grămezi de zloţi şi de ruble, mici economii inutile, strânse în zadar pentru zile negre, adunate vreme de luni întregi, cu zece ore de muncă pe zi în frizeria lui, şi care au dispărut într-o clipă în focul din sobă. A privit apoi în jurul lui. I s-a părut că nu mai era nimic care să aţâţe lăcomia nemţilor: doar pălăria, redingota, pipa şi puţin tutun. Şi-a pus pălăria pe cap, şi-a îmbrăcat haina, şi-a înfundat pipa în buzunar, dar, la naiba, mai era vioara. Oare făcea parte din categoria „etc.“? Categoria rămăsese, în mod oportun, suficient de vagă încât să le dea nemţilor o *bază legală* pentru a mai asasina

nişte evrei după bunul lor plac. Şi atunci ce să facă? Trebuia să-şi păstreze vioara, cu riscul de a fi ucis fără somaţie, sau pur şi simplu să scape de ea? Dilemă *à la* Piekielny. Care a fost rezolvată în clipa în care şi-a închipuit un ofiţer nazist înhăţând-o pentru a masacra muzica lui Beethoven ori Bach: putea să accepte orice, dar asta nu.

Aşa că a deschis cutia viorii şi, mai întâi, a apucat arcuşul, pe care l-a mângâiat îndelung, meticulos, tot trecându-i firele între degetul mare şi arătător, după care, strângându-i într-un pumn capătul şi în celălalt vârful, l-a rupt în două dintr-o singură mişcare, sprijinindu-se pe coapsă. Apoi, luând vioara de mâner şi închizând ochii, a strâns-o la piept vreme de un minut poate – timp în care ar fi jurat că a auzit, în cutia de rezonanţă, cum bătea inima instrumentului, dar fără îndoială că era chiar inima lui cea care bătea, tulburată, cu gândul la ceea ce urma să se întâmple. Fiindcă deodată, ridicând-o cu ambele mâini deasupra capului, cu pleoapele închise şi ochii înroşiţi, cu obrajii arzându-i, scăldaţi în lacrimi, a izbit-o de masă din toate puterile sale slabe, şi vioara s-a dezmembrat într-un vacarm infernal, acum zăcea pe pământ, ruptă în bucăţi, cu cutia de rezonanţă spartă, corzile îi atârnau ca nişte liane, şi în mâini i-a rămas numai voluta, în formă de mustaţă, pe care a strecurat-o în buzunar – acolo unde se aflau deja pipa şi puţin tutun –, şi fără să se mai ostenească să tragă perdelele, lăsând fereastra în toată goliciunea ei fără pudoare, s-a prăbuşit pe pat.

Şi apoi ziua s-a înălţat în cântecul cocoşului nemţesc: „*Juden raus!*“ Piekielny s-a uitat pe fereastră: a văzut curtea nesfârşită luminată de soarele de septembrie, dar umbrită de siluetele soldaţilor; a văzut caschete şi câini; a văzut evrei încercuiţi; a înţeles că trebuia să li se alăture. A adunat ce-i mai rămăsese din haine, o pereche de pantaloni, două cămăşi, şi le-a aşezat pe cearşaf, pe care l-a înnodat ca pe o desagă, apoi, încuind uşa de două ori şi punând cheia în buzunarul redingotei – singurul buzunar fără găuri, unde se aflau deja voluta viorii, pipa şi puţin tutun –, a coborât scara şi a ajuns în curtea inundată de soare. Era o zi frumoasă.

Vecinii săi evrei erau şi ei acolo, cu mâinile sus, neputincioşi, supuşi, cu hainele înfăşurate, la fel, în desăgi improvizate, cu aceeaşi spaimă în priviri şi simţind în spate ţevile pistoalelor-mitralieră care fac din orice plebeu un rege. Au fost obligaţi să se aşeze în rânduri de câte patru, şi coloana s-a pus

în mişcare, ajungând dincolo de portic şi alăturându-se celeilalte coloane, nesfârşita coloană de bărbaţi, femei şi copii ce înainta, sub loviturile de baston, până în strada Niemiecka, unde o parte dintre ei, douăzeci şi nouă de mii, s-au îndreptat către Marele ghetou, iar ceilalţi, unsprezece mii, către Micul ghetou, în vreme ce un al treilea grup, în număr nedeterminat, era dus la închisoarea Lukiškės, iar de acolo către o destinaţie necunoscută, despre care vom afla în curând că se numeşte Ponar.

Şi porţile ghetoului s-au închis, marcând începutul unei curse nebuneşti care l-a văzut pe Piekielny rătăcind pe străzi în căutarea unei jumătăţi de metru pătrat unde să-şi lase desaga lui amărâtă, izgonit de peste tot, resemnându-se apoi să doarmă sub streaşina unei case fără acoperiş şi fără faţadă, înainte de a da peste un colţ de pod pe care nu şi-l revendicase încă nimeni: vântul sufla printre ţigle, acoperişul în parte dărâmat lăsa să se zărească o bucată de cer, dar lui Piekielny îi convenea, totul îi convenea din moment ce putea să se lungească acolo, printre alţi bătrâni însinguraţi, pe o rogojină ruptă – dacă poate fi numită rogojină o grămăjoară de paie uscate, risipite pe podea, dacă putem numi podea câteva scânduri de lemn cariat –, cu desaga pe post de pernă, cu ochii săi mici larg deschişi, mângâind voluta viorii din fundul buzunarului, privind cum ziua se desfăşura ca şi cum ar muri împotriva voinţei sale, ceea ce a şi făcut atât de bine încât, în cele din urmă, a coborât noaptea, noaptea neagră, opacă precum o pânză aruncată pudic pe deasupra acoperişurilor ghetoului, o noapte sfâşietoare, crudă, dureroasă, fără stele, şi în zadar le-ar fi căutat pe acestea din urmă pe cer: ele se aflau chiar pe pământ, cusute pe hainele tovarăşilor lui de suferinţă.

106

Între sosirea nemţilor în Vilnius şi prima noapte a lui Piekielny în ghetou se scurseseră puţin mai mult de două luni – timp în care, încetul cu încetul, apoi foarte rapid, crescuse violenţa primilor în privinţa celui de-al doilea. Mai întâi, fuseseră micile ofense, nimic extrem de grav sau de rău pe scara cruzimii naziste, când, de pildă, în faţa magazinelor de pâine unde cozile se lungeau interminabil, aşteptau ca Piekielny să ajungă în dreptul vânzătorului să-şi cumpere pâinea, pentru a-l trimite din nou la rând, în

capătul cozii. Apoi, foarte repede, venise vremea privaţiunilor (Piekielny a fost somat să predea radioul), a percheziţiilor (trei sferturi din apartamentele de pe strada Wielka Pohulanka, printre care şi al lui, au fost vizitate de nemţi care, furând ceea ce era de valoare, au distrus tot restul), a interdicţiilor (de a lua trenul, apoi de a merge la piaţă în afara anumitor ore, apoi de a merge la piaţă pur şi simplu, apoi de a ieşi după ora optsprezece, apoi de merge pe trotuare, apoi de a circula pe străzile principale) şi, în cele din urmă, a umilinţelor (obligaţia de a purta un pătrat alb de zece centimetri pe zece, având în centru un cerc galben şi litera „J“, pe care Piekielny a trebuit să şi-l coasă singur pe vechea lui redingotă, apoi de a purta pe braţ o banderolă albastră, pe care figura o stea albă). Dar toate astea nu însemnau nimic în comparaţie cu restul, şi Piekielny ar fi considerat că fraţii săi evrei nu o duceau atât de rău, dacă nu ar fi existat, simultan şi din ce în ce mai des, acele razii urmate de convoaie care-i duceau Dumnezeu ştia unde, deşi nemţii ştiau – la fel şi lituanienii.

107

Se poate vedea astăzi, la numărul 8 al străzii Rūdninkų, chiar în locul în care, în timpul războiului, se reunea *Judenrat* – Consiliul Evreiesc – o placă în memoria celor o mie două sute de evrei asasinaţi în urma raziei din 3 noiembrie 1941. Puţin mai departe, la numărul 18, se află o altă placă, înfăţişând planul celor două ghetouri. Iar dacă străbatem oraşul vechi, vom zări, coborând privirea, ici şi colo pe stradă, plăci din aramă menţinând vie memoria câtorva evrei născuţi în Vilnius şi omorâţi de nazişti (figurează acolo opt nume, dar nu şi cel al lui Piekielny).

Astăzi, Vilnius poartă doliu, aşa cum cutare femeie în Balzac ori Maupassant se îmbracă ostentativ în negru, după ce şi-a otrăvit soţul. Localnicii, se ştie astăzi, au fost ajutoarele mai mult sau mai puţin zeloase ale naziştilor, colaborând în grade diferite la masacrul evreilor: era, pe de o parte, imensa majoritate, înfricoşată şi pasivă, pasivă fiindcă era înfricoşată, care nu le era fundamental ostilă, dar care refuza să facă cel mai mic gest pentru a-i ajuta; erau apoi cei care, din milă creştinească, le răscumpăraseră bunurile la preţuri de nimic; cei care, însuşindu-şi-le în mod ilegal, n-aveau

nimic împotriva proprietarilor lor, dar preferau ca ei să moară decât să fie nevoiţi să li le restituie; cei care erau măcinaţi de „chestiunea evreiască“ şi pentru care, hm, nu exista fum fără foc; apoi, mai erau şi naţionaliştii lituanieni.

Organizaţi într-o miliţie, aceştia din urmă numărau în rândurile lor vreo sută de oameni, care erau numiţi – care făcuseră să fie numiţi – *Ypatingi* („aleşii“). Odată cu venirea nemţilor în oraş, au început să-i hărţuiască pe evrei, capturându-i pe stradă, în sinagogi sau în propriile case, mergând până la a-i scoate din ascunzătorile lor pentru a-i livra puternicilor zilei, care le acordau zece ruble pe cap de evreu – şi care, în scurtă vreme, le-au dat o sarcină în plus: de fiecare dată când un neamţ striga „*Feuer!*“, la marginea unei gropi, un lituanian trăgea cu arma. Au fost douăzeci de mii de morţi în doar două luni, şi apoi a mai fost şi ghetoul.

108

Despre ghetoul din Vilnius ştiu doar ce am citit. De la Marc Dvorjetski, supravieţuitor al ghetoului, autor al cărţii *Ghetto à l’Est*, tradusă din idiş în 1950, ştiu că copiii din ghetou se jucau „de-a nemţii şi evreii“, unii prinzându-i pe ceilalţi şi ducându-i undeva mai departe, înfigându-le o mitralieră imaginară în spate; că oamenii erau înghesuiţi câte cincisprezece-douăzeci în camere în care nu era spaţiu decât pentru una-două persoane; că exista un lucru mai preţios decât pâinea, hainele sau acoperişul deasupra capului – şi anume, aşa-numitul *Schein*, un certificat de muncă ce-ţi dădea dreptul la viaţă; că aceste *Schein* îşi schimbau mereu aspectul, culoarea, forma şi valoarea; că erau cu sau fără fotografie, albe, albastre, roz, verzi, cu sau fără număr, tot atâtea „mijloace inventate de nazişti pentru a orbi, a abrutiza, a diviza, a demoraliza, a paraliza spiritul de rezistenţă al omului din ghetou“; că în septembrie 1943, aceste *Schein* au dispărut, şi nu a mai existat nici o garanţie de nici un fel.

Din jurnalul găsit în dărâmăturile ascunzătorii lui Yitskhok Rudaşevski, omorât la cincisprezece ani, pe 1 octombrie 1943, ştiu că pe 6 septembrie 1941, la răsăritul soarelui, se anunţa vreme frumoasă, şi că mai târziu soarele „ca şi când se ruşina să vadă ce fac oamenii acolo jos, s-a acoperit

de nori“; că poarta ghetoului era o barieră de lemn galben, acoperită de sârmă ghimpată; că pentru locuitorii ghetoului, care nu aveau nici lemne, nici haine groase, iarna era anotimpul cel mai crud; că ruinele înzăpezite scânteiau de ger, „ca presărate cu diamante“; că prima zi a anului 1943 era o „zi albă, o zi limpede de iarnă“; că un neamţ căruia îi era foame spunea „vreau să halesc ca un evreu“; că exista în ghetou un cerc literar, şi că acolo Avrom Sutzkever vorbea despre poezie.

De la Avrom Sutzkever, poet, membru al Brigăzii de acte, supravieţuitor, ştiu că, la sosirea nemţilor, soldaţi ai Armatei Roşii au fost plimbaţi în lanţuri, înfometaţi, pe jumătate dezbrăcaţi, pe străzile din Wilno, pentru a arăta populaţiei care erau stăpânii lumii; că a apărut, peste tot în oraş, pancarta *Eintritt für Juden verboten* – „intrarea interzisă evreilor“; că, în plus, li s-a interzis evreilor să privească pe ferestrele care dădeau în afara ghetoului, şi că, prin urmare, aceste ferestre trebuiau să fie condamnate sau vopsite în culori întunecate; că le-a fost interzis să vorbească despre politică; să vorbească nemţeşte; să vorbească cu non-evrei; să poarte mustaţă; să mănânce gras; să se roage; să studieze; să aducă flori în ghetou; că era interzis, de asemenea, femeilor evreice să-şi vopsească părul; să-şi dea cu ruj; că le era interzis chiar şi să nască – cele care dădeau naştere unui copil erau imediat omorâte împreună cu el. Mai ştiu şi că, la numărul 9 al străzii Subotsh (astăzi Subačiaus – Gary s-a născut pe aceeaşi stradă, la numărul 8), a fost înfiinţat un bordel, în care fuseseră aduse femei poloneze arestate într-o cafenea, la întâmplare, şi pe care avuseseră grijă să le însemneze pe picioare cu fierul roşu. Ştiu că un evreu prins de un student lituanian l-a implorat să-i dea drumul; că studentul l-a lăsat în viaţă – nu fără a-i smulge, în prealabil, dinţii de aur; că Micul ghetou a fost lichidat pe 28 noiembrie 1941, şi străzile sale au fost redate circulaţiei; că bebeluşi au fost zdrobiţi de trunchiuri de copaci, sub ochii mamelor lor; că unor evrei li s-au dat lopeţi şi au fost obligaţi să-şi sape singuri mormântul, apoi au fost îngropaţi de vii; că doar pentru treizeci de mărci pe cap de copil, putuseră să fie răscumpăraţi copii cu vârste între trei şi zece ani, care veneau de la Smolensk, şi pe care un tren îi ducea către Ponar; că erau numite *malines* ascunzătorile în care se ascundeau evreii; că la sfârşitul războiului, sute de cadavre erau încă îngropate sub ruinele de la numărul 12 al străzii Straszuna

(Žemaitijos). Ştiu, în fine, că un anumit număr de evrei au fost ascunşi de polonezi şi lituanieni; că locuinţa unei anumite Maria Abramowicz, poloneză, şi cea a unei anumite Wiktoria Gzmielwska, poloneză şi ea, care locuiau la numărul 16 al străzii Wielka Pohulanka, au fost „refugiul a numeroşi persecutaţi“ – şi nu mă pot împiedica să nu mă gândesc că poate Piekielny a fost unul dintre aceştia.

Din ce am citit ici şi colo pe internet, ştiu că era în ghetoul din Wilno un tânăr care se numea David Berger, născut în 1922 undeva în Polonia, pe lângă PrzemyŚl; că prietena lui se numea Elza (ori Elsa – sursele sunt divergente) şi poate că el o numea *moja milość* – „dragostea mea“, în polonă; că, după *Anschluss*, ea a fugit din Polonia, a mers spre sud, în Palestina; că el a plecat spre est, când ar fi trebuit să se ducă spre vest, spre nord sau spre sud, oriunde altundeva în afară de est; în nici un caz spre est; că a ajuns la Vilnius, apoi în ghetoul din Vilnius; că i-a trimis Elzei (ori Elsei) o scrisoare de adio; că în această scrisoare, datată 2 martie 1941, i-a scris: „Dacă se va întâmpla ceva, mi-ar plăcea să fie cineva care să-şi aducă aminte de existenţa lui David Berger“; că *ceva* s-a întâmplat; că David Berger avea nouăsprezece ani.

109

De la Avrom Sutzkever, ştiu, de asemenea, că e posibil ca Piekielny să nu fi petrecut nici măcar o zi în ghetoul din Wilno. După ce evreii au fost expulzaţi din casele lor, unii dintre ei au fost trimişi direct la Ponar, adică la moarte: „Străzile următoare, scrie Sutzkever, nu au fost trimise către ghetou: strada Mickiewicz, strada Morilor, strada Portowa, cele două străzi Pohulanka, strada Calvarului (cu excepţia numerelor de la 50 la 1), strada PiÓromont, o parte din Zwierzyniec, din Węglowa şi din Antokol, adică în jur de zece mii de persoane“. Ceea ce ar însemna că Piekielny ar fi murit ucis de un glonţ în ceafă, la începutul lui septembrie 1941, şi nu – aşa cum a scris biograful lui – „în cuptoarele naziştilor“.

110

Dacă consultăm hărţile topografice ale regiunii, realizate la sfârşitul lui 1941 de către nemţi, se poate constata că Ponar – numele Ponar – nu figurează acolo: e o zonă albă, sau mai degrabă verde, lipsită deliberat de orice indicaţie; nu mai este un loc, ci un non-loc, ceea ce e păcat, fiindcă e un nume plăcut, Ponar. E cu atât mai trist, pentru că e şi un loc frumos. O pădure de stejari şi de mesteceni unde, înainte de război, şcolile îşi trimiteau elevii în excursie. Acolo, aceştia din urmă se mirau de înălţimea arborilor, de parfumul florilor, de albastrul cerului; ghiceau forme de animale în norii nemişcaţi; se întorceau în rânduri de câte doi, cu ierbarul sub braţ, ţinându-se de mână. Asta se întâmpla înainte ca ei să fie aliniaţi în rânduri de câte şase, la marginea unei gropi. Se întâmpla înainte de vara lui 1941.

111

Din Vilnius sunt două moduri de a ajunge la Ponar: pe şosea ori cu trenul. Eu m-am dus cu trenul. Era iarna, şi nu am alte amintiri decât zăpada, chiciura, gara înzăpezită, norii grei, cerul aproape de pământ, kilometrul de mers pe jos şi altceva nimic, copacii, plăcile memoriale, gropile, altceva nimic.

Îmi revine în minte, totuşi, la doi paşi de gropi, o casă construită din te miri ce, din care ieşea un bărbat tânăr în uniformă militară, beat, ţinând în mână o sticlă plată, din gâtul căreia trăgea câte o duşcă de ţuică, din cele care te fac să uiţi că moartea îşi alesese domiciliu în aceste locuri, şi că, luni întregi la rând, fuseseră ucişi bărbaţi, femei şi copii, cu miile, chiar acolo, în fundul grădinii.

Naziştii aveau mereu acelaşi *modus operandi*: îi adunau pe evrei în curtea de la *Judenrat*, înconjurată de SS şi de lituanieni, îi numărau, îi duceau la Ponar cu camionul, pe jos ori cu trenul, şapte kilometri la capătul cărora se afla o poartă deasupra căreia se aflau două rânduri de sârmă ghimpată, şi pe care era agăţat un panou: „*Eintritt auch für deutsche Offiziere streng verboten!*“ – „Intrarea strict interzisă, inclusiv ofiţerilor nemţi!“. Acolo, îi puneau să-şi dea jos încălţările şi hainele – hainele trebuiau recuperate fără găuri, stelele de pe braţ, descusute, şi totul era trimis în Germania (în timpul ultimelor *Aktionen*, când masacrele trebuiau grăbite, nemţii au evitat să mai

piardă timpul, cu atât mai rău pentru haine) –, după care îi puneau să îngenuncheze în rânduri de câte şase la marginea unui mari gropi circulare şi le trăgeau un glonţ un ceafă, apoi gata, următorii la rând.

112

Totul pare a ne face să credem că a existat într-o zi, printre aceşti următori la rând, un anumit domn Piekielny.

Oare a fost silit să-şi scoată hainele, sau a putut să-şi păstreze, până la sfârşit, redingota pe el? Oare a spus o rugăciune? Să-şi fi amintit de promisiunea pe care i-o făcuse un băieţel ce era vecinul lui? Oare a închis ochii, sau a privit cerul, copacii, frunzele lor şi vântul care le face să tremure? Să fi tremurat şi el, şi dacă a făcut-o, să fi fost de spaimă, de indignare sau de furie? Să fi făcut ca Gengis Cohn, comicul evreu „foarte cunoscut, odinioară, în cabaretele idiş: mai întâi la *Schwarze Schickse* din Berlin, apoi la *Motke Ganeff* din Varşovia, şi în fine, la Auschwitz“, de unde a reuşit să evadeze în decembrie 1943, dar a fost prins câteva luni mai târziu şi dus în faţa unei gropi, la marginea căreia, chiar înainte să moară, i-a arătat cotul călăului, apoi i-a întors spatele, şi-a dat jos chiloţii şi i-a arătat fundul?

Nu vom şti niciodată ce a făcut Piekielny în faţa gropii, nici măcar ce a putut să vadă, să simtă ori să gândească. Rămâne secretul lui, tristul lui secret.

113

Într-o noapte de mai, către ora unu dimineaţa, am ajuns în dreptul clădirii în care locuiam împreună cu Marion; intrarea era blocată de jandarmi. Am întrebat naiv dacă se întâmplase ceva. Da, a răspuns un jandarm, va trebui să aşteptaţi vreo douăzeci de minute până să puteţi intra în apartamentul dumneavoastră. Mi-am parcat scuterul, l-am legat, mi-am scos casca, apoi am cerut detalii despre ce se întâmplase. A avut loc un deces, a răspuns jandarmul. Mi-a trecut prin cap că era vorba de vreo bătrână ce şi-ar fi dat ultima suflare, înconjurată de apropiaţii ei – ceea ce era trist, dar, în sfârşit,

aşa e viaţa, face parte *din ordinea lucrurilor*. O tânără, a continuat jandarmul, dar nu pot să vă spun mai mult. În clipa aceea, timp de o secundă, difractată, care a durat cât o eternitate, m-am gândit că ar putea fi Marion. Şi ea era o tânără. Şi locuia în clădire. Nu răspunsese la ultimul meu mesaj. Scuzaţi-mă, am spus, dar logodnica mea locuieşte aici, am *nevoie* să ştiu. Jandarmul a pălit: poate că avea în faţa lui pe cineva a cărui viaţă urma, de la o secundă la alta, să se prăbuşească, şi tocmai lui îi revenea să-i anunţe vestea care-l va dărâma. M-a întrebat cum se numea logodnica mea. Marion, am zis, se numeşte Marion. Nu e ea, a răspuns el, şi amândoi am scos un suspin, el de recunoştinţă, iar eu de uşurare.

Apoi uşa clădirii a fost întredeschisă: am zărit, lungit pe o targă, un corp învelit până la umeri cu o pătură izotermică; faţa era lăsată descoperită. Am recunoscut-o pe fata pe care mi se întâmpla uneori să o întâlnesc în curte, schimbam o privire, un zâmbet, nimic în plus, n-aş putea spune că o cunoşteam: nu-i ştiam nici măcar numele.

Dar aveam în curând să-i cunosc numele. Neputându-mi lua privirea de la chipul dureros de tânăr, nu observasem venind, din cealaltă parte a străzii, o femeie pe care o sprijineau doi bărbaţi tineri. A urmat o clipă de tăcere profundă, ca un strigăt puternic reprimat în fundul gâtului, apoi un ţipăt disperat, nesfârşit, lipsit de consolare. Cine n-a auzit niciodată ţipătul unei mame, la vederea trupului neînsufleţit al copilului ei, nu ştie cu adevărat ce înseamnă un ţipăt. Expresia e poate răsuflată, dar nu găsesc alta mai potrivită: ţipătul ei a sfâşiat noaptea, a străpuns-o cu plânsetele ei. Sărmana femeie striga numele fiicei sale.

Am rămas ţintuit locului, pierdut, neputându-mă mişca mai bine de un minut, apoi am şters-o de acolo, lăsând-o pe mama fetei pe jumătate moartă şi pe fată moartă, şi m-am dus să fac un tur pe strada întunecată, sinuoasă şi pustie care cobora până la apa de plumb a Canalului Saint-Martin. O oră mai târziu, în faţa imobilului, se aşternuseră tăcerea şi noaptea. Am strâns-o pe Marion în braţe, i-am povestit scena – ştia, auzise, toată lumea din imobil auzise (un vecin, înşelându-se asupra cauzei ţipetelor, ameninţase chiar că *va chema poliţia*) –, apoi mi-am pregătit valiza (a doua zi plecam în Rusia, la campionatele mondiale de hochei, la fix doi ani după cele de la Minsk, când ajunsesem în Vilnius). N-am dormit decât o oră sau două: m-

am gândit la fata aceea care dormea pentru totdeauna, sub privirea îndurerată a mamei sale.

Dacă povestesc cele de mai sus e pentru că, obnubilat de şoarecul amabil din Wilno şi spiritul meu fiind înclinat să facă literatură în orice situaţie[65] – asta e, n-am ce-i face, chiar dacă mi se întâmplă să mi se facă dacă nu ruşine, cel puţin jenă, care, de altfel, nu e nimic altceva decât ruşine atenuată –, îmi aduc aminte că mi-am spus: iată ce trebuie să fi auzit Piekielny în faţa gropii, dincolo de zgomotul mitralierelor, de câinii care lătrau, de soldaţii care urlau sau de copiii care plângeau: ţipătul unei mame descoperind trupul lipsit de viaţă al fetei sale, amplificat, înmulţit cu o sută, cu o mie, cu numărul mamelor care se aflau acolo, alături de el, în ziua aceea.

114

În iulie 1944, nemţii şi-au retras taberele. Fiindcă Istoria se repetă, şi nu întotdeauna ca o farsă, Uniunea Sovietică şi-a făcut din nou intrarea în Vilnius: urma să rămână acolo patruzeci şi cinci de ani. Şi în vreme ce naziştii se întorceau la Berlin, în vreme ce a doua divizie de blindate[66] se îndrepta spre Paris, în vreme ce Vercors[67] tremura, dar rezista, în vreme ce ucenicii frizeri din vara lui 1945 îşi ascuţeau maşinile de tuns[68] şi totul se prăbuşea, Vichy[69] prea târziu şi Saint-Ex[70] prea devreme, în vreme ce Reichul se năruia, dar Bârlogul Lupului[71] nu, în vreme ce Vistula purta munţi de cenuşă precum Styxul sufletele, în vreme ce Armata Roşie înainta pe câmpiile Poloniei, umplând, încetul cu încetul, cu nume noţiunea de Pitchipoi[72] şi descoperind acei morţi vii, cu ochii goi, ieşiţi din orbite ca nişte fântâni ale suferinţei, morţi vii ale căror trupuri descărnate, *à la* Giacometti, îi vor face pe eliberatorii lor să spună că le era ruşine, în clipa aceea, că ei erau în putere, în vreme ce lumea, în sfârşit, lumea largă îşi urma cursul ei nebunesc, împotriva a tot şi a toate, la Vilnius, aşadar, oamenii au început să numere morţii.

Erau şaptezeci de mii, cu siguranţă puţin mai mult, nu se ştia cu precizie. Nemţii arseseră jumătate dintre ei, pentru a şterge urmele crimelor lor;

ceilalţi îşi ispăşeau păcatul naşterii lor zăcând pe fundul unor gropi acoperite cu var şi nisip. Unii dintre ei erau goi, alţii nu. Asupra celor din urmă s-au găsit poeme şi scrisori, şi sute, mii de chei: până la capăt, crezuseră că vor fi duşi în lagăre de muncă, că acolo vor muri, cu siguranţă, dar că, cu puţin noroc, vor reveni, şi atunci se vor putea întoarce în casele lor ca înainte.

Câteva dintre aceste chei deschideau apartamente pustii şi jefuite, pline de dărâmături, situate la numărul 16 al străzii Wielka Pohulanka. Una dintre chei, poate, găsită în fundul unui buzunar al unei redingote vechi şi uzate, între o pipă, puţin tutun şi voluta unei viori, ce aparţinuse unui anumit domn Piekielny.

Note

---

6. Charles-Henri Sanson (1739–1806) a fost un celebru călău francez, sub Ludovic XV şi XVI, apoi în timpul Primei Republici Franceze. L-a decapitat pe regele Ludovic XVI, dar şi pe diferiţi revoluţionari precum Danton, Camille Desmoulins sau Robespierre.

7. Joc de cuvinte între *raser* (a rade) şi *raseur* (vorbă lungă).

8. *Corabia beată*, poem al lui Rimbaud.

9. Şcoli religioase.

10. Daniel Pennacchioni este numele real al scriitorului Daniel Pennac.

11. În original: „*Oui je peux sans mentir, assieds-toi, pédagogue,/Affirmer avoir lu tout mon Gogol aux gogues*“. A se observa jocul fonetic Gogol – *gogues*, precum şi rima *pédagogue – gogues*.

12. N.V. Gogol, *Opere*, vol. III, traducere, studiu şi note de Emil Iordache, Polirom, 2001, p. 11.

13. *Ibid.*, p. 21.

14. *Ibid*., p. 20.

15. Evenimentele din mai ’68.

16. Frauda corupe totul (lat.).

17. Désiré Dalloz (1795–1869) este un jurisconsult şi om politic francez, care a inventat repertoriul metodic şi alfabetic de legislaţie, doctrină şi jurisprudenţă ce-i poartă numele.

18. În original: Contrat Première Embauche.

19. În original: Chômage Précarité Exploitation.

20. În original: Contre-Pouvoir Étudiant.

21. Roman al lui Albert Cohen, apărut în 1968.

22. În original *le Grand Soir* – un concept care exprimă, la sfârşitul secolului al XIX-lea, speranţa într-o răsturnare bruscă şi radicală a ordinii sociale existente. Autorul face şi un joc de cuvinte, mizând pe contrastul *un petit matin vs le Grand Soir*.

23. Joc de cuvinte între *coucher (avec)* şi *découcher*.

24. N.V. Gogol, *Mantaua. Povestiri, nuvele*, traducere din limba rusă şi note de Alexandru Cosmescu, Igor Creţu, Aureliu Busuioc şi Emil Iordache, Polirom, 2007, p. 157.

25. *Ibid*., p. 158.

26. *Ibid*., p. 164.

27. Dumnezeu este mort (germ.).

28. Lagăr de război pentru ofiţeri.

29. Culegere de povestiri semnate de Guy de Maupassant, publicată în 1883.

30. Lagăr de concentrare în Estonia.

31. The Blitz se referă la campania de bombardare continuă a Regatului Unit de către Germania nazistă, în perioada 7 septembrie 1940–10 mai 1941, în timpul celui de-al Doilea Război Mondial.

32. Apelul din 18 iunie 1940 – discurs ţinut de generalul de Gaulle la BBC, care a pus bazele organizării Rezistenţei franceze.

33. La Boisserie, fostă reşedinţă personală a generalului de Gaulle, la Colombey-les-Deux-Églises, în Haute-Marne.

34. Joc de cuvinte între *voler* (a fura) şi *voler* (a zbura).

35. Autorul face aluzie la expresia *giboulées de mars* (lapoviţă de martie – marchează trecerea de la iarnă la primăvară) şi un joc de cuvinte între *mars* (martie) şi *Mars* (Marte, zeul războiului la romani).

36. Haine de luptă (engl.).

37. Este vorba despre scriitorul francez Joseph Kessel (1898–1979).

38. Joc de cuvinte între *nice* (în engl., „drăguţ“, „frumos“) şi numele franţuzesc al Nisei, Nice.

39. Gogol te-ar putea săruta aşa? (engl.)

40. În original *à deux doigts*.

41. Personajele din nuvela lui Thomas Mann, *Moarte la Veneţia*.

42. Eşarfă evreiască de rugăciune.

43. Budincă evreiască.

44. Fel de mâncare tradiţională evreiască.

45. Frază în ebraică exprimând felicitări cu ocazia unui eveniment festiv.

46. Binecuvântare dată unei cupe de vin, la evrei.

47. *Camus* înseamnă „cârn“ în franceză.

48. În original *mon petit Roman, mon grand Romain*.

49. *Oteţ Serghei* este un film mut rusesc realizat de Iakov Protazanov în 1917, după nuvela omonimă a lui Lev Tolstoi.

50. Altiplano este un platou alpin înalt din Anzii Cordilieri, cel mai mare platou alpin de pe Terra după platoul Tibetului.

51. În original, joc de cuvinte *(avoir le moral en) berne* (a avea moralul scăzut) şi Berne, capitala Elveţiei (Berna).

52. La Nisa, în timpul şederii lor acolo.

53. Blois este un oraş în Franţa, prefectura departamentului Loir-et-Cher, în centrul Franţei.

54. *Le Trésor de Rackham le Rouge* (*Comoara lui Rackham cel Roşu*) este un album de bandă desenată din seria „Les Aventures de Tintin“ („Aventurile lui Tintin“) de Hergé, publicat iniţial în foileton (alb-negru) în revista *Soir*, şi în volum (în culori) în 1944.

55. Este vorba de Acordul de la München, prin care Germania a anexat teritorii aparţinând Cehoslovaciei.

56. Dacă vrei război, pregăteşte-te de război (lat.).

57. N.V. Gogol, *Mantaua. Povestiri, nuvele*, traducere din limba rusă şi note de Alexandru Cosmescu, Igor Creţu, Aureliu Busuioc şi Emil Iordache, Polirom, 2007, pp. 301–302.

58. Alături de strămoşi (decedată) în secret (lat.).

59. Supraoamenii (germ.).

60. Forţele armate ale Germaniei naziste.

61. În original *double-Je*, cu trimitere şi la *double jeu* (dublu joc), care se pronunţă identic.

62. Maeva Likern, *Sans fard et sans retouche – mes quinze ans d'*Apostrophes*, ou comment j'ai maquillé les plus grands écrivains*, Éditions Flammarion, 1994 (n. a.).

63. *Ibid*., p. 81 (n. a.).

64. În original *jouer du pipeau* înseamnă şi „a înşela", „a născoci".

65. În original *faire mots de tout bois*, cu aluzie la expresia *faire feu de tout bois* – „a se servi de toate resursele disponibile".

66. La 2e division blindée (2e DB) este un corp al armatei franceze creat de generalul Leclerc în timpul celui de-al Doilea Război Mondial.

67. Masivul Vercors a fost în 1944 teatrul unei confruntări de durată între armata germană şi Rezistenţa franceză.

68. Aluzie la pedeapsa aplicată în Franţa femeilor care avuseseră relaţii cu soldaţi germani – tunderea la zero.

69. Regimul de la Vichy.

70. Antoine de Saint-Exupéry a dispărut în timpul unei misiuni în 1944.

71. Wolfsschanze – cartierul-general al lui Adolf Hitler după 1941.

72. Pitchipoi (în franceză Pitchipoï) este denumirea folosită de evreii din Franţa pentru a desemna destinaţia necunoscută, misterioasă, înspăimântătoare a convoaielor de deportaţi, în timpul celui de-al Doilea Război Mondial.

PARTEA A TREIA

115

Într-o seară de septembrie în care nu aveam nimic în plan, la teatrul Lucernaire, situat în arondismentul al VI-lea al Parisului, se juca Gogol: *Revizorul*, comedie în cinci acte, pe care refuzasem până atunci să o citesc.

Gogol – şi ăsta e, din păcate, singurul lucru pe care îl am în comun cu el – nu avea imaginaţie. Sau cel puţin pretindea că nu are – ceea ce, desigur, era fals: nu poţi să scrii *Taras Bulba*, *Mantaua*, *Suflete moarte* şi tot restul fără un dram de imaginaţie. Dar cum el credea că nu are deloc, cum se convinsese singur de asta, dat fiind că scria şi că este, la urma urmei, destul de plictisitor să-ţi lipsească imaginaţia când eşti scriitor, găsise soluţia: „închiria“ idei. Nu aveţi o idee? întreba în jurul lui, câteodată îşi întreba familia, cel mai adesea prietenii. Prieteni printre care se găsea un oarecare domn Aleksandr Puşkin, iar lui Puşkin nu-i lipseau niciodată ideile, ca să ne exprimăm eufemistic (îi dăduse deja subiectul *Sufletelor moarte*). În octombrie 1835, Gogol, fiind în lipsă de bani, a pus mâna şi i-a scris lui Puşkin o scrisoare plină de atenţie. Oare Puşkin, din întâmplare, nu avea la îndemână un subiect, nu ştiu, o comedie diabolic de amuzantă pe care nu are nici timp, nici chef să o scrie? Ba da, a zis Puşkin, tocmai, am unul: aflat în vizită în Basarabia, un ziarist din Petersburg a fost luat drept revizor – adică un trimis al guvernului – şi primit ca atare. Iată, Nikolai, poţi să faci din asta ce vrei tu. Bingo, a spus Gogol, şi în doi timpi şi trei mişcări, adică în puţin mai mult de două luni, a scris o piesă care se joacă încă peste tot în lume şi astăzi, la aproape două secole de când a fost scrisă, mai ales la Paris, pe *rue* Notre-Dame-des-Champs, la teatrul Lucernaire, unde am decis să merg în seara aceea. Pune-ţi căciula, i-am spus lui Marion, mergem în Rusia.

116

Pentru că în Rusia se petrece această poveste, într-un „colţ de provincie“, aflat între Petersburg şi Saratov. Povestea unei teribile neînţelegeri: un revizor trebuie să sosească, dintr-un moment în altul, *incognito*, de la

Petersburg, trimis de ţar pentru a face o serie de inspecţii. Or autorităţile de la faţa locului au „câteva mici păcate pe conştiinţă“: la spital, pacienţii sunt lăsaţi să moară; asesorul de la tribunal miroase a vodcă, directorul de la Poştă desface scrisorile, „nu atât din prudenţă, de altfel, cât din pură curiozitate“, iar guvernatorul acceptă cu plăcere bacşişurile. Se aud ţipete de spaimă. Se fac pregătiri de luptă. Cum arată acest revizor? Şi dacă e deja aici?

Sunt două săptămâni de când un tânăr a tras la un han; nu iese niciodată de acolo, trăieşte pe credit, nu cheltuie nici o copeică; vine de la Petersburg şi se îndreaptă spre Saratov. Şi dacă e vorba de el? Arată bine, are prestanţă, nu poate fi decât el. Acest tânăr se numeşte în realitate Hlestakov, este leneş, nu face nimic, sau mai degrabă tot ce face e să se distreze, se plimbă cu trăsura, se lasă jumulit de bani la jocul de cărţi şi trăieşte din rublele pe care i le trimite taică-său. Nu e el revizorul. Dar de vreme ce lumea crede asta, în fond, de ce nu le-ar face o farsă tuturor acestor notabili? Mai ales că îşi dă seama, treptat, de profitul pe care îl poate obţine: i se şterg datoriile, e invitat la masă, oamenii se grăbesc, la uşa lui, să îi împrumute bani, guvernatorul îi oferă ospitalitate, iar fiica acestuia îl priveşte extaziată (e un om de lume! dă baluri! la Petersburg!).

Există nume de oraşe care răsună ca o dulce melodie, îmbătătoare şi misterioasă, la urechile celor care trăiesc departe de ele. Când te naşti într-un colţ de provincie, undeva în Rusia, *Petersburgul* e un astfel de nume. Pentru fiica guvernatorului, numele capitalei imperiale evoca balurile care se dădeau acolo; pentru alţii, însemna însuşi ţarul sau somităţile imperiului. În acest colţ de provincie, exista un om cât se poate de obişnuit, scund şi îndesat, pe nume Bobcinski. A venit şi el să-l caute pe pretinsul revizor. Voia să-i ceară ceva.

În seara aceea, la teatrul Lucernaire, totul mergea ca pe roate: eu ardeam de nerăbdare să cunosc deznodământul piesei (oare aveau să-şi dea seama de neînţelegere? şi cum urma să iasă Hlestakov din povestea asta?), piesa era minunat regizată şi jucată genial, publicul râdea din toată inima, râdeam şi eu odată cu el. Până la actul IV, scena 7, în care Bobcinski urma să îşi expună cererea, făcând ca ancheta mea să ia o întorsătură neaşteptată.

117

REVIZORUL, Gogol.

Actul IV, scena 7 (fragment[73]):

HLESTAKOV

Dumneavoastră n-aveţi nimic să-mi spuneţi?

BOBCINSKI

Ba da, am rugămintea cea mai umilă!

HLESTAKOV

Care, în ce privinţă?

BOBCINSKI

Vă rog cu plecăciune ca, de îndată ce vă întoarceţi la Petersburg, să le spuneţi tuturor dregătorilor, senatorilor şi amiralilor, că uite, în oraşul cutare trăieşte Piotr Ivanovici Bobcinski. Aşa să le spuneţi: trăieşte Piotr Ivanovici Bobcinski.

HLESTAKOV

Foarte bine.

BOBCINSKI

Şi, dacă vă duceţi la suveran, să-i spuneţi şi suveranului că, uite, Maiestatea Voastră, în oraşul cutare trăieşte Piotr Ivanovici Bobcinski.

118

Cred că problema e rezolvată, mi-a spus Marion, când am ieşit de la teatru, în timp ce străbăteam *rue* Notre-Dame-des-Champs. Iată de unde provine Piekielny al tău. Ţi-ai început ancheta crezând că îl vei găsi pe Google, or el era în Gogol.

119

120

Asta a fost reacţia mea. Un blanc absolut. Unul plin de stupefacţie. Am rămas acolo, buimac, mut, clipind din pleoape. Nu mai ştiam cu adevărat nici ce să spun, nici ce să cred. Trăisem sfârşitul piesei într-un amestec de lâncezeală şi spaimă, cu mintea năucă şi corpul greoi. Deci Piekielny al lui Gary era copilul din flori al lui Bobcinski, personajul lui Gogol. Nu exista nici o îndoială: Gary citise *Revizorul,* scena 7 a actului al IV-lea îl marcase – aşa cum urma să mă marcheze pe mine, mai târziu, capitolul VII din *Promisiunea zorilor* –, îşi zisese că şi el, într-o zi, va spune în felul lui această poveste, cea a unui om care îl imploră pe un altul să-i şoptească numele la urechea mai-marilor acestei lumi, şi scosese acest lucru în evidenţă făcând aluzie la piesa scriitorului său preferat. Iată de ce nu găsisem nici o urmă a unui oarecare Piekielny în registrele locuitorilor de la nr. 16 al străzii Wielka Pohulanka. Trebuia să mă resemnez: făcusem investigaţii, vreme de câteva luni, asupra unui personaj de ficţiune, un om care nu existase niciodată *cu adevărat.*

121

Bunica mea, în schimb, există *cu adevărat*. La ea m-am refugiat, după *Revizorul*, ca să îmi vin în fire. Locuieşte într-un sătuc aflat în golful râului Somme, într-o casă frumoasă în care, iarna, arde negreşit un foc de lemne. În faţa vetrei se află o masă din acaju, iar pe masă, înrămată, o fotografie alb-negru, iar în această fotografie este bunicul meu, stăpân pe gondola lui, în 1948. Multă vreme, în familie, el a fost personajul pe care limbajul nostru refuza să-l evoce, eschivându-se în vârful picioarelor şi nelăsând în loc decât o tăcere apăsătoare.

Bunica mea avea optsprezece ani când a plecat în prima ei călătorie. Însoţită de o prietenă, a luat trenul de noapte spre Veneţia, a ajuns, într-o dimineaţă de septembrie, la Santa Lucia, a găsit un han nu departe de Canal Grande, pe o străduţă care dădea spre Ca’ d’Oro, şi-a lăsat acolo valizele şi l-a rugat pe un veneţian să îi arate drumul cel mai scurt către Piaţa San Marco (voia să vadă Bazilica). Nu-l întreba niciodată pe un veneţian cum să

ajungi undeva, mi-a spus ea într-o zi în care îi vorbeam despre Veneţia: dacă trebuie să o iei la stânga, să treci pe sub un portic şi să mai faci o sută de metri, să treci de un pod şi apoi să o iei la dreapta, să ajungi într-o piaţă şi apoi să mergi de-a lungul unui canal, să faci din nou la stânga, să mai treci de un pod şi apoi a doua stradă la dreapta, veneţianul o să-ţi indice vag, cu degetul, o direcţie oarecare şi, cu un aer detaşat, îţi va spune: *Sempre dritto!* – „Mergeţi drept înainte!“.

Dat fiind că nu vedea apărând nici Bazilica, nici Palatul Dogilor, bunica s-a trezit, puţin mai târziu, ceva mai departe – însoţită fiind de prietena ei –, în faţa Bisericii Santa Maria Formosa, în faţa unui *rio* în apele căruia se legăna o gondolă, iar în faţa acesteia, sub un soare puternic, cu chipul acoperit de o pălărie de pai şi ţinând în mâna dreaptă o vâslă de patru metri douăzeci, stătea, cu un aer mândru, un gondolier. *Mi chiamo Michele*, le-a spus el celor două tinere (nu ştia o boabă franţuzeşte, nici ele nu vorbeau deloc italiană). Apoi, cu un gest al mâinii, le-a arătat gondola lui, le-a invitat să se aşeze în ea şi le-a condus până la Bazinul San Marco, acolo unde, atunci când au trebuit să se despartă, a refuzat grămăjoara de lire pe care ele i-au întins-o. *Per voialtre xe gratis, signorine.* Ca să îi mulţumească, bunica l-a fotografiat, cu un aparat Polaroid, iar pe versoul fotografiei i-a lăsat adresa ei (dacă ar fi învăţat franceza, ar fi putut să-i scrie). Un an mai târziu, el purta aceeaşi pălărie de pai care-i proteja faţa de soare, dar îşi schimbase vâsla cu un buchet de flori, şi nu mai era la Veneţia: se afla în faţa uşii ei, cu bagajul după el şi fotografia în buzunar. Vorbea limba noastră, pe care o învăţase între timp. Au urmat o căsătorie şi apoi doi copii, dintre care unul e mama mea, Michele a devenit Michel şi s-a stabilit ca negustor de vite la Frécain-sur-Somme, în Picardia, localitate care număra patru sute şaptezeci şi şapte de locuitori la ultimul recensământ.

Nu ştiu cum era Frécain în vremea aceea. Am văzut câteva fotografii, în alb şi negru: azi, chiar dacă adaugi culoare, nu s-a schimbat prea mult. La Frécain nu există Canal Grande, nici *rii*, ci străduţe, alei, un drum regional pe care îl traversezi în grabă (nu te opreşti la Frécain decât dacă ai ratat o răscruce, o autostradă, un sens giratoriu – prin Frécain doar treci, atât). Acolo nu a existat niciodată un doge în haină de hermină şi brocart, ci doar un primar al cărui palat este o clădire din cărămidă roşie, având pe fronton

un steag francez – în bernă atunci când stânga e la putere – şi sub el, gravat în piatră cu caractere Comic Sans MS, tripticul republican: Libertate-Egalitate-Fraternitate. Nu există nici vreo *scuola* decorată cu picturi de Carpaccio, ci o grădiniţă şi un liceu agricol; nu există nici *bacari* în care să bei Spritz, nici cafenele precum Quadri sau Florian, nici orchestră care să interpreteze cantate, suite sau oratorii, de dimineaţa până seara, ci un bar în care beţivii, sub pereţii tapisaţi cu coarne de cerb, se scarpină între picioare atunci când nu mai au bilete loto de răzuit. Să rămâneţi peste noapte le Frécain? Dacă nu aveţi pretenţii, există acolo un han: administratorul se numeşte Daniel; cârciuma lui nu are nimic în comun cu Hotelul Danieli – nici George Sand, nici Musset, nici măcar Honoré de Balzac, nici unul dintre cei trei nu a catadicsit să tragă la el. La Frécain nu există stil veneţiano-bizantin, renascentist sau romanic, nici gotic flamboaiant, nici baroc, ci o grămadă de pavilioane identice, plasate ici şi colo, fără vreun rost. Piaţa San Marco se numeşte aici Sainte-Anne şi nu are clopotniţă în centru, nici bazilică în interiorul ei, ci o biserică neogotică, modernă, din beton armat, fără vreun ornament; ea ocupă locul şi îl închide, striveşte parcă satul cu greutatea ei; în afară, ca şi înăuntru nu există nimic, absolut nimic, doar mobilierul clasic, potire, patene şi vase sfinţite, lumânarea pascală, crucifixul, scaune din răchită şi cam atât. Dacă te-ai rătăci la Frécain într-o zi de Paşti şi ai trece pragul biserici sale, nu ai găsi în sacristie nici *Sacrificiul lui Avraam*, nici *Nunta din Cana*, nici *Coborârea Sfântului Duh* în naos: în douăzeci de secole, Frécain nu i-a zămislit nici pe Tintoretto, nici pe Veronese, nici măcar un penel mai mediocru, un Jacopo Bellini depăşit de fiii săi, peste care s-a aşternut pulberea timpului. Pe artiştii din sat o să-i găsiţi la două străzi distanţă, la dreapta, după blocul din beton, la nr. 10, *impasse* des Lilas: Societatea „Petitpierre şi fiii“, zugravi de trei generaţii încoace. Frécain, cum se vede, nu este „locul măreţ al religiei frumuseţii“, nimeni nu i-a adus elogii, aşa cum pictorii nu l-au descris, nici scriitorii nu l-au pictat, nu se petrece nimic acolo: nu există muzeu, nici cinematograf, nici teatru; nici club de noapte în care să te dezlănţui până dimineaţa (nici la Veneţia nu mai există aşa ceva, sau mai există doar unul, atât de mic şi atât de bine ascuns în Dorsoduro, încât nimeni nu-l frecventează vreodată: dar oare mai ai cu adevărat nevoie de zgomotul

discurilor atunci când nopţile sunt legănate de clipocitul apei, în pragul palatelor?). Frécain este colţul cel mai uitat de lume, spunea bunicul tău, mi-a zis bunica. *Colţul cel mai uitat de lume*, o spunea cu accentul lui italian. La o oră distanţă de Paris, cu trenul, la două ore distanţă de Veneţia, cu avionul.

La Frécain, afacerile bunicului meu prosperau. Făceau proiecte, plănuiau să se mute în Normandia, acolo ar fi cumpărat o fermă, cu grădină mare şi pajişti, unde ar fi păscut vaci din rasa Charolaise şi boi din rasa Bœuf Blanc. Visau cu ochii deschişi, dar timpul trecea şi locuiau tot la Frécain, şi a venit ziua în care, dacă ai trăit la Veneţia, îţi doreşti să te întorci acolo.

Mama mea avea zece ani când Michel a devenit din nou Michele. Întors pe apă, nu a stat prea mult acolo. Într-o noapte de septembrie, şi-a pierdut echilibrul şi a căzut din gondolă; a fost găsit în apa neagră a lagunei a doua zi dis-de-dimineaţă, când oraşul aparţine pescăruşilor. Într-o zi, pe când mă plimbam pe insula-cimitir a Veneţiei, am văzut, gravat pe o piatră de mormânt, numele care nu fusese rostit atâta vreme în familie. Bărbatul care se odihnea acolo era pentru mine un străin, dar *în acea zi a devenit bunicul meu, pentru totdeauna.*

Mama mea avea optsprezece ani atunci când şi-a făcut bagajul pentru ansamblul acela de clădiri din cărămidă roşie, sub un cer cenuşiu, care, în satele dimprejur, era numit pur şi simplu *oraşul.* Dacă închid ochii, pot să o văd ajungând, într-o dimineaţă de septembrie, în gara din Amiens; ieşind din gară, zăreşte casele din cărămidă roşie, cerul cenuşiu, urâţenia din beton implantată acolo de Auguste Perret; turnul, hilar dacă ai crescut în Manhattan, dar cu mult mai puţin dacă, pentru tine, Empire State Building este clopotniţa bisericii din Frécain, îşi aruncă umbra intimidantă asupra tinerei cu ochelari rotunzi, rătăcită în mulţimea grăbită pe care zorii zilei o deversează.

L-a întâlnit apoi pe bărbatul care urma să fie tatăl meu. Au avut patru copii. Aceştia vor face studii îndelungate, fiul ei cel mare va deveni doctor, da, doctor în Drept, o să vedeţi, dar nimeni nu a văzut, îmi pare rău pentru visele tale spulberate, nu-ţi pot oferi decât cărţile mele, pe care le depun la picioarele tale.

122

Mi se pot face multe reproşuri, şi ele sunt justificate: se va spune că am vorbit mult despre mama mea, poate puţin prea mult (dar dacă am dezvăluit o parte din intimitate, am făcut-o ca să disimulez mai bine ceea ce ţine de privat). Poate că ar fi trebuit să vorbesc despre Piekielny şi numai despre el. Aceasta era intenţia mea la început: am ratat-o, soarta a hotărât altfel.

Scriind această carte, am înţeles de ce *Promisiunea zorilor*, pe care am citit-o la o vârstă la care te cunoşti foarte puţin, mă fascinase într-atât: mama mea aparţinea dinastiei Minelor, trebuia ca fruntea fiului ei să fie încoronată cu lauri, pentru ca ea însăşi să-i poată purta, la rândul ei. Dar, dacă Romain începuse să scrie pentru mama lui, eu am devenit scriitor graţie şi în acelaşi timp împotriva mamei mele: ceea ce azi mă îmbată şi mă exaltă şi îmi ţine loc de viaţă ei îi datorez, nu încape îndoială.

123

Am mai spus cât de puţin citeam când eram adolescent. Îmi amintesc doar de o singură lectură înainte de liceu: *Contele de Monte-Cristo*. Aveam doisprezece sau treisprezece ani, era vară, la Chamonix, mă antrenam cinci ore pe zi, şi între două sesiuni de antrenament, întins pe un pat de campanie dintr-un dormitor comun, pentru douăsprezece persoane, îl aveam drept tovarăş pe Edmond Dantès, marinar înzestrat, fiu iubitor, logodnic al frumoasei Mercédès, pe care un complot îl surghiuneşte la castelul de pe insula If. Acolo, în închisoare, fără să ştie din ce motiv şi nici pentru cât timp, singur şi fără speranţă, se gândeşte să se sinucidă. Dar într-o zi, îl întâlneşte pe Faria, un abate bătrân pe care toată lumea îl consideră nebun, şi care poate chiar este puţin, în felul lui: căutând să evadeze, Faria a săpat, vreme de mai mulţi ani, un tunel care spera să ducă la mare. Numai că, în loc de asta, ghinion, tunelul duce la celula lui Dantès. Cei doi bărbaţi se împrietenesc, bătrânul abate îl educă pe tânărul marinar, care devine ca şi fiul lui; printr-o serie de deducţii, el înţelege motivul complotului datorită căruia acest tânăr nevinovat se află acolo, la castelul If şi, simţind că sfârşitul îi e aproape, îi dezvăluie un secret pe care doar el îl cunoaşte: locul

unde se află comoara familiei Spada, îngropată undeva pe insula Montecristo. Apoi Faria moare şi Dantès evadează (nu o să spun cum, nu vreau să dezvălui intriga), descoperă comoara şi se răzbună.

Zece ani mai târziu, pe când mă aflam la Marsilia, am fost să vizitez castelul de pe insula If, o imensă fortăreaţă flancată de trei turnuri, pe o insuliţă stâncoasă, înconjurată de metereze, pe marginea falezei. Erau acolo celule de închisoare cu vedere spre mare, altele fără nici un fel de vedere, şi mi-aduc aminte că m-am întrebat ce era mai rău: să trăieşti între patru pereţi, având pe post de mobilier un scaun, o cană, nişte paie şi, dacă aveai noroc, câţiva şobolani ca să-ţi ţină companie, sau să fii sechestrat în spatele gratiilor şi să ai tot acest albastru al mării în faţă, dar fără să poţi ajunge la el? Pe aici trecuseră prizonieri celebri, dar cei mai celebri stătuseră cu anii în celulă: în aceasta, a spus ghidul, stătea abatele Faria, iar în cealaltă, puţin mai departe, Edmond Dantès. Între aceste două celule, cineva a săpat un tunel – doar dacă nu cumva a fost opera personajelor lui Dumas? Nu se mai ştia; oamenii nu mai doreau să ştie: voiau să creadă povestea asta – şi chiar o credeau: văzând aceste celule legate între ele, obscure şi umede, strâmte, cufundate în întuneric în plină zi, iar noaptea într-o linişte de mormânt, mi s-a făcut milă de soarta lui Dantès – îţi dai seama, i-am spus lui Marion, care mă însoţea în ziua aceea, că a trăit aici aproape cincisprezece ani! –, apoi m-am bucurat sincer că a evadat.

124

Pe patul său de moarte, Balzac l-a chemat pe Bianchon, doctorul din *Comedia umană*. Doar Bianchon ar fi putut să îl salveze, spunea el.

125

La Sankt-Petersburg, poate fi vizitată casa lui Raskolnikov; la Verona, îndrăgostiţii se sărută sub balconul Julietei.

126

În partea veche a Nisei, în Piaţa Rossetti, pe faţada Antonia Caffe, stă scris pe o placă: „Antonia, vânzătoare de ziare, şi Jallez, absolvent de École Normale, personaje ale cărţii *La Douceur de la vie*, şi-au început povestea de iubire în această piaţă, în opera lui Jules Romains“.

127

În vremea gloriei sale, Oscar Wilde – pe care viaţa l-a învăţat mai târziu, din nefericire, va scrie Proust, că există dureri mai intense decât cele provocate de cărţi – spunea că moartea lui Lucien de Rubempré din *Strălucirea şi suferinţele curtezanelor* a fost cea mai mare durere din viaţa lui.

128

Am deplâns moartea lui Ariane şi a lui Solal.[74]

129

Şi am plecat în căutarea lui Piekielny. Am crezut în scena din capitolul VII din *Promisiunea zorilor.* Pentru că această scenă nu o citeşti, ci o *vezi*. Vă vedem pe amândoi, şoarecul trist cu aerul său temător, cu bărbuţa arsă de tutun, şi băieţelul în pantaloni scurţi, purtând o beretă prea mare pentru el, îmbrăcat cu un veston din dril şi încălţat cu galoşi pe care i-a purtat pe străzile din Wilno. Tu ai şosete lungi până la genunchi, ai nouă ani şi suntem alături de voi, la nr. 16 de pe strada Wielka Pohulanka.

Prima mea reacţie, după *Revizorul* – sau mai degrabă a doua, după ce a trecut stupefacţia –, a fost un imens sentiment de uşurare: Piekielny nu trebuise deci să-i cunoască nici pe sovietici, nici pe nazişti, nici războiul, nici mai ales glonţul tras în ceafă, pe marginea unei gropi. A treia reacţie a fost o uriaşă dezamăgire: nu cunoscuse însă deloc viaţa. A patra reacţie, în fine, a fost să îi cer socoteală lui Romain: deci cum a fost? scena aceasta, în care voi doi sunteţi pe scară, apoi la el acasă, tu înfulecând bucăţele de rahat turcesc, iar el privindu-te, uitându-se grav la acest băieţel din Wilno care va

deveni ambasador al Franţei, cavaler al Legiunii de Onoare, mare dramaturg, Ibsen, Gabriele D’Annunzio, scena aceasta n-a existat deci?

130

Deci ce ai fi răspuns, dragă Romuşka? Te-ai fi scos, ca întotdeauna, printr-o piruetă, mi-ai fi spus că important este să crezi şi că, de altfel, eu crezusem în povestea asta, mi-ai fi spus că asta e literatura, irumperea ficţiunii în real, şi parodiind vechea replică a lui Boris Vian, mi-ai fi spus, haide, haide, dragul meu F.-H., scena asta e adevărată, fiindcă am inventat-o.

131

Dar atunci, acest domn Piekielny, cu a sa cutie de rahat turcesc, cu bărbuţa lui arsă de tutun, cu rugămintea lui patetică, nu a existat decât în mintea lui Gary? Unde se termină adevărul? Unde începe minciuna?

132

Ce este o minciună dacă nu o variaţie subiectivă a adevărului?

133

În timpul unui interviu, Gary răspunde: „Adevărul? Care adevăr? Adevărul e că eu poate nu exist. Ceea ce există, ceea ce va începe să existe poate într-o zi, dacă am mult noroc, sunt cărţile mele, câteva romane, o operă, dacă pot îndrăzni să folosesc acest cuvânt. Restul este literatură“.

Şi domnul Piekielny e tot literatură? Nu e *decât* literatură? E mai mult decât atât?

Nu ştiu.

134

Şi dacă e un simbol? Dacă acest domn Piekielny îi întruchipează pe evreii din Wilno, omorâţi în timpul războiului? Dacă a-i pronunţa numele ar însemna să salvezi morţii, pentru că nu ai putut să îi salvezi pe cei vii, dacă ar însemna să reciţi un *kaddish* pentru aceste mii de bărbaţi, femei şi copii? Dat fiind că cei a căror meserie era moartea s-au arătat plini de zel în îndeplinirea sarcinii lor, Gary nu putea să îi numească pe toţi, pe aceşti evrei, fraţii săi, şi atunci i-a avut în vedere vorbind despre ţăcălia pârlită de tutun a unui şoarec trist pe care l-a inventat, şi poate s-a gândit că îi salva colectiv de la uitare, da, îl văd scriind numele lui Piekielny pe pagină şi spunându-şi:

Şi prin puterea unui nume
Fac să reînceapă viaţa ta
M-am născut ca să te cunosc
Ca să îţi dau numele

Piekielny

135

Apoi m-am întors la Vilnius, unde am închiriat pentru trei nopţi o cameră la mansardă, banală şi scumpă, cu mobilier rustic, dar a cărei ferestruică dădea spre curtea de la nr. 18 de pe strada Jono Basanavičiaus, fostul nr. 16 de pe Wielka Pohulanka. Am aţipit în cameră, am revăzut în vis faimosul episod din emisiunea *Apostrophes*, apoi trezindu-mă în toiul nopţii şi scoţând capul pe ferestruică, l-am abandonat pe Romain pentru Roman: privirea mea se plimba pe unde alergaseră picioruşele sale, cu un secol mai devreme, şi am frisonat uşor la gândul că această curte era aceeaşi şi crâmpeiul de cer înstelat care îşi arunca, de deasupra, umbra era acelaşi, şi că doar secolul se schimbase.

A doua zi, m-am trezit în plină lumină: judecând după poziţia soarelui – ale cărui raze se reflectau pe gemuleţul rotund al orologiului de deasupra patului – era vremea prânzului. Am coborât în curte; nişte copii fugeau după o minge, un bărbat la bustul gol lustruia caroseria unei maşini învechite; două pisici leneveau, lumina se refracta, se estompa pe mustăţile lor, pe

boturile lor lucioase; o doamnă în vârstă stătea în pragul porţii sale, cu capul şi umerii acoperiţi de o basma brodată, cu ambele mâini sprijinite pe mânerul unui baston, care nici măcar nu era un baston adevărat, ci un biet băţ, o bucată de lemn prost cioplit, pe care îl găsise probabil în pădurile dimprejur. Mi-a spus ceva ce nu am înţeles, i-am răspuns în englezeşte, *sorry,* nu vorbesc lituaniana. *Sprechen Sie Deutsch?* a întrebat ea. Vorbea germana, o rupeam şi eu nu prea bine, dar măcar aveam o limbă comună. Apoi m-a întrebat ce făceam la Vilnius, dacă eram într-o excursie, *nein*, i-am răspus, *nein*, nu chiar.

Nu chiar: sunt pe urmele lui Romain Gary, un scriitor. Îl ştiu, a spus bătrâna doamnă, toată lumea îl cunoaşte. Eu nu l-am cunoscut personal, dar am citit câteva dintre cărţile sale. M-am născut aici, a adăugat ea, în 1928, şi am locuit toată viaţa aici. Vreţi să spuneţi, am întrebat-o, că locuiţi în această clădire din 1928 încoace? A făcut semn din cap că da. Ştiam deja răspunsul, ştiam că urma să îmi spună că nu, şi totuşi, nu ştiu de ce, am întrebat-o: nu aţi cunoscut din întâmplare pe cineva cu numele Piekielny?

Piekielny? Bineînţeles, a spus ea, bineînţeles că l-am cunoscut. De ce, sunteţi rudă cu el? E mult de atunci. A murit în timpul războiului, ca şi ceilalţi. Apoi, îndreptându-şi bastonul (băţul ei de lemn) spre o fereastră de la al doilea etaj al clădirii din faţa noastră: Aici locuia.

136

Din două, una: ori îşi bătea joc de mine, ceea ce nu era imposibil, ori era convinsă că l-a cunoscut pe Piekielny pentru că Gary vorbise despre el într-o carte care se numea *Promisiunea zorilor*, iar ea citise această carte. Nici asta nu era imposibil, şi se putea foarte bine ca ficţiunea, ieşind din câmpul literar, să uzurpe realul până la a se confunda cu el. Ştiam câte ceva despre asta.

Aveam douăzeci de ani, un pic peste douăzeci de ani, când am citit pentru prima dată *Les Onze*[75]. Nu ştiu prin ce întâmplare mi-a căzut în mână cărticica asta galbenă ca soarele, având scris pe copertă numele Michon, care mi-era necunoscut, iar înăuntru o proză care părea însuşi astrul solar, şi care strălucea cu aceeaşi putere şi în toiul nopţii. Pentru că era noapte la

Marsilia (mai devreme, în timpul zilei, vizitasem castelul de pe insula If), în camera aflată la doi paşi de gara Saint-Charles, al cărei şir nesfârşit de trepte duce la cer, şi citeam *Les Onze*, o sută treizeci şi şapte de pagini ca revărsate din cer, povestea unei comenzi, aceea a tabloului „făcut cu oameni, în acele timpuri în care tablourile se făceau cu Virtuţi“, celebrul tablou al *Celor unsprezece*, în care se poate vedea Comitetul de Salvare Publică, „Cina laică“, aşa cum a văzut-o Michelet, aşa cum a pictat-o François-Élie Corentin, acel „Tiepolo al Terorii“.

Tabloul ăsta îl văzusem şi eu. Mă revedeam la Luvru, cu câţiva ani mai devreme, în Pavilionul Flore, în sala cea mare, unde Michon ne aminteşte că se află, fără să menţioneze vreun alt tablou. Amintirea mea era vagă, nu aş fi putut să spun cât de veche era, nu-mi aminteam nici cum arăta tabloul, dar lectura însorită, din timpul nopţii, îi redase culorile şi, încetul cu încetul, îi revedeam pe cei unsprezece, „Marele Comitet al Terorii“, revedeam haina de civil şi cizmele lui Billaud, mantaua, haina de civil şi cizmele lui Carnot, panaşul pălăriei de pe capul lui Prieur, pe masă panaşul celuilalt Prieur, pantofii cu catarame inutili din picioarele lui Couthon, pantofii cu catarame din picioarele lui Robespierre, mantaua lui Collot, haina de civil a lui Barère, pantofii cu catarame ai lui Lindet, veşmântul brodat cu aur al lui Saint-Just, şi Jean Bon Saint-André cu panaşul pălăriei în mână. Citeam *Les Onze*, iar cei unsprezece stăteau din nou în faţa mea, în camera din Marsilia, nemişcaţi şi drepţi, ca în tabloul lui Corentin. Eram sigur, am spus-o, că am văzut acest tablou. Voiam să îl revăd. Dis-de-dimineaţă, urcam treptele de la Saint-Charles, nu pentru a ajunge la cer, ci la Paris, unde am luat metroul de la staţia Gare de Lyon până la Luvru; apoi am cumpărat un bilet la muzeu şi l-am rugat pe un gardian să îmi indice Pavilionul Flore. Pe acolo, a spus el, indicând vag cu degetul în faţa lui, ca un adevărat veneţian. Am trecut în fugă prin faţa lui Venus din Milo şi mi-am imaginat-o bosumflată, jignită de lipsa mea de respect, trecându-i prin minte un semn obscen, dar răzgândindu-se în cele din urmă; am continuat trecând prin faţa Victoriei din Samothrace fără să îi arunc măcar o privire; puţin mai încolo, Napoleon, în ţinută oficială, o consacra împărătească pe Joséphine; Marea Odaliscă se răsucea lasciv; *Libertatea* îmi îndrepta paşii către *Cei unsprezece*, dar *Cei unsprezece* se sustrăgeau privirii mele; am făcut cale-ntoarsă către Mona

Lisa care, de cinci sute de ani, face nazuri în mod miraculos (ăsta e zâmbet?) şi abia dacă am văzut-o pe ecranele prin care o priveau japonezii şi îi surâdeau prosteşte; nu mă interesa, nu-mi păsa câtuşi de puţin de *Gioconda*: eram aici pentru *Cei unsprezece*, tabloul lui Corentin, or pictorul ăsta – mi-a spus un gardian pe care l-am întrebat unde naiba putea să fie agăţat tabloul – nu exista, nu existase niciodată, nu mai mult decât tabloul inventat de Michon în cartea lui, cu totul inventat, domnule, şi nu sunteţi singurul care a căzut în plasă.

137

Dacă eu putusem, într-o noapte, să îmi amintesc vag, apoi din ce în ce mai precis, de tabloul fictiv al unui pictor imaginar, să fiu sigur că am văzut acest tablou, iar a doua zi să îl caut, în zadar, peste tot prin Luvru, nu era imposibil ca, în cursul vieţii sale, bătrâna doamnă care citise *Promisiunea zorilor* să se fi convins de existenţa unui anumit Piekielny şi, brodându-şi propria ficţiune pe aceasta din urmă, să îl facă să acceadă inconştient la rangul de personaj real. Ea credea, în fond, că l-a cunoscut pentru că Gary scrisese negru pe alb că Piekielny trăise la nr. 16 al străzii Wielka Pohulanka, într-o vreme în care ea însăşi locuia acolo. Dar ea nu ştia ceea ce ştiam eu: nu ştia că Gary îl inventase pe Piekielny, sau că mai degrabă îl împrumutase din *Revizorul* lui Gogol, pentru a-l reinventa după bunul lui plac – cel puţin asta credeam eu. Pentru că mai exista o ipoteză la care, în mod uimitor, nu mă gândisem.

138

Se pare că, în pragul morţii, ne vedem viaţa defilând prin faţa ochilor, în flashback, cu viteza fulgerului, coborând până la prima noastră amintire. Oare ce i-a trecut prin faţa ochilor lui Romain Gary, îmbrăcat în halatul lui roşu şi cămaşă albastră, în ziua aceea de marţi, 2 decembrie 1980? A văzut oare coasta californiană Big Sur, plaja, focile, valurile, Oceanul, acest frate al lui? A văzut oare Franţa? Slăbiciunea care spune nu forţei, în acest general care a întrupat-o? A văzut vechiul Renault hodorogit al şoferului

Rinaldi, a văzut-o pe mama lui la Salon-de-Provence? A văzut Promenade des Anglais? A văzut Baie des Anges? Hotelul-pensiune Mermonts? A văzut Varşovia? Mustăţile lui Gogol? Dar Vilnius? Vilnius de astăzi sau cel de atunci, când se numea Vilna sau Wilno? Curtea din strada Wielka Pohulanka? Pantofiorii lui din copilărie?

Şi cine ar putea spune dacă nu şi-a văzut, la sfârşit de tot, picioruşele de copil, sub umbra unei bărbuţe arse de tutun?

139

S-a speculat mult în legătură cu *motivele gestului său.* De ce îţi tragi un glonţ în cap atunci când te numeşti Romain Gary? S-a spus că îl apăsa povara grijii faţă de ceilalţi; că nefericirile lumii îl copleşeau mai mult decât propriile lui nefericiri; că purta în el, de multă vreme, soarele negru, nervalian al melancoliei; că dublul Eu Gary-Ajar îl consumase; că exista *La Vie devant soi*, desigur, dar exista şi moartea în urmă, în ambuscadă, lovitura de graţie din cele cinci încercări coups; s-a spus că *toska*, acea stare de spleen mai puternică, mai specific slavă, îl doborâse în cele din urmă. Şi apoi s-a pretins că îi era frică să îmbătrânească; frică de zilele care se fărâmiţează lent, apoi cad şi se prăbuşesc, dintr-odată; frică de zgomotul alb-negru al morţii. El însuşi a spus, în ultima lui scrisoare, că gestul său nu are „nimic de-a face cu Jean Seberg“, că „s-a distrat mult“, că „s-a exprimat, în fine, pe de-a-ntregul“ – dar oare asta e posibil? Ne putem pierde în presupuneri. Putem, de asemenea, să recitim corespondenţa Romain Gary–Raymond Aron.

140

Cei doi se cunoşteau de pe vremea spectacolelor nocturne din Londra bombardată, de pe vremea raziilor aeriene ale Berlinului. Şi unul, şi celălalt se băteau pentru Franţa, Aron în paginile unui ziar, iar Gary cu avionul său militar; şi unul, şi celălalt scriau: primul, în Londra trecută prin foc şi sânge, a primit de la cel de-al doilea nuvele pe care le-a publicat. Apoi a citit manuscrisul volumului *L’Éducation européenne*, i-a prezis autorului său „o

mare carieră literară“, i-a urat tot succesul din lume şi şi-a văzut urarea îndeplinită: cunoaştem succesul primului roman al lui Gary, care şi-a exprimat mirarea într-o scrisoare: „Dragul meu Raymond, ce se întâmplă? Ce se întâmplă, Dumnezeule?“

Treizeci şi cinci de ani mai târziu, Gary i-a trimis ultimul său roman, însoţit de o dedicaţie elogioasă. Cercul se închisese, iar Aron, ca să-i mulţumească, i-a retrimis scrisoarea pe care i-o scrisese în 1945. Atunci, pe o carte de vizită datată 29.XI.80, cu patru zile înainte de marele flashback, Gary i-a dat acest răspuns: „Mulţumesc, dragă Raymond Aron, pentru această scrisoare care-mi aminteşte de zilele în care credeam încă în aşa ceva: glorie literară, celebritate etc., etc. Totul, acum, a devenit «etc., etc.». […] Al dumneavoastră, cu devotament“.

Poate că, în cele din urmă, nu trebuie să căutăm prea departe: Gary crezuse în literatura care era viaţa însăşi, care ajungea din urmă viaţa şi se confunda cu ea; crezuse că literatura va triumfa asupra vieţii, dar iată că renunţase să mai creadă asta. Flacăra încetase să mai ardă pe altar. Torţa literaturii nu mai strălucea în noapte.

141

Călătorim mult de-a lungul unei vieţi. În orice caz, Romain Gary a călătorit mult. Călătoreşti şi mai mult după moarte – cel puţin dacă eşti Romain Gary. Eşti purtat de pe *rue* du Bac până la curtea de la Invalides, într-un sicriu de lemn, având deasupra drapelul tricolor, apoi la biserica Saint-Louis, unde se cântă în polonă înaintea discursurilor funebre, a imnului *La Marseillaise* şi a bătăilor de tobă. După care direcţia este cimitirul Père-Lachaise, unde ţi se oferă două soluţii: cavoul, deasupra căruia, odată închis, se vor pune flori; sau crematoriul, pe care l-ai preferat cavoului. În fine, ne vine să credem că totul s-a terminat, dar nu, mai trebuie luat trenul, apoi maşina, apoi vaporul, şi ajuns în largul apei, unde, în golful de la Roquebrune, îţi e răspândită cenuşa, şi gata.

Iată, deci, la ce ţi se reduce viaţa, viaţa unui om căruia ea i-a făcut, la început, o promisiune pe care nu şi-o ţine niciodată, un om care a fost, rând pe rând, aviator, diplomat, scriitor, făcut cavaler, un om care a fost lăudat,

dar şi dispreţuit, plin de extraordinare secrete dublate de bucurii, de angoase şi de dureri: o grămăjoară de cenuşă aruncată în bătaia valurilor şi a vântului, un strop de cenuşiu în ceva mai mult albastru.

142

Dar rămân paginile sale, care sunt aici, fără urmă de dubiu, sub ochii noştri – în orice caz, sub ochii mei. Închei această carte ce se alătură comentariului, adaug un codicil volumului *Promisiunea zorilor*, pe care-l iau cu mine la Roquebrune unde, hotărât lucru, totul se sfârşeşte.

143

Am ajuns acolo cu trenul, într-o dimineaţă de noiembrie. De la Nisa încolo, şinele de cale ferată se întind de-a lungul coastei ca şi cum i-ar desena conturul. Villefranche-sur-Mer, Beaulieu-sur-Mer, Cap-d'Ail şi Monaco se succedă, le laşi în urmă şi iată, ai ajuns, Roquebrune-Cap-Martin, poţi să cobori din tren, apoi să mergi pe jos, să apuci pe drumeaguri mărunte, printre chiparoşi, mimoze, smochini şi alţi copaci cărora nu le cunosc numele. Satul este cocoţat, în dreapta lui, mai jos, este Monaco, la stânga e Menton, muntele Agel în spate, iar în faţă, majestuoasă, cu totul la sud şi cât vezi cu ochii – marea, imensă şi albastră.

Nişte străduţe duc la castel, vechi de o mie de ani, la măslinul care are două mii de ani, la atelierul unui bătrân cu mustaţa de nea, cu părul albit, cu ochii râzăreţi şi încercuiţi de ochelari, cu pielea mată şi lemnoasă, ca şi cum ar fi lustruit-o după placul lui: se numeşte Julien, e sculptor în lemn. Pe masa lui de lucru se află pensule, un compas, dălţi, un ferăstrău, un ciocănaş, alte unelte (marcator? rindele? fălţuitor?) cărora le spune numele, dar eu nu ştiu cum se folosesc, o lampă cu abajur din pai; pereţii din piatră uscată sunt străbătuţi de dungi de umbră şi lumină; peste tot pe jos e rumeguş şi sunt aşchii de lemn. Sunt aici din 1959, spune el, în acest atelier la doi paşi de castel. Îl întreb dacă l-a cunoscut pe Romain Gary. Nu prea mult, spune el, apoi adaugă: mai degrabă pe doamna Gary (aşa o numeşte pe Lesley Blanch). O femeie frumoasă. Pe consul nu îl vedeai prea des.

Doar vara, foarte devreme dimineaţa sau la sfârşitul după-amiezii. Se întâmpla să se plimbe, pe acolo, în halat de casă şi mocasini, apoi să se sprijine de măslinul din faţa mării, chiar lângă capelă. Rămânea acolo ore în şir, aşteptând Dumnezeu ştie ce – eu, în orice caz, nu am ştiut niciodată.

Oare vom şti vreodată?

144

Pentru asta ar trebui să ne întoarcem la vara lui 1959. Miroase a iasomie, a liliac; greierii îşi cântă neobosit ariile; Gary, sprijinit de măslinul său, în faţa mării, nu spune nimic. Îmi închipui că s-a trezit devreme; că a coborât pe cărări înguste printre chiparoşi, mimoze, smochini şi alţi arbori cărora el cu siguranţă le ştie numele în trei limbi; că a mers cu picioarele goale şi cămaşa întredeschisă, cu mocasinii în mână, pe nisipul călduţ încă; apoi că a înotat îndelung în mare, că s-a bucurat multă vreme de razele soarelui, a contemplat păsările din înaltul cerului, cavaleria celestă desfăşurându-se pe fundal albastru; apoi că s-a întors pentru a-şi termina capitolul VI şi şi-a spus între noi doi, acum, Piekielny. A aruncat o privire pe foile de hârtie încă albe, o altă privire asupra hamacului, s-a gândit că, în fond, nu era nimic urgent, şi-a făcut siesta sau a fumat nişte Gauloises privind azurul şi marea ce sclipea ca o folie de aluminiu boţită. După aceea a citit, sau mai degrabă s-a recitit, aşa cum trebuie să te reciteşti, fără complezenţă şi fără încetare, aşa cum cântă greierii, neobosit. Poate că atunci a suferit din nou de *hohotele de râs ale „ploşniţelor mic-burgheze“*, şi-a îmbrăcat halatul şi s-a încălţat cu mocasinii, l-a salutat pe micul Julien ale cărui mâini juvenile, crispate pe rindea, se munceau deja să şlefuiască lemnul. Apoi a luat-o pe drumul spre Menton, pe *rue* de la Fontaine până la măslinul din faţa mării etern albastre, acolo unde stă adesea şi nu spune nimic.

Oare la ce-ar putea să se gândească? La pura exaltare, la acea beţie puţin cam sobră care e scrisul, atunci când cuvintele se aştern pe pagină aşa cum zăpada se aşterne iarna pe acoperişurile din Vilnius. La sacrificiile făcute de mama lui. La ceea ce le răscumpără de o sută de ori, averea şi femeile, *doliul eclatant al fericirii*. La greieri. La variaţiile cerului. La şoarecii trişti. La atâtea alte lucruri pe care nu o să le ştim niciodată.

Haide, s-a scurs ceva vreme de când stă acolo fără să facă nimic, e timpul să se întoarcă acasă. Între noi doi, Piekielny. Face cale-ntoarsă până la cămăruţa lui cu pereţii crăpaţi; vântul serii pătrunde prin fisurile lor, aşa cum vântul iernii pătrundea pe sub porticul imobilului din Wilno; departe se aud greierii, clipocitul mării, cadenţa zilei care se stinge; Gary e aşezat, în sacou, printre foile de hârtie, printre stilouri, o să înceapă să scrie. Marea străluceşte sub lună. El scrie.

În susul paginii: *Capitolul VII*. Şi dedesubt, imediat dedesubt: *Dramatica dezvăluire a măreţiei mele viitoare, făcută de mama în faţa locatarilor de la nr. 16 de pe Wielka Pohulanka, nu a avut acelaşi efect comic asupra tuturor spectatorilor. Printre ei se afla un anume…* Şi iată-l în faţa noastră pe şoarecul trist, iată-l că zâmbeşte: se opreşte pe scară, se uită grav, cu respect la băieţelul din Wilno care va deveni ambasador, poate chiar scriitor, *cineva important*, care îi va cunoaşte pe mai-marii acestei lumi, şi în faţa lor va rosti cele nouă litere ale numelui P-I-E-K-I-E-L-N-Y, le va scrie într-o carte, iar dacă aceasta va avea succes, începe el să viseze, poate că numele său va fi smuls din limburile trecutului, aureolat de glorie atâta vreme cât vor exista oameni ca să-l citească şi să-l pronunţe, şi să nu îl uite niciodată.

Iată de ce, în acest moment, ceva asemănător cu bucuria i se citeşte, pe furiş, în privire lui Piekielny. Iată la ce se gândeşte el în secret şi de ce nu poate să se abţină să nu schiţeze un surâs. Atinge uşor obrazul micului Roman, apoi vine rugămintea. E strigătul inimii. Micul Roman aude numele şoarecului, iar noi auzim, ca un ecou, râsul hugolian, rabelaisian al lui Gary, hohotul interior amestecat cu suspine: amintirea acestui nume, salvarea celui care l-a purtat în Wilno, timpul infim de scurt şi revoltător al unei vieţi, toate încap în întregime în vârful peniţei de stilou.

145

Sunteţi sigură, i-am spus bătrânei doamne, un oarecare Piekielny chiar a trăit aici, la nr. 16 de pe Wielka Pohulanka? Ea a făcut semn din cap că da. În sfârşit, a precizat ea, Piekielny era porecla lui. Toată lumea avea o poreclă. A lui înseamnă *infernal*, în polonă. Era atât de discret încât i se spunea aşa dintotdeauna. Prin contrast. Ca să râdem de el. Se resemnase, şi

el însuşi se prezenta ca fiind domnul Piekielny. Dar adevăratul său nume l-am uitat. Doar dacă… Staţi puţin, lăsaţi-mă o secundă. Dzięgiel. Da, asta e. Cred că se numea Dzięgiel.

146

Aş fi putut să mă duc la Arhive, să consult registrul străzii Wielka Pohulanka, să verific pe loc dacă se găsea acolo acest Dzięgiel, poreclit Piekielny. Dar nu îmi displăcea ca totul să rămână învăluit în mister, risipit pe veci în aburul trecutului. Puţin îmi păsa, în fond, să ştiu dacă el trăise *cu adevărat*, dacă se ivise din condeiul celebru al lui Gary sau de altundeva, din pântecul unei femei pe care nu o mai cunoaşte nimeni: dacă era făcut doar din cerneală şi hârtie, iată ceea ce marca victoria de netăgăduit, strălucitoare, a literaturii *via* ficţiune.

Dar dacă el existase *pe bune*, cum zic copiii? Dacă din acest trup redus la cenuşă pe rugurile din Klooga, sau preschimbat într-un nor pe câmpiile de sfeclă şi sârmă ghimpată din Polonia, sau – mai sigur – căzut la Ponar în pădurea pitică, la picioarele copacilor înalţi, dacă din acest corp, deci, Gary făcuse un trup din cuvinte? Literatura tot ar învinge, de data asta prin intermediul realului.

Se spune uneori că literatura nu serveşte la mare lucru, că e neputincioasă în faţa războiului, a nedreptăţii, a atotputerniciei pieţelor financiare – şi poate că aşa este. Dar cel puţin serveşte la ceva: ca un tânăr francez rătăcit în Vilnius să rostească cu voce tare numele unui bărbat mărunţel aruncat într-o groapă sau ars într-un cuptor, cu şaptezeci de ani mai înainte, un şoarec trist cu blăniţa stacojie, găurită de gloanţe sau risipită în fum, dar pe care nici naziştii, nici timpul nu au reuşit să îl facă să dispară cu totul, pentru că un scriitor l-a smuls din uitare.

147

Gary scrie numele lui Piekielny pe pagină. Îl face astfel să se nască? Să renască? Să irumpă din străfundul memoriei sale? Sau asta vine de mai departe, din imaginarul care se desfăşoară miraculos pentru a supune realul?

Nu ştiu. Este atotputernic. Scrie. Nu se gândeşte decât la asta. Să scrie. Să stăpânească lumea în douăzeci şi şase de litere şi să o facă să se îndoaie sub puterea legii lui.

Note

---

73. N.V. Gogol, *Opere*, vol. II, traducere şi note de Emil Iordache, Polirom, 2001, p. 332.

74. Personajele principale din romanul *Belle du Seigneur*, de Albert Cohen.

75. *Les Onze* (*Cei unsprezece*) este un roman de Pierre Michon, apărut la Éditions Verdier, în 2009.

MULŢUMIRI

Către Centre national du livre şi burselor Stendhal ale Institutului Francez,

Dalijei Epstein şi lui Loïc Salfati,

Elžbetei Šimelevičienė, lui Dalius Žižys şi Arhivelor lituaniene,

Lui Myriam Anissimov, Paul Audi, Lesley Blanch, Joseph Bulov, Dominique Bona, Marc Dvorjetski, Roger Grenier, Irinei Guzenberg, lui Jean-Francois Hangouët, Maevei Likern, lui Henry Minczeles, Paul Pavlowitch, Yitskokh Rudashevski şi Avrom Sutzkever, pentru paginile lor preţioase.

Lui Jean-Marie Laclavetine şi Anne Vijoux.

CREDITE FOTOGRAFICE

1, 2, 3, 6 şi 8: fotografii ale autorului;
4: Colecţia Sylvia Stave Agid/foto Patrick Leger;
5: Colecţie particulară;
7: Louis Monier/Gamma Rapho.

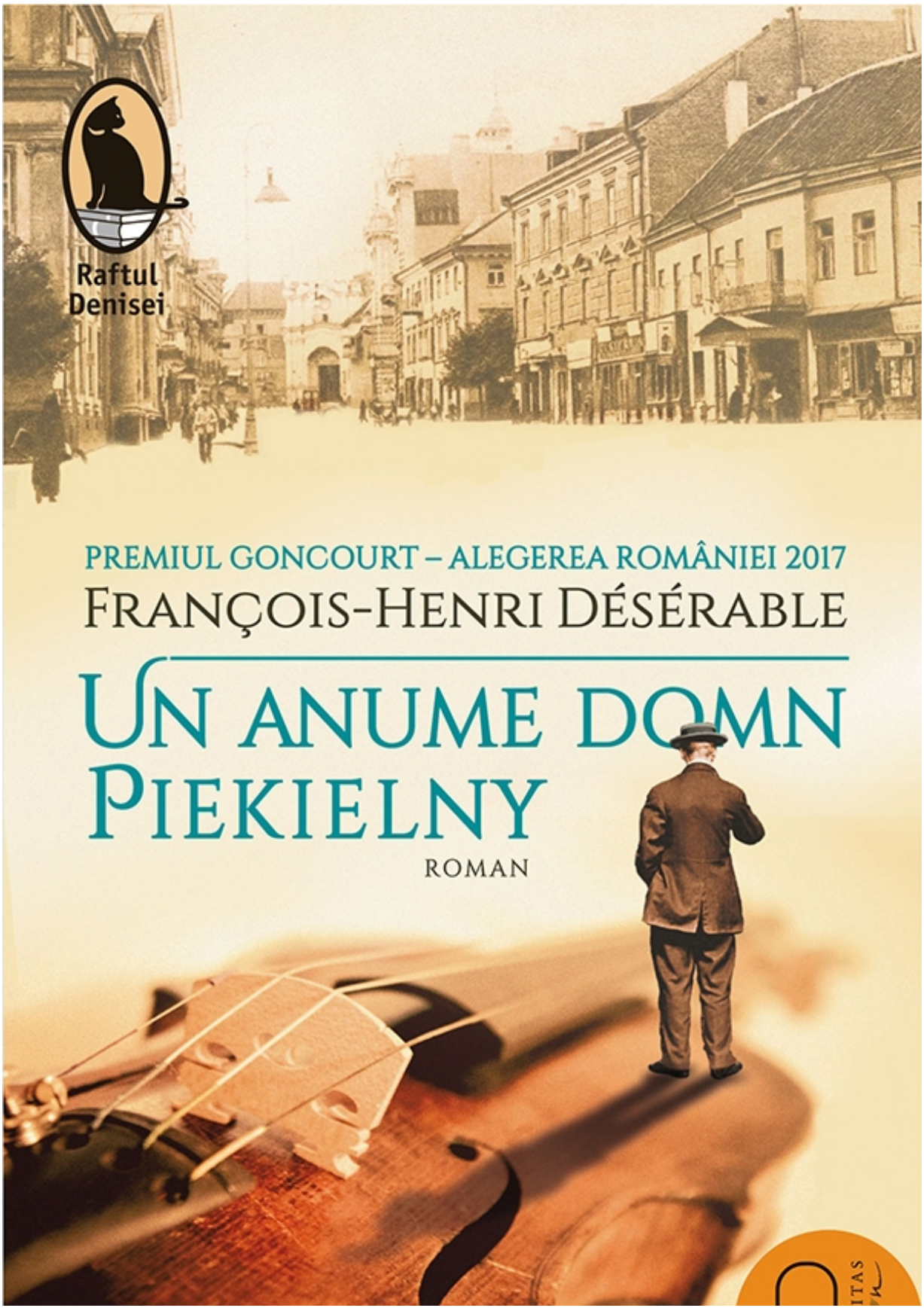
Raftul
Denisei
PREMIUL GONCOURT – ALEGEREA ROMÂNIEI 2017
FRANÇOIS-HENRI DÉSÉRABLE
UN ANUME DOMN
PIEKIELNY
ROMAN

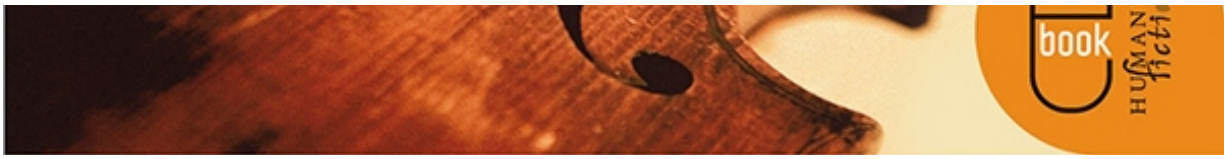
book